

ISM VADYBOS IR EKONOMIKOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS BAKALAURO STUDIJOS

IV kurso studentas

Aleksandr Izgorodin .....

2009 05 20

(parašas)

**VALSTYBĖS FISKALINĖ POLITIKA LIETUVOS EINAMOSIOS
SĄSKAITOS DEFICITUI SUMAŽINTI**

BAKALAURO BAIGIAMASIS DARBAS

Darbo vadovas

Doc. dr. Nerijus Mačiulis .....

2009 05 20

(parašas)

VILNIUS, 2009

SANTRAUKA

Izgorodin, A, valstybės fiskalinė politika Lietuvos einamosios sąskaitos deficitui sumažinti: bakalauro baigiamasis darbas: ekonomika. Vilnius, ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas, 2009.

Šio darbo tikslas yra pasiūlyti fiskalinės politikos priemones Lietuvos ESD sumažinti. Darbe siekiama išanalizuoti Lietuvos einamosios sąskaitos komponentų kitimą laikui bėgant, nustatyti, ar ESD Lietuvai yra problematiškas, atlikti regresinę analizę ir išsiaiškinti, kaip pasirinkti kintamieji įtakoja einamosios sąskaitos balansą. Darbo gale pasiūlomi konkrečių mokesčių dydžiai ir valstybės išlaidų kryptis, kurie padės pagerinti Lietuvos einamosios sąskaitos balansą.

Gauti rezultatai parodo, kad Lietuvos ESD didėjo dėl kelių priežasčių. Lietuvos ESD turėjo įtakos įstojimas į ES ir prasidėjęs vadinamasis „pasivijimo“ laikotarpis, kuris iš pradžių turėjo neigiamos įtakos ekonomikos dalyvių taupymo normai ir veiksniai, kilę šalies viduje, pvz. perdėtas ekonomikos dalyvių optimizmas, sparčiai augantis darbo užmokestis, mažėjantis nedarbas, pigios ir lengvai prieinamos paskolos, neefektyvios vietinės ir tiesioginės užsienio investicijos, (kurios buvo nukreiptos į pajėgumų didinimą, vartojimo didinimą ir kitų trumpalaikių ekonominių problemų sprendimui vietoj to, kad paspartintų pramonės vystymąsi ir padidintų šalies eksporto konkurencingumą), didelė infliacija ir kt. Minėtos priežastys skatino importą ir ribotojo eksporto augimą, o didelis šalies patrauklumas užsienio investuotojų akyse tik prisidėjo prie tolesnio ESD augimo. Šiandien veiksniai, skatinę vartojimą, beveik neveikia, o šalies patrauklumas smuko, todėl ESD pradėjo mažėti, bet vis dar viršija tvarus lygio (7-8% BVP) ribas.

Nepaisant mažėjimo, Lietuvos ESD vis dar yra didelis, pavojingas ir problematiškas šaliai dėl ribotų skolinimosi galimybių, sumažėjusio šalies patrauklumo ir gana rizikingo, netgi ekonomikos augimo metu, įsiskolinimų finansavimo būdo, todėl būtina imtis priemonių ESD mažinimui ir kt.. Norint pritraukti daugiau investicijų ir padidinti eksporto konkurencingumą, reikia sumažinti pagrindinių mokesčių tarifus (išskyrus PVM) iki labiau konkurencingų dydžių, o valstybės išlaidos turi būti nukreiptos į pramonės konkurencingumo didinimą (klasterizacija, pramonės parkų plėtra ir kt.), TUI pritraukimą ir šalies įvaizdžio kūrimą.

Reikšminiai žodžiai: einamoji sąskaita, importas, eksportas, investicijos, mokesčiai, valstybės išlaidos.

SUMMARY

Izgorodin, A. Government's Fiscal Policy Measures to Reduce Current Account Deficit in Lithuania: bachelor thesis, Economics. Vilnius, ISM University of Management and Economics, 2009.

The goal of this work is to suggest the fiscal measures that the government can use in order to reduce the Lithuanian current account deficit (CAD). In this work I analyze how different components of Lithuanian current account have performed in time. In addition to this, I will determine, whether Lithuanian CAD is problematic and dangerous for the country. Moreover, I will perform regression analysis in order to find out how different variables have affected the current account balance of the country. Lastly, I will suggest tax rates and the direction of government spending that should be used in order to reduce the CAD in Lithuania.

Results show that Lithuanian CAD is a consequence of several factors. Firstly, one of the causes of CAD in Lithuania is the so-called catch-up period which started after Lithuania has joined the EU. At first the catch-up process had a negative effect on the current account balance through low savings rate. In addition to this, factors inside the country have also contributed to CAD. The factors, among others, include over optimism of business and consumers, increasing salaries, decreasing unemployment, cheap and easily accessible loans, inefficient investments both within the country and from abroad (FDI), which were largely directed towards increasing of the capacity, increasing of consumption and other short-term goals instead of spending on improvement of Lithuania's long-term competitiveness level, high inflation level, etc. The mentioned causes have encouraged imports and slowed the growth of exports. In addition to this, increased attractiveness of Lithuania during the period of tremendous economic growth had also contributed to an increase in CAD. Today factors that contributed to an increase in consumption have stopped functioning. In addition to this, the attractiveness of the country has decreased. As a result, CAD has started to decline, but is still above the sustainable level of 7-8% of GDP.

Results show that Lithuanian CAD is problematic and dangerous for the country for several reasons. The reasons include limited borrowing capabilities, decreased attractiveness of the country, etc. In addition to this, the way the deficit itself is being financed is worrying. The results clearly show that Lithuanian CAD must be decreased. In order to decrease the CAD, I propose to decrease the main tax rates (except VAT) to more competitive levels. As for government expenditures, more should be directed at improvement of industry competitiveness level (clustering, development of industrial parks, etc.), towards of FDI and towards the development of Lithuania's image worldwide.

Key words: current account, import, export, investment, taxation, government expenditures.

TURINYS

Santrauka	2
Summary	3
Paveikslų sąrašas	6
Lentelių sąrašas	7
Įvadas	8
1. Einamosios sąskaitos deficitas Baltijos šalyse	10
1.1. Objekto apibūdinimas	10
1.2. Esama situacija ir jos kitimas laike	11
1.3. Situacija Baltijos regione	19
1.4. Problemos iškėlimas	20
2. Einamosios sąskaitos deficito susidarymo priežastys	23
2.1. Įvairių ekonomistų nuomonė	23
2.2. Fiskalinės ir monetarinės priemonės ESD mažinti	30
2.2.1. Fiskalinė politika	30
2.2.2. Monetarinė politika	30
2.2.3. Fiskalinės politikos efektyvumas esant fiksuotam valiutos kursui	31
2.2.4. Fiskalinės politikos efektyvumas esant plaukiojančiam valiutos kursui	31
2.2.5. Monetarinės politikos efektyvumas esant fiksuotam valiutos kursui	32
2.2.6. Monetarinės politikos efektyvumas esant plaukiojančiam valiutos kursui	32
2.2.7. Rekomendacijos	32
2.3. Tyrimo metodo aprašymas	34
2.3.1. Regresinės analizės privalumai ir trūkumai	35

3.	Veiksnių, lemiančių Lietuvos ESD, analizė ir fiskalinių priemonių pasiūlymai deficitui sumažinti	38
3.1.	Veiksnių, lemiančių Lietuvos ESD, analizė	38
3.2.	Fiskalinių priemonių pasiūlymai Lietuvos ESD sumažinti	46
3.2.1.	Pasiūlymai mokesčių srityje	46
3.2.2.	Pasiūlymai valstybės išlaidų kryptčiai	52
	Išvados	57
	Literatūros sąrašas	58
	Priedai	60

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 paveikslas	Lietuvos einamosios sąskaitos balansas ir jo palyginimas su BVP	11
2 paveikslas	Pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių BVP augimas, %	13
3 paveikslas	Metinė Lietuvos ir pagrindinių prekybos partnerių infliacija, %	13
4 paveikslas	Paslaugų balansas, mln. Lt.	16
5 paveikslas	Eksportas, importas (tūkst. Lt) ir prekybos balansas, % BVP	16
6 paveikslas	Pajamų balansas, mln. Lt	17
7 paveikslas	Pajamų iš investicijų balansai, mln. Lt	17
8 paveikslas	ESD finansavimas, %	18
9 paveikslas	TUI Lietuvoje, mln. Lt	18
10 paveikslas	Einamieji pervedimai, mln. Lt	18
11 paveikslas	Lietuvos, Latvijos ir Estijos einamųjų sąskaitų balansas, % BVP	19
12 paveikslas	Pajamos, tenkančios vienam gyventojui Lietuvoje ir Danijoje, Lt	40
13 paveikslas	Privataus sektoriaus taupymo norma, % nuo BVP	40
14 paveikslas	Realaus efektyviojo lito kurso indeksas	41
15 paveikslas	Bendrojo kapitalo formavimas, mln. Lt	42
16 paveikslas	Bendrojo kapitalo formavimo pasiskirstymas pagal ekonomines veiklas, %	42
17 paveikslas	TUI pasiskirstymas pagal ekonomines veiklas, %	43
18 paveikslas	Biudžeto balansas, % nuo BVP	44
19 paveikslas	Pinigų kiekio P_2 santykis su BVP, %	44
20 paveikslas	Lietuvos produkcijos žinomumas užsienyje	54

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė	Regresinės analizės išsklotinė	39
2 lentelė	Pelno mokestis Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse	47
3 lentelė	Gyventojų pajamų mokestis Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse	47
4 lentelė	Dividendų mokestis Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse	48
5 lentelė	PVM Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse	48
6 lentelė	Pagrindinių mokesčių surenkamumas sausio-balandžio mėnesį	49
7 lentelė	Mokesčių surinkimo planai	49
8 lentelė	Akcizai degalams Lietuvoje ir kaimyninėse valstybėse, LTL/1000 litrų	50
9 lentelė	Akcizų alkoholiui tarifai 2007 – 2009 m., Lt/hektolitrą	51
10 lentelė	Lietuvos eksporto SWOT analizė	54
11 lentelė	Lietuvos patrauklumo TUI analizė	55

IVADAS

Darbo objektas yra Lietuvos einamosios sąskaitos deficitas. Einamoji sąskaita yra šalies mokėjimų balanso dalis, kartu su kapitalo ir finansų sąskaita. Einamosios sąskaitos deficitas parodo, kad sumos, kurias šalis moka užsieniečiams (daugiausiai už importą, bet taip pat ir išmokos užsienio investuotojams palūkanų ir dividendų pavidalu) viršija užsienio šalių išmokas Lietuvai. Jeigu pajamų (iš eksporto ir už investicijas užsienyje) neužtenka išlaidoms (importui ir išmokamiems dividendams ir palūkanoms) padengti, šalis tokį skirtumą privalo pasiskolinti užsienyje. Kitaip tariant, kiekvienu laikotarpiu ESD atspindi šalies skolinimąsi.

Lietuvai ESD problema yra viena aktualiausių. Nepaisant to, kad paskutiniu metu buvo pastebėtas ESD mažėjimas, deficitas vis dar viršija tvarų lygį (7-8%) ir kelia grėsmę šalies stabilumui. ESD Lietuvai yra aktualus ir problematiškas dėl kelių priežasčių. Pirma, didelis ESD reiškia, kad ateityje šalis privalės išmokėti vis daugiau palūkanų ir dividendų į užsienį, tačiau sparčiai smunkant mūsų ekonomikai, skolų išmokėjimas ir šiandien, ir ateityje atrodo labai problematiškas. Antra, vis dar didelis ESD reiškia, kad ir šiandien reikia pritraukti nemažai užsienio kapitalo mūsų įsiskolinimams finansuoti. Tačiau smunkanti ekonomika ir mokesčių reformos daro Lietuvą vis mažiau patrauklesnę užsienio investuotojams. Ribotos skolinimosi galimybės gali privesti šalį prie nemokumo ribos. Trečia, pernelyg didelis (viršijantis tvarų lygį) ESD kelia grėsmę valiutos stabilumui, kadangi bene vienintelė galimybė ypač dideliame ESD sumažinti yra devalvavimas. Be to, pats ESD finansavimo būdas (TUI dalis mažėja, o kitų ir portfelinių investicijų dalis yra pernelyg didelė) yra labai rizikingas, ypač ekonomikos smukimo laikotarpiu. Taigi, šiandien ESD Lietuvai yra problematiškas, o paminėtos priežastys aiškiai parodo problemos aktualumą ir poreikį problemai spręsti.

Darbe bus nagrinėjama ši problema: kaip sumažinti einamosios sąskaitos deficitą Lietuvoje. Darbo tikslas yra pasiūlyti fiskalinės politikos priemones Lietuvos ESD sumažinti. Pagrindiniai darbo uždaviniai yra:

- Išanalizuoti Lietuvos einamosios sąskaitos komponentų kitimą laikui bėgant;
- Nustatyti, ar ESD Lietuvai yra problematiškas;
- Atlikti regresinę analizę ir išsiaiškinti, kaip pasirinkti kintamieji įtakoja einamosios sąskaitos balansą;
- Pasiūlyti konkrečių mokesčių dydį ir valstybės išlaidų kryptį, kurie padės pagerinti Lietuvos einamosios sąskaitos balansą.

Darbe bus naudojamas regresinės duomenų analizės metodas. Regresinės analizės metodas bus naudojamas siekiant išsiaiškinti, kaip pasirinkti kintamieji įtakoja einamosios sąskaitos balansą. Analizei atlikti bus naudojama GRETL programa. Duomenys analizei bus paimti iš Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Atsiradus poreikiui, bus panaudotos ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto duomenų bazės.

Darbas turi būti naudingas LR Finansų ministerijai, Valstybinei mokesčių inspekcijai, Lietuvos pramonininkų konfederacijai, kadangi darbe bus pasiūlyti konkretūs mokestiniai tarifai ir valstybės išlaidų kryptis, kurių taikymas padės sumažinti ESD.

1. EINAMOSIOS SĄSKAITOS DEFICITAS BALTIJOS ŠALYSE

Pasirinktas darbo objektas yra einamoji sąskaita ir jos balansas. Pirmoje darbo dalyje bus paaiškinta Lietuvos einamosios sąskaitos sudėtis, jos balanso kitimas laike ir su tuo susijusios problemos. Paskutinėje dalyje parodoma, kodėl didėjantis einamosios sąskaitos deficitas yra problematiškas.

1.1. Objekto apibūdinimas

Einamoji sąskaita kartu su kapitalo ir finansine sąskaita įeina į Lietuvos mokėjimų balansą. Lietuvos bankas apibrėžia mokėjimų balansą kaip „statistinę ataskaitą, į kurią įtraukiamos šalies atitinkamo laikotarpio ekonominės operacijos su likusiu pasauliu“. Mokėjimų balansas sudaromas dvigubo įrašo principu: kiekviena operacija į mokėjimų balansą įrašoma du kartus - vieno straipsnio kredite, o kitame straipsnyje tokia pati operacija rašoma debete. Visos ekonominės operacijos, kurios didina pinigų pritekėjimą į Lietuvą, Lietuvos mokėjimų sąskaitose bus užrašytos kaip kreditas ir įrašytos su pliuso ženklu, o pinigų nutekėjimas iš Lietuvos bus parodytas kaip debetas ir užrašytas su minus ženklu. Į debetą įrašomi mokėjimai, skirti užsienio šalims: importuojamų prekių pirkimas, investicijos užsienio šalyse (į kapitalą), taip pat dividendai ir palūkanos užsienio šalių investuotojams, kurie investavo į Lietuvos aktyvus. Į kreditą įrašomos piniginės įplaukos į Lietuvą iš kitų šalių: pajamos iš parduotų eksportuotų prekių, užsieniečių investicijos į Lietuvos aktyvus, dividendai ir palūkanos lietuvių investuotojams, investavusiems į kitų šalių aktyvus.

Į einamąją sąskaitą įeina:

1. Prekės ir paslaugos

Prekyba prekėmis, arba matomoji prekyba, apima prekių importą ir eksportą. Eksportas reiškia pinigų įplaukas į šalį, todėl pajamos iš eksporto rašomos kredite. Importas reiškia pinigų išplaukas iš šalies, todėl prekių importas rašomas debete. Atėmę eksportą (kreditų sumą) iš importo (debitų sumą), gausime balansą. Perteklius atsiranda jeigu eksportas viršija importą, o deficitas – jeigu importas viršija eksportą.

Prekyba paslaugomis, arba nematomoji prekyba, apima paslaugų, tokių kaip transportas, draudimas, finansinės paslaugos ir kitos, importą ir eksportą. Iš viso į einamąją sąskaitą patenka 11 paslaugų rūšių. Vėlgi, atėmę iš eksporto importą, gauname balansą.

Sudėję balansus šitose sąskaitose, gausime prekybos balansą. Jeigu eksportas viršija importą, turėsime prekybos perteklių, jeigu importas viršija eksportą, turėsime prekybos deficitą.

2. Pajamos

Į straipsnį „Darbo pajamos“ įtraukiamos pajamos, kurias perveda šalies gyventojai, dirbę kitose šalyse mažiau negu metus. Investicijų pajamos apima dividendus, palūkanas, nepaskirstytąjį pelną (nuostolį) ir kitas investicinės veiklos pajamas. Investicijų pajamos skirstomos į tiesioginių investicijų, investicijų portfelio ir kitų investicijų pajamas. Investicija, kurios metu įsigyjama ne mažiau kaip 10%

įmonės akcijų, pripažįstama tiesiogine užsienio investicija. Jeigu operacijos metu įsigyjama mažiau negu 10% įmonės akcijų, tokia investicija priskiriama prie portfelinių investicijų. Kitos investicijos apima įsiskolinimus už prekes ir paslaugas, paskolas, grynuosius pinigus ir indėlius bei kitą užsienio turtą (įsipareigojimus). Reikėtų atkreipti dėmesį, kad į einamąją sąskaitą įeina tik pajamos iš investicijų, tačiau pačios investicijos įrašomos į finansinę sąskaitą mokėjimų balanse.

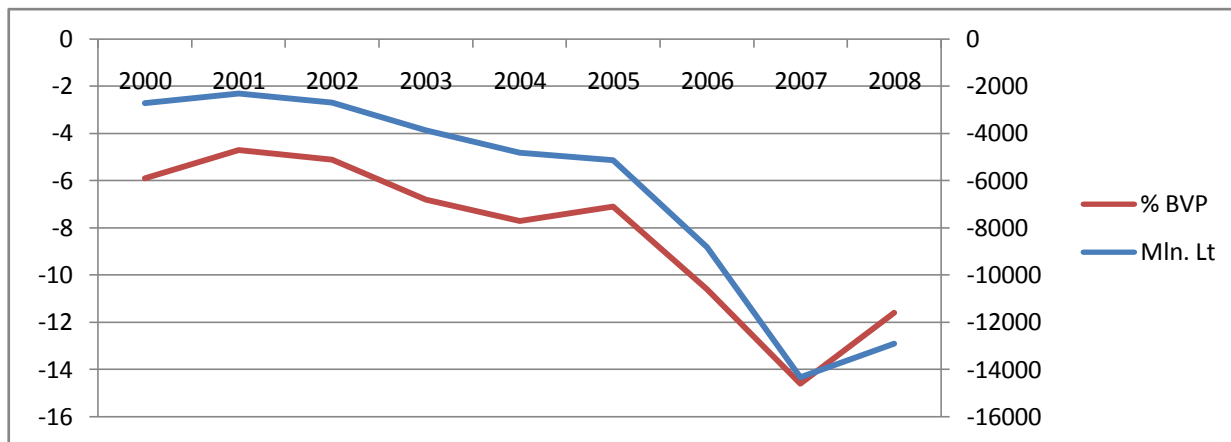
3. Einamieji pervedimai

Tai ekonominės operacijos, kurių metu neatlygintinai perduodamos prekės, paslaugos ar finansinis turtas. Einamieji pervedimai klasifikuojami į valdžios sektorių ir kitus sektorius. Valdžios sektoriaus einamuosius pervedimus sudaro pervedimai tarp skirtingų šalių vyriausybių arba tarp tarptautinių organizacijų ir vyriausybių. Kitų sektorių pervedimus sudaro visi einamieji pervedimai, kurie nepatenka į valdžios sektoriaus einamuosius pervedimus (pvz., tarp fizinių asmenų, nevyriausybinių institucijų arba organizacijų). Čia patenka lėšos, kurias Lietuva gauna iš ES struktūrinių fondų.

1.2. Esama situacija bei jos kitimas laike

Nuo 2000 m. einamosios sąskaitos deficitas (ESD) labai stipriai išaugo. 2000 m. ESD siekė 2,7 mlrd. Lt, arba 6% nuo šalies BVP. Lietuvos banko duomenimis, 2007 m. ESD siekė 14,3 mlrd. Lt, arba 14,6% nuo BVP. Taigi, nuo 2000 m. deficitas išaugo dvigubai.

1 Paveikslas. Lietuvos einamosios sąskaitos balansas ir jo palyginimas su BVP

Šaltinis: Lietuvos bankas

Staigus deficito augimas pasibaigė 2007 m. 2008 m. pradžioje deficito augimas sulėtėjo, o metų gale deficitas pradėjo sparčiai mažėti. Lietuvos banko duomenimis, 2008 m. ESD siekė beveik 13 mln. Lt, arba 11,6% BVP. Bet nepaisant mažėjimo, jis vis dėlto viršija tvarų lygį (apie 7-8%).

Lietuvos ESD kitimą lėmė Lietuvos ir pagrindinių prekybos partnerių ekonomikos raida: 2006-2007 m. greitas ekonomikos augimo tempas smarkiai padidino vartojimą, o nuo 2008 m. prasidėjusi recesija ir pesimistinės nuotaikos vartojimą smarkiai apkarpė. Jeigu 2006-2007 m. ekonomikos

varomąją jėgą buvo vartojimas, paskutiniu metu savo pozicijas vartojimas užleido eksportui. Detaliau apžvelgiamas einamosios sąskaitos balansas nuo 2006 m.

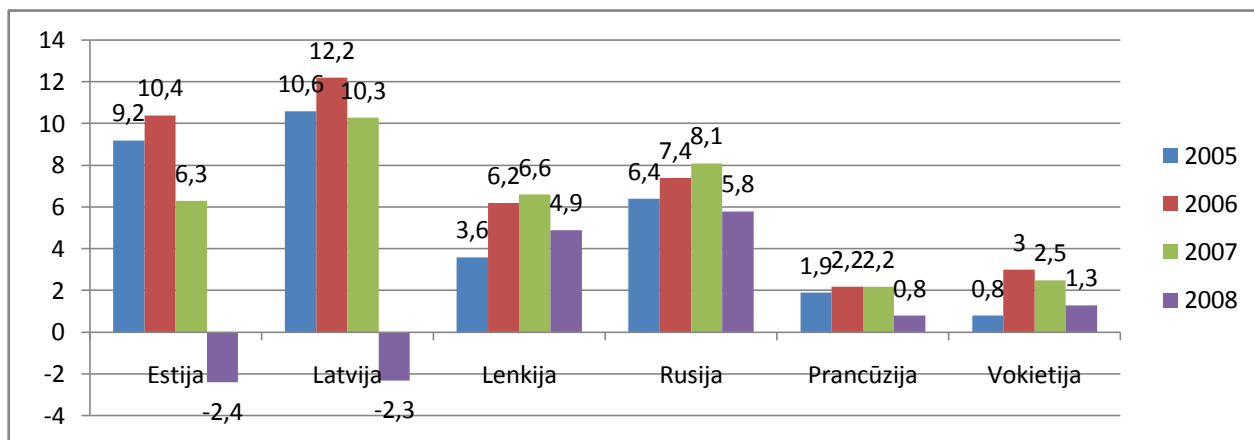
Nuo 2006 m. prasidėjo greitas ekonomikos augimas. Vidaus paklausa, o ne eksportas, buvo ekonomikos varomąją jėgą ir išliko ja iki 2008 m. galo. Vartojimo bumą skatino keli veiksniai, o ypač perdėtas optimizmas ir pernelyg geri vartotojų lūkesčiai. Greitai auganti ekonomika padidino vartotojų optimizmą ir pasitikėjimą, kas paskatino vartotojus daugiau investuoti ir vartoti. Gerėjanti ekonominė situacija ir optimistinės nuotaikos paskatino paskolų portfelio augimą. Kadangi tuo metu paskolų palūkanų normos buvo itin žemos, paskolų portfelis bankuose augo labai greitai. Prie pajamų didėjimo prisidėjo ne tik augantis atlyginimas ir paskolų prieinamumas, bet ir vyriausybės politika: 2006 m. buvo sumažintas gyventojų pajamų mokestis nuo 33% iki 27%, o po to iki 24%, buvo padidinta minimalioji alga ir padidintas neapmokestinamųjų pajamų dydis. Įmonės, norėdamos patenkinti didėjančią paklausą, pradėjo plėsti gamybą ir padidino darbuotojų įdarbinimą. Taigi, optimistinės nuotaikos, mažėjantis nedarbas, augančios pajamos, paskolų prieinamumas smarkiai padidino vartojimą.

Tačiau lietuviškos įmonės spartaus vartojimo augimo metu susidūrė su problema – šalyje labai trūko darbo jėgos. Pagrindinė kliūtis lietuviškų įmonių plėtrai tapo gamybinių pajėgumų stygius, o ypač darbo jėgos trūkumas. Darbuotojų stygius apsunkino įmonių plėtrą ir sumažino lietuviškų įmonių konkurencingumą, kadangi dėl didėjančių atlyginimų padidėjo įmonių kaštai, o pačiai darbo jėgai neretai trūko kvalifikacijos. Sumažėjęs vietinių gamintojų konkurencingumas leido importuotojams lengviau su jais konkuruoti. Be to, dėl pramonės infrastruktūros ypatybių vietiniai gamintojai galėjo patenkinti tik dalį visuminės paklausos: lietuviški gamintojai ir prieš kelis metus, ir dabar gamina labai ribotą produkcijos asortimentą, todėl negalėjo patenkinti augančios paklausos visoms prekėms. O dėl nuolat didėjančių kaštų (daugiausia dėl augančių atlyginimų) konkuruoti su užsienio gamintojais darėsi sunkiau. Taigi ribotas asortimentas ir sumažėjęs vietinių gamintojų konkurencingumas dar labiau padidino importuojamos produkcijos augimą.

Eksportas augo ne taip greitai, kaip importas. Pirma, bloga pramonės infrastruktūra (o to pasekoje – ribotas produkcijos asortimentas) ne tik labai padidino importą, bet ir neleido eksportui augti greičiau. Teoriškai tą problemą turėjo išspręsti ES struktūriniai fondai. Kaip žinia, nuo įstojimo į ES iki šiol Lietuva, kaip ir kai kurios kitos naujos ES narės, gauna lėšas iš ES struktūrinių fondų tam, kad būtų sumažintas socialinis ir ekonominis skirtumas tarp labiau išsivysčiusių ES narių ir naujųjų ES narių. Tačiau visu pirma, lėšų įsisavinta buvo labai mažai, o antra, nemaža įsisavintų lėšų dalis buvo panaudota neefektyviai: vietoj to, kad naudoti lėšas ilgalaikiams tikslams, tokioms kaip investicijos į infrastruktūrą, investicijos į inovatyvias technologijas ir pan., tos lėšos buvo naudojamos trumpalaikėms ekonominės problemoms spręsti. Tuo metu Baltijos šalys turėjo puikią galimybę panaudoti ES fondų lėšas pramonės eksportui pertvarkyti, t.y. pereiti nuo technologijoms neimlios produkcijos iki technologijoms imlios, pereiti prie gamybos, sukuriančios didesnę pridėtinę vertę. Bet neefektyvus ES lėšų panaudojimas, darbo pasiūlos trūkumas (ypač kvalifikuotos) ir pernelyg didelis valdžios dėmesys, nukreiptas į vartojimo didinimą, eksporto struktūros praktiškai nepakeitė. Eksporto

struktūra ir šiandien yra beveik tokia pati, kaip ir prieš kelis metus. Didelę dalį eksportuojamų prekių sudaro ne vietinės gamybos prekės, o taip vadinamos reeksportuojamos (perpardavinėjamos) prekės. Kaip ir importo atveju, konkurenciją apsunkino ir didėjantys kaštai, susiję su augančiu darbo užmokesčiu. Kitas svarbus veiksnys yra užsienio visuminė paklausa. Kadangi užsienio prekybos partnerių ekonomika augo ne tokiais dideliais tempais, paklausa lietuviškiems produktams irgi buvo mažesnė negu lietuvių paklausą užsienietiškiems produktams. Taigi, pajėgumų trūkumas, neefektyvios investicijos ir mažesnis prekybos partnerių augimas paaiškina, kodėl eksportas augo lėčiau už importą.

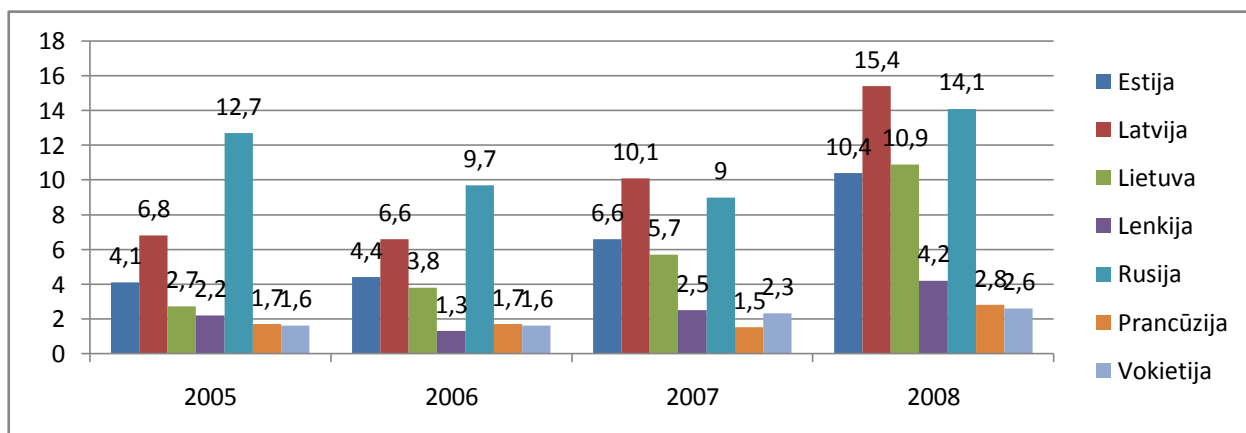
2 paveikslas. Pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių BVP augimas, %

Šaltinis: Euromonitor International

Eksporto augimą taip pat riboja ir labai didelė infliacija, kuri sumažino eksporto konkurencingumą ir padidino importuojamų prekių konkurencingumą. Reiškia, didelė infliacija, susidariusi spartaus ekonomikos augimo metu, turėjo neigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui.

3 paveikslas. Metinė Lietuvos ir pagrindinių prekybos partnerių infliacija, %

Šaltinis: Euromonitor International

2007 m. antra pusė atnešė pasauliui, o kartu ir ES ekonomikoms augimo sulėtėjimą: dėl problemų JAV antrinėje būsto paskolų rinkoje atsirado likvidumo trūkumas visame finansų sektoriuje.

Krizė paskolų rinkoje iš pradžių persikėlė į kitus ekonomikos sektorius JAV, o palaipsniui apėmė visus pasaulio regionus. Iš pradžių finansinė krizė ištiko didžiąsias ES šalis, ir tik po tam tikro laikotarpio persikėlė į Baltijos regioną. Bet nepaisant nedidelių sunkumų kreditų rinkoje, Lietuvos ekonomika toliau augo. Importo augimą skatino tokie pat veiksniai kaip ir 2006 m. bei gerėjantys vartotojų ir įmonių lūkesčiai dėl ateities ekonomikos vystymosi. 2007 m. pirmame pusmetyje 14,2% padidėjo namų ūkių vartojimas, 20% padidėjo investicijos (ypač į statybų sektorį), 22,4% padidėjo darbo užmokestis, o svarbiausia – 64,2% išaugo skolinimasis. Antro pusmečio augimo tempai buvo ne tokie spartūs, tačiau vis tiek augo, dėl to ir toliau augo vartojimas. Vis dar jautėsi darbuotojų trūkumas dėl besitęsiančios emigracijos, tuo tarpu dėl vis dar didėjančio vartojimo augo darbuotojų paklausa. Labai didelis namų ūkių vartojimas vedė į priekį visą šalies ekonomiką ir dar labiau didino importą ir ESD. Net ir antrame metų pusmetyje, nepaisant nedidelio skolinimosi palūkanų normų didėjimo ir rizikos regione augimo, gyventojų optimizmas buvo labai aukštas ir bankų paskolų portfelis augo dvigubai greičiau negu bankų indėlių portfelis. Dideli bendrovių pelnai ir įtampa darbo rinkoje ir toliau leido augti darbo užmokesčiui. Taigi buvo sudarytos visos sąlygos dideliems vartojimo augimo tempams: didėjančios vartotojų pajamos, optimizmas, mažėjantis nedarbas, lengvas paskolų prieinamumas. Toks vartojimo augimas neišvengiamai išprovokavo importo augimą, kuris buvo didesnis negu eksporto augimas.

2008 m. krizė atėjo ir į Baltijos regioną ir stipriai pakenkė vartojimui. Kadangi Lietuva labai priklauso nuo skandinaviškų finansinių išteklių, problemos Skandinavijos bankų sektoriuje neišvengiamai atėjo ir į Lietuvą. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad dauguma lietuviškų bankų yra dukterinės Skandinavijos bankų įmonės. Pablogėjus likvidumui Skandinavijos kreditų rinkoje ir sumažėjus tų šalių bankų pelningumui bei likvidumui, Lietuvos bankai labai greitai pajuto finansinių išteklių trūkumą. Kadangi Lietuvos ekonomika tapo priklausoma nuo užsienio finansinių išteklių, ekonomika pradėjo greitai vėsti, padidėjo šalies rizikingumas, o to pasekoje padidėjo ir skolinimosi kaina lietuviškiems bankams. Tačiau rizikos maržos augo ir pačioje šalyje: ekonomikai smunkant, didėja rizika, kad nei verslininkai, nei gyventojai nesugebės gražinti paskolų. Sumažėjęs lietuviškų bankų pelningumas ir likvidumas privertė juos taikyti labai konservatyvią skolinimo politiką: buvo sugriežtinti paskolų kriterijai ir padidintos palūkanų normos, kurios atskirais atvejais viršijo 20%. Problemos paskolų rinkoje pablogino ir įmonių, ir gyventojų padėtį, kadangi ir vieni, ir kiti buvo stipriai priklausomi nuo bankų. Stipriai sumažėjo namų ūkių vartojimas ir investicijos. Namų ūkių vartojimo sumažėjimui labiausiai turėjo įtakos didėjantis vartotojų pesimizmas ir stiprus kainų spaudimas. Stipriai apribotas paskolų prieinamumas irgi prisidėjo prie vartojimo mažėjimo. Dėl sumažėjusių pajamų vartotojai buvo priversti vartoti daugiau būtiniausių prekių, todėl daugelyje kitų sektorių užimtumas sumažėjo ir dar labiau mažino vartojimą, savaime aišku – ir importą. Kreditų užblokavimas, didėjančios sąnaudos ir konkurencija sumažino įmonių pelningumą, todėl jos buvo priverstos mažinti atlyginimus ir darbuotojų skaičių. Jeigu prieš kelis metus augo darbo užmokestis, pajamos, paskolos buvo lengvai pasiekiamos, o gyventojų optimizmas buvo rekordiškai aukštas,

šiandien viskas yra atvirkščiai. Todėl visuminė paklausa, kuri buvo labai aukšta ir vedė visą ekonomiką į priekį, šiandien yra itin silpna. Dėl silpnos paklausos sumažėjo ir importas.

Nuo šiol ekonomikos varomąja jėga tapo eksportas. Veiksniai, kurie skatino vidaus vartojimą, šiandien jau neveikia, ir importas smunka kur kas greičiau negu eksportas. Neseniai perdėtas optimizmas skatino vartojimą, o šiandien didėjantis pesimizmas vartojimą žlugdo. Nors paklausa lietuviškam eksportui silpnėja, kadangi lėtėja pagrindinių šalies prekybos partnerių visuminė paklausa, tačiau vidaus paklausa smunka daug greičiau negu išorinė. Todėl ir prekybos deficitas, o kartu su juo ir ESD, palaipsniui mažėja. Tačiau trumpuoju laikotarpiu lietuviško eksporto perspektyvos nedžiugina. Taip yra dėl kelių priežasčių.

Pirma, prognozuojama, kad 2010 m. kai kurios mūsų prekybos partnerės vis dar bus apimtos recesijos, o kitų šalių atsigavimo tempai nebus dideli. 2010 m. TVF Latvijai ir Estijai prognozuoja tolesnį smukimą. Anot TVF ekspertų, Latvijos BVP smuks 2%, o Estijos – 1%. Neigiamas (-1%) augimas prognozuojamas ir Vokietijai. Išsigelbėjimu lietuviškam eksportui teoriškai gali tapti Lenkija ir Rusija. Tikimasi, kad 2010 m. Lenkijos BVP ūgtels 1,24%, o Rusijos – 0,5%. Tačiau eksporto į Lenkiją perspektyvos yra gana miglotos dėl kritusio zloto ir protekcionistinės politikos, o Rusijos augimo tempas bus labai mažas ir, greičiausiai, teigiamos įtakos mūsų eksportui neturės. Tikimasi, kad eksportas į Rusiją pradės didėti 2010 m. gale, kai naftos kaina turi pasiekti apie 60 USD/barelį.

Antra, prie smunkančios paklausos prisidės ir daugelio prekybos partnerių valiutų nuvertėjimas. Smuko Rusijos rublis, Lenkijos zlotas, Britanijos svaras, Švedijos krona ir kai kurios kitos svarbios Lietuvai valiutos. Sumažėjęs valiutos kursas sumažino lietuviško eksporto konkurencingumą, kadangi padidėjo santykinė lietuviškos eksportuojamos produkcijos kaina.

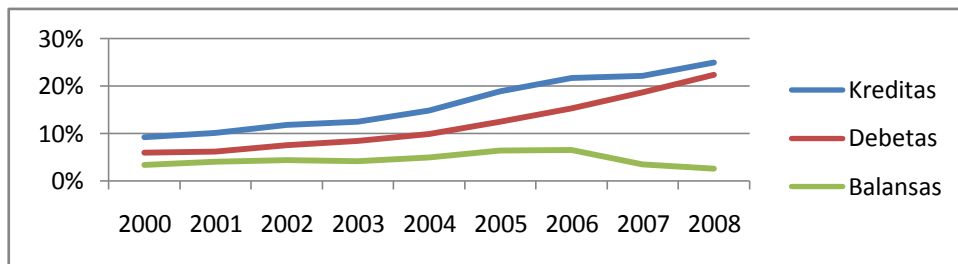
Trečia, protekcionistinė politika, kurią vykdo Lenkija, Vokietija, Prancūzija, Ispanija ir kitos ES narės. Kai kuriose šalyse tokia politika pasireiškia skatinimu pirkti vietinę, o ne importuojamą iš užsienio produkciją tam, kad vietinė ekonomika greičiau atsigautų. Tokie skatinimai neigiamai įtakos paklausą lietuviškiems produktams.

Be to, importas artimiausiu laikotarpiu taip turėtų didėti. Uždarius Ignalinos atominę elektrinę, energijos gamybą perims šiluminės elektrinės, kurios elektros gamybai naudoja dujas. Tam, kad tos elektrinės galėtų dirbti visu pajėgumu, reikės labai didelio gamtinių dujų kiekio. Taigi įmanoma situacija, kad ESD mažėjimas gali būti trumpalaikis.

Importo struktūra nuo 2005 m. pasikeitė nedaug, tačiau importo apimtys išaugo labai ženkliai. Tai vėlgi liudija, kad greitai auganti ekonomika ir finansinės lėšos, kurių didelė dalis buvo nukreipta į vartojimo skatinimą, smarkiai padidino suvartojamų prekių kiekį. Ypač išaugo naftos importas ir gamtinių dujų, kelių transporto priemonių importas, garso ir ryšio aparatūros; į daugiausiai importuojamų produktų sąrašą pateko medinos produktai. Vartojimo bumai paskatino vartotojus daugiau vartoti tradicinių importuojamų prekių ir paskatino naujų prekių importą.

Iš eksporto struktūros aiškiai matosi, kad dėl aukščiau minėtų priežasčių nepavyko pereiti prie technologijoms imlios, sukuriančios aukštesnę pridėtinę vertę, produkcijos. Labai didelę mūsų eksporto dalį vis dar sudaro reeksportuojamos (perpardavinėjamos) prekės. Vis dar ribotas eksportuojamos produkcijos asortimentas ir toliau turės neigiamos įtakos eksporto augimui ir plėtrai pasaulinei krizei pasibaigus.

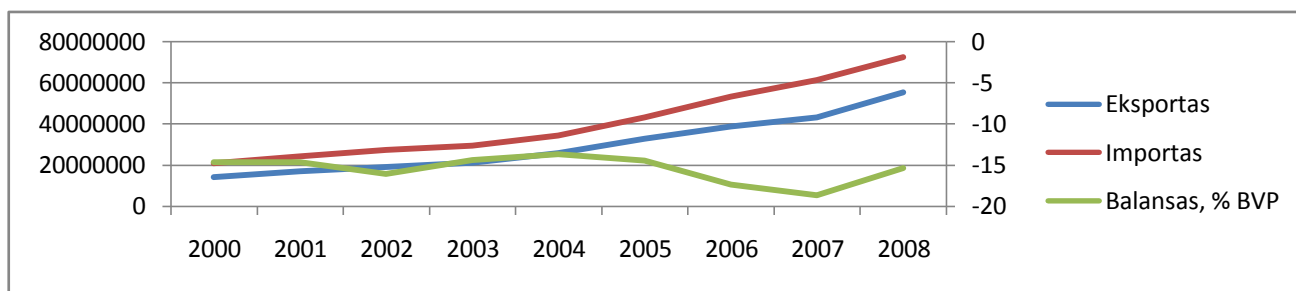
4 paveikslas. Paslaugų balansas, %

Šaltinis: Lietuvos bankas

Lygiai taip pat kaip prekybos deficitas padidino ESD, prie ESD prisidėjo ir blogėjantis paslaugų balansas. Labiausiai pablogėjo kelionių paslaugų, statybų, draudimo, verslo ir vyriausybės paslaugų balansai, nors ir kitų paslaugų sąskaitose pastebėtas šioks toks balanso pablogėjimas. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad deficitas paslaugų sąskaitoje padidėjo dėl to, kad debetas augo greičiau negu kreditas. Tai reiškia, kad Lietuva užsienio paslaugoms išleido daugiau negu užsieniečiai išleido Lietuvos paslaugoms. Tam yra kelios priežastys: visų pirma, Lietuva ir kitų ES narių ekonomikos krizę pasitiko skirtingu laiku – kol Lietuvoje buvo fiksuojamas augimas, ES jau buvo fiksuojamas ekonomikos lėtėjimas. Antra, iki ekonomikos lėtėjimo Lietuvos ekonomika augo daug didesniais tempais negu užsienio šalių ekonomikos. Kadangi ir verslininkų, ir vartotojų pajamos per labai trumpą laikotarpį smarkiai pakilo, vartotojai automatiškai pradėjo daugiau išleisti paslaugoms užsienyje, o užsieniečių išlaidos paslaugoms Lietuvoje buvo ne tokios aukštos, kadangi ankščiau prasidėjęs ekonomikos lėtėjimas privertė užsienio šalis daugiau taupyti. 2008 m. pasižymėjo tuo, kad kredito augimas vis labiau lėtėjo, bet debeto (lietuvių išlaidos užsienyje) sulėtėjo dar labiau (tą galima paaiškinti tuo, kad Lietuvos ekonomika pasitiko krizę, kuri stipriau apkarpė lietuvių išlaidų potencialą negu užsieniečių išlaidas). Todėl paslaugų deficito didėjimas pradėjo mažėti.

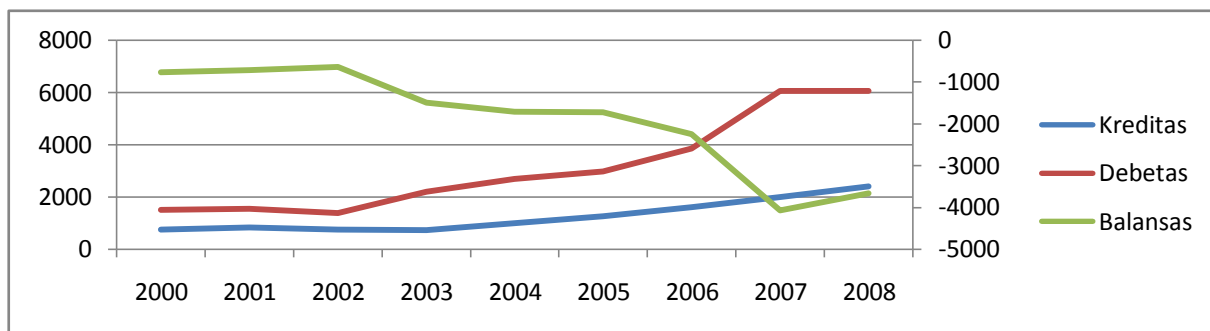
5 paveikslas. Eksportas, importas (tūkst. Lt) ir prekybos balansas, % BVP

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

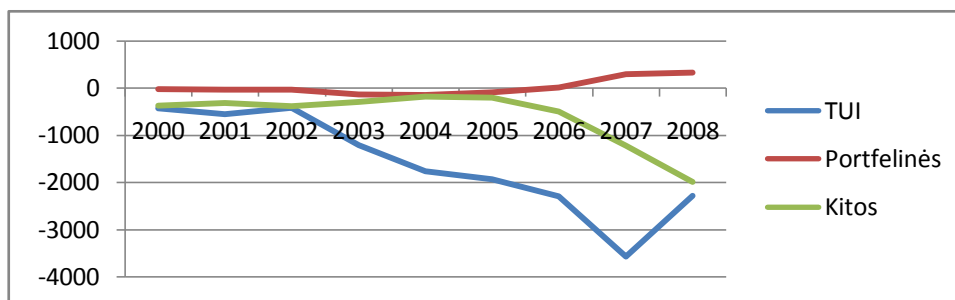
Sudėję prekybos ir paslaugų balansą gauname prekybos balansą, arba skirtumą tarp eksporto ir importo. Dideli matomosios ir nematomosios prekybos deficitai lėmė didelį bendros prekybos deficitą. Tačiau dėl aukščiau minėtų priežasčių prekybos deficitas paskutiniu metu sumažėjo ir prisidėjo prie ESD sumažėjimo.

6 paveikslas. Pajamų balansas, mln. Lt

Šaltinis: Lietuvos bankas

7 paveikslas. Pajamų iš investicijų balansai, mln. Lt

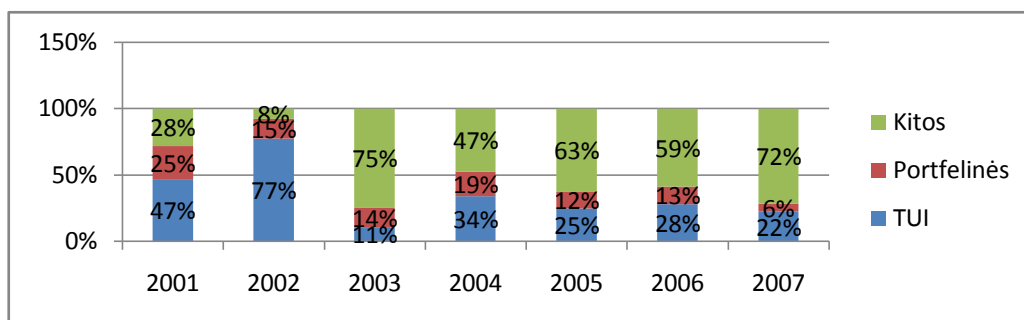

Šaltinis: Lietuvos bankas

Šalis, kuri turi einamosios sąskaitos deficitą, tą deficitą privalo dengti kapitalo ir finansinės sąskaitos pertekliumi. Kaip matėme, Lietuvos einamojoje sąskaitoje importas smarkia viršija eksportą. Reiškia, kad sumos, kurias Lietuva moka užsieniečiams (kurios daugiausia susideda iš išmokų už importą, bet taip pat ir už dividendus bei palūkanas) smarkiai viršiją užsieniečių išmokas Lietuvai. Tokiu būdu, skirtumas tarp sumų, kurias Lietuva turi išmokėti užsieniui ir sumų, kurias Lietuva gauna iš užsienio sudaro Lietuvos ESD. Jeigu pajamų, kurias lietuviai gauna iš eksporto ir kitų veiklų neužtenka padengti išlaidoms importui ir kitiems įsipareigojimams, namų ūkiai, įmonės ir vyriausybė turi tą skirtumą pasiskolinti finansų rinkose. Taigi kiekvienu laikotarpiu ESD atspindi šalies skolinimąsi, kuris yra glaudžiai susijęs su prekybos deficitu ir kitais įsipareigojimais. Norėdama padengti tą skolą, šalis priversta skolintis iš užsienio, t.y. užsieniečių valdomas Lietuvos turtas turi padidėti. Tą ir matome pajamų sąskaitoje. Iš grafiko matome, kad vienas iš ESD finansavimo šaltinių yra tiesioginės užsienio investicijos (TUI) ir kitos investicijos (trumpalaikės/ilgalaikės užsienio bankų paskolos, užsieniečių indėliai lietuviškose bankuose ir kt.). Kadangi ESD didėja, didėja ir skola užsieniui, taigi reikia vis daugiau užsienio kapitalo, kad ta skola būtų padengta. Todėl ir palūkanos

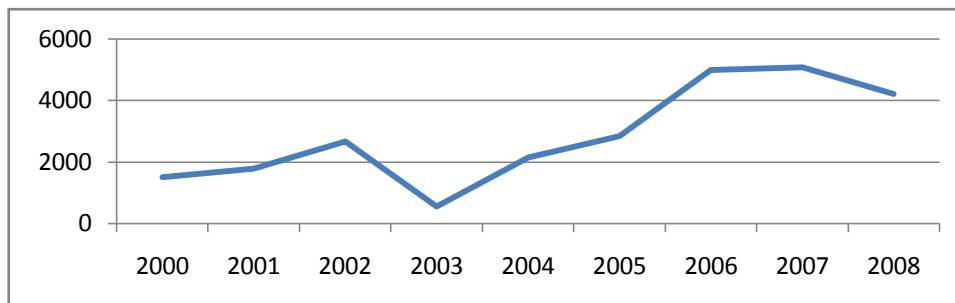
(kadangi jos atitenka užsieniui, jos rašomos debete), kurias užsieniečiai gauna už savo paskolintus finansinius išteklius, visą laiką didėja. Labai didelį nerimą kelia tas faktas, kad kitų investicijų dalis mūsų ESD finansavimo dalyje smarkiai padidėjo, o TUI dalis sumažėjo. Tokia situacija nėra gera net ir ekonomikos augimo metu, kadangi kitos investicijos paprastai nenaudojamos konkurencingumui didinti. Bet svarbiausia – kitos investicijos gali būti pašalintos per itin trumpą laiką. Tuo atveju, jei šalies ekonomika smarkiai smunka, o investuotojai pradeda abejoti šalies perspektyvomis, tokios investicijos gali būti momentaliai pašalintos iš šalies, o tada tokia šalis susidurs su nemokumo problema – skola užsieniui bus didelė, bet priemonių tai skolai finansuoti beveik nebus.

8 paveikslas. ESD finansavimas, %

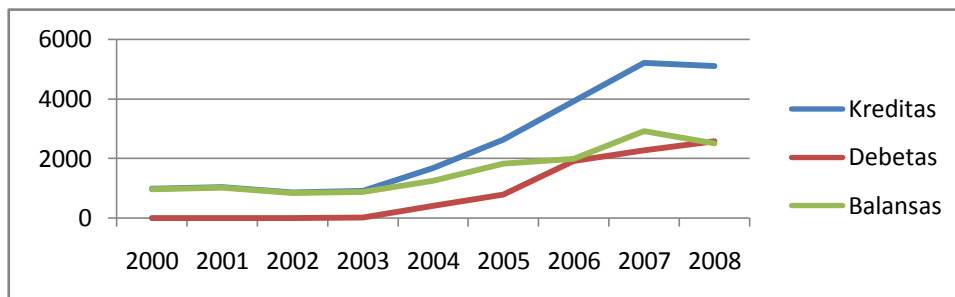
Šaltinis: Lietuvos bankas

9 paveikslas. TUI Lietuvoje, mln. Lt

Šaltinis: Lietuvos bankas

10 paveikslas. Einamieji pervedimai, mln. Lt

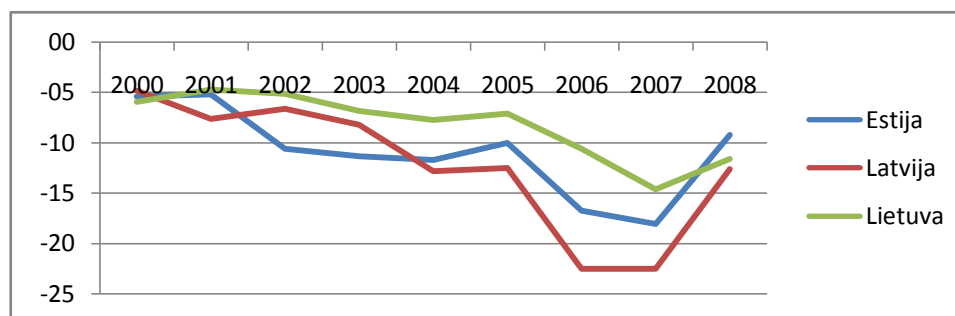
Šaltinis: Lietuvos bankas

Tik einamųjų pervedimų balansas einamojoje sąskaitoje yra teigiamas. Į einamuosius pervedimus patenka lėšos, kurias Lietuva gauna iš ES struktūrinių fondų. Kol kas lėšos, kurias Lietuva gauna iš ES yra žymiai didesnės už Lietuvos kontribucijas į ES biudžetą (pvz., dalis PVM biudžeto pajamų pervedamos į ES biudžetą), todėl šioje sąskaitoje balansas yra teigiamas. Be to, į einamuosius pervedimus taip pat patenka ir emigrantų pervedimai į Lietuvą. Kadangi po įstojimo į ES atsivėrė kitų šalių darbo rinkos, tokie pervedimai yra dideli, o tai irgi padidino balansą sąskaitoje. Tačiau sudėję visas sąskaitas kartu, gauname ESD, kuris kol kas yra didelis, nors ir pamažu mažėjantis.

1.3. Situacija Baltijos regione

Neigiami einamosios sąskaitos balansai buvo ne tik Lietuvoje, bet visame Baltijos regione. Apskritai ESD 2005–2007 m. Baltijos regioną galima apibūdinti taip: sparčiai augantis BVP, mažėjantis nedarbo lygis, spartus darbo užmokesčio augimas, labai aukštas vartotojų pasitikėjimas, įspūdingas vartojimo ir skolinimosi augimas, didelė infliacija ir rekordiškai dideli ESD. Anot Swedbank analitikų, spartaus augimo metu didžiausiais iššūkiis Baltijos regionui buvo išvengti perkaitinimo rizikos – „suvaldyti ekonomiką taip, kad būtų išvengta perkaitimo rizikos, t.y. išspręsti pajėgumų trūkumo problemą (pirmiausiai darbo rinkoje ir darbo našumo srityje), išvengti neracionalaus entuziazmo (pvz., per didelio optimizmo nekilnojamojo turto rinkoje) ir už tikrinti sklandų perėjimą prie žemesnių, tačiau tvarių, BVP metinių augimo tempų (7–8%)“. Kaip parodo praktika, išvengti perkaitinimo nepavyko.

11 paveikslas. Lietuvos, Latvijos ir Estijos einamųjų sąskaitų balansas, % BVP

Šaltinis: Statistikos departamentai prie Lietuvos, Latvijos ir Estijos Respublikų Vyriausybių

Vidaus paklausa augo itin sparčiai. Atlyginimų ir skolinimosi augimas buvo ypač didelis ir viršijo tvarius lygius. Pavyzdžiui, Latvijoje vidaus paskolos nuo 2004 m. augo po 50% per metus, o 2006 m. pirmojo ketvirčio augimas buvo net 65%. Dažniausiai paskolos buvo skirtos vartojimui, kas tik dar labiau didino ir taip greitai augantį vartojimą bei gyventojų pasitikėjimą. Vartojimo augimas taip pat viršijo tvarų lygį. Pavyzdžiui, 2006 m. pirmą pusmetį Latvijoje naujų automobilių pardavimai išaugo 53%. Pagrindinės spartaus vartojimo augimo priežastys, kaip ir Lietuvoje, buvo nedarbo mažėjimas, atlyginimų augimas, labai geri lūkesčiai dėl ateities ekonomikos būsenos, lengvai gaunamos paskolos, o taip pat dideli infliacijos lūkesčiai (vartotojai, laukdami kainų augimo ateityje, daugiau perka šiandien).

Situacija darbo rinkoje darėsi vis labiau įtempta visame Baltijos regione. Dėl darbuotojų trūkumo ir didelės emigracijos (kas tik dar labiau didino darbuotojų trūkumą) smarkiai išaugo darbuotojų derybinė galia ir atlyginimai. Atlyginimų augimas dažnai viršijo produktyvumo augimą, kadangi įmonės, norėdamos išlaikyti darbuotojus, privalėjo didinti atlyginimus - priešingu atveju darbuotojai pereitų prie vietinių arba užsienio konkurentų. Tačiau toks atlyginimų augimas labai padidino produkcijos savikainą. Savo ruožtu, padidėjusi savikaina sumažino eksporto konkurencingumą ir padidino importo konkurencingumą.

Kaip ir Lietuvoje, apie trečdalis visų investicijų buvo nukreipta į nekilnojamąjį turtą, didmeninę ir mažmeninę prekybą ir statybą – t.y. ten, kur paklausa augo sparčiausiai. Tačiau investicijos į gamybą užėmė tik apie 20% visų investicijų, be to didžioji dalis investicijų į gamybą buvo nukreipta į pajėgumų didinimą, o ne į technologinę bazę, kurį padidintų darbo našumą. Tuo metu buvo būtina pereiti prie aukštesnės investavimo kokybės, t.y. didinti investicijas ne į pajėgumus, o į darbo našumą. Be to, reikėjo sumažinti įmonių priklausomybę nuo darbo jėgos ir pereiti prie didesnę pridėtinę vertę sukuriančios produkcijos gamybos. Tačiau priklausomybė nuo darbo jėgos nemažėjo, o investicijų efektyvumas negerėjo.

Kaip ir Lietuvoje, dėl sparčiai augančios ekonomikos (o dėl to didėjo ir patrauklumas) didėjo tiek portfelinės, tiek TUI, tiek kitos investicijos iš užsienio. Tai reiškia, kad ateityje Latvija ir Estija, o kartu ir Lietuva turėjo mokėti vis daugiau palūkanų ir dividendų į užsienį. Taigi šalių patrauklumas per augantį išmokamų dividendų ir palūkanų kiekį irgi turėjo neigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui. Tačiau užsienio investicijos, kaip ir vidaus investicijos, eksporto konkurencingumo beveik nepagerino. Užsienio investuotojų pinigai dažnai buvo naudojami nepakankamai efektyviai ir ne visada buvo nukreipti į ilgalaikį šalies konkurencingumo didinimą.

Taigi, didėjantis regiono patrauklumas, mažėjantis nedarbas, augantis darbo užmokestis, pigios ir lengvai prieinamos paskolos ir itin geri įmonių ir vartotojų lūkesčiai smarkiai padidino vartojimą. Tačiau pramonė dėl ribotų pajėgumų (ypač darbuotojų trūkumo) ir riboto produkcijos asortimento negalėjo patenkinti visos paklausos, kas dar labiau didino importą. Pramonės įmonių investicijos buvo nukreiptos ne į technologijų įsigijimą, o į pajėgumų didinimą. ES lėšos buvo naudojamos neefektyviai, o jų įsisavinimas per lėtas. Eksporto konkurencingumas dėl neefektyvių investicijų (dėl to nepavyko padidinti gamybos efektyvumo ir pereiti prie didesnę pridėtinę vertę sukuriančios gamybos), didėjančių kaštų (ypač dėl augančio darbo užmokesčio) ir didelės infliacijos (kuri sumažino eksporto konkurencingumą ir padidino importo konkurencingumą) bei mažesnės užsienio paklausos (dėl mažesnių ekonomikos augimo tempų), beveik nedidėjo. Menkas eksporto konkurencingumas ir mažesnė užsienio paklausa reiškia, kad eksporto augimo temai buvo kur kas mažesni negu importo augimas, todėl ESD didėjo.

1.4. Problemos iškėlimas

ESD deficitas ne visada yra blogai. ESD turi būti padengtas kapitalo ar finansinės sąskaitos pertekliumi, ir dažniausiai tai reiškia tiesioginių užsienio investicijų pritraukimą į šalį. Labai dažnai

ESD sudaromas tam, kad būtų pagerintas šalies vystymasis ir ekonomikos augimas ateityje, pritraukiant į šalį TUI. Jeigu TUI naudojamos protingai, ilguoju laikotarpiu tai pagerins ekonominę situaciją. Tačiau tam, kad taip atsitiktų, TUI ir kitos finansinės įplaukos į šalį turi būti naudojamos ne trumpalaikėms problemoms šalies viduje spręsti – jos turi būti naudojamos šalies konkurencingumui didinti (investicijos į naujas technologijas, efektyvesnę gamybą ir t.t.). Didelės užsienio investicijos gali padidinti gamintojų produktyvumą. Tai, savo ruožtu, padidins produkcijos konkurencingumą ir leis ilguoju laikotarpiu padidinti eksportą į užsienį, tokiu būdu pagerinant einamosios sąskaitos deficitą. Tačiau šalis, turinti ESD, turi būti pasirengusi finansuoti savo įsiskolinimus ir turi kontroliuoti ESD dydį, kad jis nebūtų pernelyg didelis. Pavyzdžiui, jeigu ESD finansuojamas portfelinėmis investicijomis ir kitomis investicijomis, toks finansavimas yra rizikingas, kadangi tokios investicijos gali būti išimtos iš šalies per itin trumpą laikotarpį.

Tačiau Lietuvos atveju didėjantis ESD yra problematiškas. Yra kelios priežastys, kodėl šiuo laiku ESD Lietuvai yra pavojingas.

1. Apie 30% visų TUI įplaukų skirtos vartojimo finansavimui, o ne investicijoms į tas sferas, kurios pagerintų eksporto konkurencingumą. Mūsų eksportas iki šiol yra nekonkurencingas dėl pernelyg didelės savikainos, nepakankamo efektyvumo produkcijos gamyboje ir riboto produkcijos asortimento, taigi ateityje sunku tikėtis pajamų iš eksporto padidėjimo.
2. Didelės įplaukos į finansinę sąskaitą reiškia, kad Lietuvai teks mokėti vis didesnes palūkanas ir dividendus skolininkams. Tą jau matome iš pajamų sąskaitos. Kadangi šiandien šalis yra vis gilėjančioje krizėje, kuri paveikė ir gyventojų, ir įmonių pelningumą, dividendų ir palūkanų išmokėjimas ateityje atrodo problematiškas. Šiandien tos finansinės įplaukos, kurios vis mažiau ateina į Lietuvą, naudojamos paskolų refinansavimui, o ne investicijoms į gamybos gerinimą. Įmonių įsiskolinimas didėja, o pelningumas mažėja, todėl didėjančių skolų finansavimas yra labai apsunkintas. Norint padengti didėjančias išlaidas, šaliai reikia arba didinti eksportą, arba vėl papildomai skolintis, t.y. refinansuoti savo įsiskolinimus. Šiuo metu eksporto augimas yra ribotas dėl kelių priežasčių. Pirma, pagrindinės eksporto rinkos yra apimtos recesijos (Latvija, Estija, Lenkija), o į Rusiją krizė netrukus ateis, taigi didelis eksporto augimas ateityje yra abejotinas. Antra, eksportas nepasižymi dideliu produkcijos asortimentu dėl situacijos gamybos infrastruktūroje. Trečia, eksportas ne visada gali konkuruoti su kitų šalių produkcija dėl didesnės savikainos, kuri kyla dėl mažiau efektyvios gamybos ir gana didelėlio darbo užmokesčio.
3. Lietuva, bandydama finansuoti savo ESD finansinės sąskaitos pertekliumi, pasidarė labai priklausoma nuo užsienio kapitalo išteklių. O kadangi ESD paskutiniu metu smarkiai padidėjo, reikia vis daugiau skolintis tam, kad jis būtų padengtas. Tačiau tam, kad tie ištekliai būtų pritraukti, šalis turi būti patraukli investuotojams, o ir investuotojams reikia turėti finansinių išteklių paskoloms. Finansinė krizė pakenkė ir Lietuvos patrauklumui, ir užsienio investuotojų likvidumui bei pelningumui. Lietuva, kaip ir visas Baltijos regionas, yra stipriai paveikti krizės ir jau dabar egzistuoja „sunkaus nusileidimo“ rizika. Tokia prasta dabartinė situacija ir blogėjančios prognozės labai pakenkė šalies įvaizdžiui ir patrauklumui. Dauguma investuotojų yra racionalūs ir vengia

pernelyg didelės rizikos, todėl savo lėšas investuos į regionus, kurie yra perspektyvesni ir ne taip stipriai paveikti krizės, pavyzdžiui, Lenkija ir Skandinavijos regionas. Tačiau krizė pakenkė ir patiems investuotojams. Šiandien dauguma investuotojų į Baltijos regioną susidūrė su likvidumo ir pelningumo problemomis ir paprasčiausiai neturi lėšų rizikingoms investicijoms. Smunkant ekonomikai, didėja galimybė, kad per labai trumpą laiką iš šalies bus išimta labai daug finansinių išteklių: jie arba bus perskirstyti į mažiau rizikingus regionus, arba bus panaudoti investuotojų likvidumui padidinti. Jeigu per trumpą laikotarpį bus išimta pernelyg daug lėšų, Lietuva susidurs su labai rimta ESD finansavimo problema.

4. ESD, kuris viršija tvarų lygį (7-8% BVP), kelia grėsmę valiutos stabilumui. Jeigu ESD pasiekia tokį lygį, kurio finansuoti jau neįmanoma, bene vienintelė išeitis tokiu atveju yra valiutos devalvavimas. Lietuvos atveju, pernelyg didelis ESD gali sutrukdyti įsivesti eurą, kadangi devalvacijos atveju fiksuoto kurso nebeišlaikysime (o valiutos kurso stabilumas euro atžvilgiu yra vienas iš Maastrichto kriterijų).
5. ESD finansavimo būdas Lietuvoje yra pernelyg rizikingas net ir ekonomikos augimo metu. Labai didelė įsiskolinimų dalis finansuojama kitomis investicijomis, kurios nedidina konkurencingumo ir gali būti likviduotos per itin trumpą laiką. Šalis, esanti nuosmukyje ir finansuojanti savo deficitą tokiu būdu, gali labai greitai susidurti su nemokumo problemomis.
6. Šiuo metu Lietuva turi ne tik deficitinę einamąją sąskaitą, bet ir biudžetą. Nepaisant taupymo politikos ir mokesčių didinimo, biudžeto deficito problema išlieka ir toliau. Norėdama padengti biudžeto deficitą, vyriausybė pasiskolino pinigų tiek iš neįvardintų bankų, tiek iš privačių investuotojų už dideles palūkanas. Taigi valstybės skola užsieniui didėja ne tik dėl to, kad skolinamos lėšos ESD padengimui. Lėšos skolinamos ir biudžeto deficito padengimui. Kadangi pajamos į biudžetą nedidėja, o eksporto augimas yra apribotas dėl aukščiau minėtų priežasčių, valstybės skolos, kuri tik didėja, finansavimas yra problematiškas.

Taigi atsižvelgiant į aukščiau paminėtas priežastis, didelis Lietuvos ESD kelia dideles problemas tiek dabartinei, tiek ateities šalies būklei. ESD finansavimo problema šiandien yra ypač aktuali dėl įtemptos situacijos tarptautinėse finansų rinkose ir dėl blogėjančio šalies įvaizdžio. Tačiau ateityje problemos aktualumas nemažės, kadangi kol kas padėtis finansų rinkose dar neaprimo, o Lietuvos ekonomikos perspektyvos nedžiugins ir ateity. Pernelyg didelis ESD visada yra problema šaliai, o didelis ESD pasaulinės krizės metu yra dar blogesnis, kadangi tokio deficito finansavimas itin apsunkintas.

2. EINAMOSIOS SĄSKAITOS DEFICITO SUSIDARYMO PRIEŽASTYS

2.1. Įvairių ekonomistų nuomonė

Teorinę dalį norėčiau pradėti nuo supaprastinto ekonominio modelio, kuris bus naudojamas šioje dalyje. Modelio pavadinimas - žiedinis pajamų srautas (circular flow of income). Modelis dalina ekonomiką į dvi dalis – įmones ir namų ūkius. Įmonės gamina prekes ir paslaugas, o taip pat samdo namų ūkius darbui. Namų ūkiai yra prekių ir paslaugų vartotojai. Be to, jie dirba įmonėse ir suteikia joms savo paslaugas.

Jeigu įmonės panaudoja visas savo pajamas vietinių gamintojų prekėms ir paslaugoms pirkti, o įmonės išmoka visas gautas pajamas namų ūkiams, pinigų masė keliautų nuo įmonių iki namų ūkių. Tačiau ne visos pajamos juda šituo vidiniu srautu tarp įmonių ir namų ūkių – dalis pinigų pašalinama. Iš kitos pusės, dalis pinigų patenka į ekonomiką iš svetur.

Pašalinimai (W)

Pašalinimus sudaro:

- Taupymas (S). Taupymą sudaro namų ūkių pajamos, kurias namų ūkiai nesuvartoja šiandien ir atideda vėlesniems laikams;
- Mokesčiai (T). Kai kuriuos, pavyzdžiui gyventojų pajamų mokestį, moka vartotojai. O kai kuriuos, pavyzdžiui Pelno mokestį, moka įmonės.
- Išlaidos importui (M). Ne visa suvartojama produkcija yra pagaminama šalies viduje. Dalis produkcijos yra importuojama iš užsienio.

Taigi, $W = S + T + M$.

Injekcijos (J)

Injekcijas sudaro:

- Investicijos (I). Tai finansiniai ištekliai, kuriuos įmonės panaudoja naujų gamyklų statybai, įrengimų pirkimui arba atsargų didinimui.
- Vyriausybės išlaidos (G). Vyriausybė perka įmonių prekes ir paslaugas, pavyzdžiui, vyriausybės išlaidas gali sudaryti išlaidos keliams, ligoninėms, mokykloms.
- Išlaidos eksportui (X). Pinigai patenka į šalies ekonomiką, jeigu užsieniečiai išleidžia pinigus šalies eksportui.

Taigi, $J = I + G + X$.

Modelyje:

- Nacionalinės pajamos (Y) = $C_d + W$.
- Visuminė paklausa (AD) = $C_d + J$, kur C_d – paklausa vietinėms prekėms ir paslaugoms.

Viena pagrindinių ESD susidarymo priežasčių yra pernelyg didelis šalies ekonomikos augimas (vartojimo bumas) ir skirtingi prekybos partnerių ekonomikų augimo tempai. Kiekvienos šalies ekonomika praeina pro keturis verslo ciklo etapus. Tuos etapus verta detaliau išnagrinėti.

1. Pakilimas

Recesijos metu įmonės investuoja tik į pasenusių įrenginių atnaujinimą. Tačiau laikui bėgant (net ir recesijai tęsiantis), tokių investicijų reikia vis daugiau. Be to, ilgalaikio naudojimo prekės, kurias vartotojai įsigijo praeito ekonomikos pakilimo metu, irgi turi būti atnaujinamos. ($I \uparrow, C_d \uparrow \rightarrow AD \uparrow$).

Recesijos metu įmonių pagamintos produkcijos atsargos buvo didelės, kadangi paklausa prekėms buvo maža. Todėl įmonės pristabdė gamybą. Tačiau kadangi paklausa iki galo neišnyko, o gamyba buvo pristabdyta, atsargos po truputį mažėjo. Todėl įmonės vėl turi pradėti gamybą, o tai reiškia darbuotojų samdymą. Prasidėjusi gamyba ir nedarbo mažėjimas po truputį didina visuminę paklausą. ($AD \uparrow$)

Infliacija, kuri recesijos metu mažėjo, padarė eksportą konkurencingesnį, o importą - mažiau konkurencingą. Eksportas pradeda augti, kadangi į užsienį eksportuojamos prekės darosi vis pigesnės (mažėja jų santykinė kaina). Savo ruožtu importas mažėja, kadangi importuojamų prekių santykinė kaina darosi didesnė. Tačiau vartotojai kainų skirtumus pajaučia ne iš karto, o tik po tam tikro laiko. Todėl visuminė paklausa pradės didėti tik praėjus laikui po recesijos pradžios – ji pradės didėti pakilimo laikotarpiu. ($X \uparrow, M \downarrow \rightarrow AD \uparrow$).

Įmonės ir vartotojai pradeda nujausti recesijos pabaigą. Ekonomikos augimo numatymas paskatina įmones daugiau gaminti, o vartotojus pamažu didinti vartojimą. ($I \uparrow, C_d \uparrow \rightarrow AD \uparrow$).

Recesijos metu investicijos ir vartojimas yra maži, todėl ir skolinimas iš bankų bus mažas. Reiškia, bankai turės finansinių išteklių perteklių ir palūkanų normos bus mažos. Mažos palūkanų normos skatina skolinimąsi, kas, savo ruožtu, skatina investicijas ir vartojimą. ($r \downarrow \rightarrow I \uparrow, C_d \uparrow \rightarrow AD \uparrow$).

Recesijos metu vyriausybė turėtų naudoti ekspansinę monetarinę ir fiskalinę politiką ekonomikos augimui didinti ir nedarbo lygiui mažinti. Bus naudojama mažesnių mokesčių, didesnių vyriausybės išlaidų ir mažesnių palūkanų normų kombinacija. ($T \downarrow, G \uparrow, r \downarrow \rightarrow AD \uparrow$).

Vartotojai ir įmonės tokią politiką gali numatyti ir iš anksto padidins vartojimą ir investicijas ($I \uparrow, C_d \uparrow \rightarrow AD \uparrow$).

Augant ekonomikai, gerėja ekonomikos dalyvių lūkesčiai. Gyventojus gerėjantys lūkesčiai dėl ateities ekonomikos būsenos skatina daugiau vartotoji jau dabar. Tokios optimistinės vartotojų nuotaikos taip pat skatina juos daugiau skolintis, o tai dar labiau didina vartojimą. Reiškia, automatiškai padidės ir ESD.

Augant vartojimui, automatiškai didėja paklausa importuojamoms prekėms (ypač jeigu vietinė pramonė gali gaminti tik ribotą prekių asortimentą). Įmonės, bandydamos patenkinti didėjančią paklausą, ne tik padidina gamybą, bet ir kainas, o tai išprovokuoja infliaciją. Infliacija padaro eksportą nekonkurencingą, o importuojamų produktų konkurencingumas didėja, kadangi sumažėja jų santykinė kaina. Kadangi importas didėja greičiau negu eksportas, didėja ESD.

2. Ekspansija

Veiksniai, kurie paskatino ekonomikos atsigavimą, skatins augimą ir toliau. Didės žmonių pajamos, todėl didės visuminė paklausa. Kadangi didės visuminė paklausa, investicijos irgi didės. Įmonės didins gamybą ne tik paklausai patenkinti, bet ir atsargoms sukaupti. Didėjantis vartojimas ir toliau didins importą, o didėjanti infliacija toliau ribos eksporto konkurencingumą, todėl ESD didėjimas tęsis.

3. Pikas

Dauguma įmonių pasiekė maksimalius gamybos pajėgumus, todėl dar daugiau gaminti jos negali. Vartojimo bumai pasiekia savo piką. Vartotojai nupirko visus produktus, kuriuos tik galėjo sau leisti. ($C_d \downarrow \rightarrow AD \downarrow$).

Ekonomikai nustojus augti (pasiekus piką), investicijos pradeda mažėti: firmos jau nujaučia recesiją, todėl jų investicijos mažėja. ($I \downarrow \rightarrow AD \downarrow$).

Skolinimosi augimas greito augimo metu išprovokavo palūkanų normų augimą. Išaugusi skolinimosi kaina padarė investicijas ir vartojimą brangesnius, todėl toliau investicijos ir vartojimas jau nebedidės. ($r \uparrow \rightarrow C_d \downarrow, I \downarrow \rightarrow AD \downarrow$).

Ekonomikos augimo metu infliacija irgi augo. Todėl vyriausybė imsis priemonių infliacijai mažinti. Bus naudojamos defliacinės priemonės – mažesnės vyriausybės išlaidos, didesni mokesčiai, aukštesnė palūkanų norma. ($G \downarrow, T \uparrow \rightarrow AD \downarrow; r \uparrow \rightarrow C_d \downarrow, I \downarrow \rightarrow AD \downarrow$).

Didelė infliacija ir toliau mažino eksporto ir didino importo konkurencingumą. ESD irgi pasiekia piką. ($X \downarrow, M \uparrow \rightarrow AD \downarrow$).

4. Recesija

Veiksniai, kurie apribojo visuminės paklausos augimą piko metu, dabar visuminę paklausą mažina. Įmonių ir vartotojų pasitikėjimas žemas, todėl investicijos irgi mažos. Įmonės, matydamos atsargų padidėjimą, nustoja gaminti. Visuminei paklausai sumažėjus, ekonomikos augimas sumažėja dar labiau. Tuo tarpu vyriausybė gali laukti dar didesnio infliacijos sumažėjimo arba einamosios sąskaitos deficito mažėjimo prieš pradėdant stimuliuoti ekonominį augimą.

Sumažėjęs ekonomikos augimas smarkiai sumažino vartojimą, reiškia, sumažėjo paklausa importuojamoms prekėms ir paslaugoms. Todėl sumažėja ESD.

Taigi, kol kas galime išskirti kelias ESD susidarymo priežastis:

- **Visuminės paklausos augimas ekonomikos augimo metu.** Didėjant vartojimui, didėja paklausa prekėms ir paslaugoms, todėl automatiškai didės ir importas. Paklausa importuojamoms prekėms didės ypač stipriai, jeigu vietinė pramonė negali pasižymėti dideliu gaminamos produkcijos asortimentu. Tokiu būdu visus tam tikros rūšies produktus reikės importuoti, o auganti paklausa tokį importą ženkliai padidins.
- **Infliacija.** Auganti infliacija padidina importuojamų prekių konkurencingumą ir sumažina eksportuojamų prekių konkurencingumą.
- **Skirtingų šalių ekonomika auga skirtingais tempais.** Jeigu vienoje iš prekybos partnerių augimo tempai yra didesni, ji importuos daugiau negu eksportuos. Šalyje, kuri auga

greičiau, visuminė paklausa bus didesnė, todėl importas sparčiai padidės. Bet paklausa eksportuojamiems produktams bus žemesnė, kadangi kitur augimo tempai ne tokie dideli.

- **Reikėtų pažymėti ir valiutos kursą.** Kuo didesnis valiutos kursas, tuo didesnė eksportuojamų prekių santykinė kaina, todėl paklausa tokioms prekėms bus žema – jos negalės konkuruoti su pigesne vietine produkcija. Iš kitos pusės, importuojamų prekių santykinė kaina bus žema, todėl tokios prekės lengviau konkuruos su vietine produkcija, reiškia, paklausa importui didės. Taigi, aukštas valiutos kursas sumažina paklausą eksportuojamoms prekėms ir padidina paklausą importuojamoms prekėms, reiškia, padidėja ESD.

John Sloman ESD didėjimą siejo su ekonomikos augimu. Anot jo, ESD ypač pradeda didėti antroje ekonomikos ciklo fazėje ir pradeda mažėti ketvirtoje ciklo fazėje, o pagrindinė tokių svyravimų priežastis – vartojimo svyravimai (antroje fazėje jis smarkiai didėja, ketvirtoje – mažėja). Todėl, anot p. Slomano, vyriausybė turi imtis defliacinių fiskalinių ir monetarinių priemonių antroje ciklo fazėje. Tokiu būdu bus apribotas vartojimas, o tai sumažins ESD augimą.

Kiti specialistai teigia, kad ESD susidarymą įtakoja ne tik skirtingi augimo tempai ir kainų lygio skirtumas. Kitas ESD didėjimo priežastis išskyrė JAV Federalinės Rezervų Sistemos atstovas Roger W. Ferguson. Anot jo, be ekonomikos (ir vartojimo) augimo, ESD susidarymo įtakoja ir tokie veiksniai:

- **Sumažėjusi taupymo norma.** Taupymas gali sumažėti dėl kelių priežasčių, pvz. dėl sumažėjusių palūkanų normų, sumažėjusių mokesčių, optimizmo dėl ateities pajamų didėjimo ir kt. Sumažėjusi taupymo norma reiškia, kad žmonės vis mažiau savo gaunamų pajamų atideda į šoną ir daugiau suvartoja šiandien. Reiškia, sumažėjusi taupymo norma padidina vartojimą. Iš vienos pusės, padidėjęs vartojimas reiškia, kad padidės paklausa ne tik vietinėms prekėms, bet ir importui. Iš kitos pusės, padidėjęs vartojimas padidins infliaciją, kuri sumažins paklausą eksportuojamoms prekėms, kadangi sumažės eksporto konkurencingumas. Importuojamos prekės bus konkurencingesnės, todėl paklausa joms augs.

Tačiau, anot p. Fergusoną, taupymo normos sumažėjimas didelės įtakos ESD neturi. Anot jo, padidėjęs vartojimas (dėl sumažėjusios taupymo normos) padidina palūkanų normas (nes padidėja paklausa pinigų masei), o tai sumažina investicijas, vartojimą ir visuminę paklausą. Taigi, taupymo normos sumažėjimą iš dalies kompensuoja palūkanų normos padidėjimas.

- **Finansinių išteklių iš užsienio įplaukos.** Anot p. Fergusoną, kadangi bet koks ESD turi būti finansuojamas iš užsienio (pritraukiant užsienio investicijas), ESD turi atitikti užsienio finansinių išteklių įplaukas į šalį.

Nepaisant to, kad investicijos (TUI, portfelinės ir kitos) įrašomos į finansinę sąskaitą, dividendai ir palūkanos, kurie mokami užsienio investuotojams, patenka į einamąją sąskaitą. Padidėjęs ESD reiškia, kad reikia pritraukti daugiau užsienio investicijų skoloms padengti. Padidėjusios investicijos reiškia, kad ateityje padidės išmokos investuotojams, todėl padidės ir ESD.

Investuotojų sprendimus įtakoja keli veiksniai, pvz. stabilus ekonomikos augimas, finansinės rinkos išsivystymas, inovacinių technologijų plėtra, infrastruktūra ir kt. Bet vienas svarbiausių veiksnių yra produktyvumas. Produktyvumą išskyrė ir p. Fergusonas. Anot jo, didelis produktyvumas ir gamybos efektyvumas didina investicijų grąžą, todėl investicijos į šalį sparčiai didėja. Antra, didelis produktyvumas paskatina ir vietines investicijas, reiškia, sumažėja taupymas. Trečia, lūkesčiai dėl didėjančio produktyvumo padidino akcijų kainas, namų ūkių pajamas ir optimistiškumą. Tai, savo ruožtu, paskatino vartojimą ir sumažino taupymo normą, reiškia, padidino ESD. O didėjančios investicijos iš užsienio ESD didina dar labiau.

- **Tobulėjimas finansinio tarpininkavimo srityje visame pasaulyje.** Anot p. Fergusonas, anksčiau investuotojai investavo daugiausiai šalies viduje, tačiau šiandien ši tendencija pasikeitė. Šiandien vis didesnė investicijoms skirtų lėšų nukreipama į užsienio rinkas. O tam padeda finansinių rinkų tobulėjimas. Anot p. Fergusonas, šalis, kurioje geria apsaugotos investuotojų teisės ir geros grąžos perspektyvos pritrauks vis daugiau užsienio investicijų.
- **Biudžeto deficitas.** Anot p. Fergusonas, jeigu biudžeto deficitas padidėja, reiškia, sumažėja viešojo sektoriaus taupymo norma. Reiškia, sumažėja ir nacionalinis taupymas. Sumažėjęs taupymas, savo ruožtu, padidina ESD.

Tačiau ir šią hipotezę p. Fergusonas nelaiko pagrindine ESD susidarymo priežastimi. Padidėjęs biudžeto deficitas verčia vyriausybę didinti palūkanų normas tam, kad pritraukti investuotojus. Toks palūkanų normų padidinimas „išstumia“ privataus sektoriaus vartojimą ir kažkiek apriboja ESD didėjimą. Be to, anot p. Fergusonas, padidėjęs vartojimas (dėl sumažėjusio taupymo) padidina palūkanų normas, tai pritraukia investicijas, sumažina eksportą (dėl padidėjusios paklausos vietinei valiutai padidėja valiutos kursas), todėl ESD dar sumažėja

Anot p. Slomano, dažniausiai biudžeto deficitas padidina pinigų pasiūlą, o dėl to didėja ESD. ESD padidės ir tuo atveju, jeigu bus pasiskolinta iš užsienio. Vyriausybės aktyvai gali būti parduoti ir užsienio investuotojams, ir kuo didesnis deficitas, tuo daugiau šalis bus priversta skolintis. Ateityje tai reiškia didelius dividendus ir palūkanas už užsieniečių investicijas į vyriausybės aktyvus, o tai, vėlgi, didina ESD.

Kartais atsiranda vadinamoji „dvigubo deficito“ problema – vienu metu yra ir biudžeto, ir einamosios sąskaitos deficitas. Norėdama finansuoti ESD ir biudžeto deficitą, šalis bus priversta dar labiau padidinti skolinimąsi (tuo tarpu ir iš užsienio), todėl ateityje vėlgi privalės išmokėti dar didesnes dideles palūkanas ir dividendus.

Amerikos Federalinės Rezervų Sistemos atstovai pabrėžia, kad visos aukščiau minėtos priežastys turi didesnę ar mažesnę įtaką ESD. Dažniausiai ESD susidaro ne dėl vienos priežasties, pavyzdžiui, dėl vartojimo bumo, o dėl kelių arba net visų paminėtų priežasčių iš karto. Tačiau Federalinės Rezervų Sistemos atstovai išskyrė didėjančią finansinių rinkų ir produktyvumo įtaką ESD. Šiandien investicijos yra labai mobilios ir per itin trumpą laiką gali būti perskirstytos iš vienos šalies į kitą, patrauklesnę, šalį.

Aš sutinku su p. Fergusono nuomone, kad ESD didėjimą skatina ne viena atskira priežastis, o visos paminėtos priežastys iš karto. Skiriasi tik įtaka ESD, tačiau visos priežastys gali veikti vienu metu. Aš išskirčiau didelę vartojimo bumo įtaką ESD, ypač jeigu vietinė pramonė gamina mažą produkcijos asortimentą (kaip Lietuvos atveju) ir jeigu vyriausybė nesiima jokių priemonių vartojimui riboti. Pramonės pajėgumai (arba jų trūkumas) turi nemažai įtakos ESD, kadangi tuo atveju, jeigu šalyje negaminamos kai kurios prekės, jas visas teks importuoti iš užsienio. Ekonomikos augimo metu, kada didėja paklausa bene visoms prekėms ir paslaugoms, toks importas ženkliai padidės.

Reikėtų išskirti ir investicijas. Investuotojai siekia didelės grąžos ir investicijų saugumo, todėl dažniausiai investuoja į augančias šalis su geromis ateities perspektyvomis. Kuo spartesnis šalies augimas, tuo daugiau investicijų bus pritraukta iš užsienio. Nepaisant didelių dividendų ateityje, užsienio investicijos (ypač TUI), jeigu teisingai panaudotos, pagerins infrastruktūrą, technologinę bazę ir t.t., todėl ateityje padidės eksporto konkurencingumas. Mano nuomone, būtent šie du veiksniai labiausiai prisideda prie ESD. Kiti veiksniai, be abejo, irgi turi įtakos deficitui, tačiau aš manau, kad jų įtaka yra mažesnė.

Dar vieną nuomonę apie ESD lemiančias priežastis pateikia Vokietijos centrinio banko ekspertai Sabine Herrmann ir Axel Jochem. Jie tyrinėjo mažas atviras ekonomikas ES viduje. Visos nagrinėtos šalys yra taip vadinamojoje pasivijimo stadijoje (catch up), t.y. neseniai įstojusios į ES šalys, bandančios pasivyti labiau išsivysčiusių šalių ekonomikos lygį. Herrmann ir Jochem teigia, kad ES narėms, esančioms pasivijimo stadijoje, ESD yra neišvengiamas ir normalus reiškinys. Jie pateikia situaciją Graikijoje ir Portugalijoje kaip pavyzdį. Šalims įstojus į ES ir prasidėjus pasivijimo periodui, jų ESD išaugo atitinkamai iki 7,3% ir 10,4% nuo BVP, tačiau sumažėjus pajamų lygio skirtumui tarp jų ir kitų, labiau išsivysčiusių ES narių, Graikijos ir Portugalijos ESD sumažėjo iki tvarių lygių be papildomo vyriausybės įsikišimo, tokio, kaip devalvacija. Anot jų, jeigu šalies ESD lemia faktoriai, kuriuos galima priskirti prie pasivijimo proceso, ESD nekelia didelės grėsmės šaliai. Tačiau ESD neturi būti pernelyg didelis (turi būti tvaraus lygio ribose). Be to, anot ekspertų, didelis ESD gali sukelti nemažai problemų, jeigu ekonomikos augimas (ir pasivijimas) greitai sustos, o užsienio investuotojai per trumpą laiką praras pasitikėjimą šalimi. Tokiu atveju bus susidurta su nemokumo problema.

Vokietijos banko ekspertai savo darbe naudoja taip vadinamąjį intertemporal approach, kuris teigia, kad taupymas ir investicijos priklauso nuo lūkesčių, susijusių su ateities makroekonominio kintamųjų elgesiu. Kaip jau buvo minėta, jie taip pat naudoja vystymosi stadijų hipotezę, kuri teigia, kad skirtumai tarp pajamų, tenkančių vienam žmogui (per capita income) tarp šalių, esančių pasivijimo stadijoje (pvz. Lietuva) ir labiau išsivysčiusių šalių (pvz. Vokietija) laikui bėgant sumažėja.

Herrmann ir Jochem pateikia savo kintamųjų derinį, kurie, anot ekspertų, įtakoja einamosios sąskaitos balansą. Įvairių kintamųjų įtakai einamajai sąskaitai išsiaiškinti jie sukūrė ekonometrinį modelį. Savo modelį jie pradeda nuo to, kad pavaizduoja einamąją sąskaitą kaip skirtumą tarp taupymo ir investicijų: $ES = S_p + S_g - I$, kur:

- S_p – privataus sektoriaus taupymas;

- S_g – viešojo sektoriaus taupymas;
- I – investicijos.

Anot Herrmann ir Jochem, ESD įtakos turi sekantys kintamieji:

- **Mažiau ir labiau išsivysčiusios šalies pajamų, tenkančių vienam gyventojui (GDP per capita), santykis.** Kaip labiau išsivysčiusi šalis mano analizėje buvo pasirinkta Danija. Herrmann ir Jochem teigia, kad šalių, esančių pasivijimo stadijoje, gyventojai tikisi žymiai aukštesnių pajamų ateityje. Gerėjant lūkesčiams ir pasitikėjimui, jie pradeda daugiau skolintis ir vartoti. Dėl to sumažėja taupymo norma, o sumažėjus taupymo normai, pablogėja einamosios sąskaitos balansas. Tačiau, laikui bėgant, vis didesnė pajamų dalis yra atidedama taupymui - taupymo norma palaipsniui didėja dėl didėjančių pajamų. Taigi, tęsiantis pajamų augimui, po tam tikro laiko pradeda didėti taupymo norma, kas turi teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui.
- **Šalies realaus efektyviojo valiutos kurso svyravimai.** Anot ekspertų, realusis efektyvusis valiutos kursas pasivijimo laikotarpiu dažniausiai didėja. Taip nutinka dėl to, kad didėja šalies produktyvumas (todėl ir patrauklumas tarp investuotojų). Be to, pasivijimo metu padidėja vyriausybės išlaidos ir yra didelės įplaukos iš ES struktūrinių fondų. Dalis lėšų yra naudojama investicijoms į infrastruktūrą, kas vėlgi didina produktyvumą ir patrauklumą. Bet valiutos kurso įtaka taupymo normai gali būti tiek teigiama, tiek ir neigiama. Trumpuoju laikotarpiu sumažėja taupymo norma: valiutos kurso augimas padidina ateities pajamų perkamąją galią, kas paskatina didesnę vartojimą ir skolinimąsi. Tačiau laikui bėgant, taupymo norma vis tiek didėja (dėl augančių pajamų), todėl po tam tikro laikotarpio padidėjęs valiutos kursas turės teigiamos įtakos taupymo normai ir einamosios sąskaitos balansui.
- **Biudžeto balansas.** Neigiamas biudžeto balansas (deficitas) paprasčiausiai reiškia, kad viešojo sektoriaus taupymo norma yra neigiama, o tai turės neigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui. Tačiau biudžeto deficito įtaka ESD yra gana ribota. Dažniausiai biudžeto deficitas reiškia, kad ateityje padidės mokesčiai tam deficitui finansuoti. Lūkesčiai dėl ateities mokesčių padidėjimo dažniausiai padidina privataus sektoriaus taupymo normą. Taigi, neigiamą viešojo sektoriaus taupymo norma iš dalies kompensuoja padidėjusi privataus sektoriaus taupymo norma.
- **Bendrojo kapitalo formavimas (investicijos).** Investicijos tiesiogiai susijusios su taupymo norma. Didėjančios investicijos reiškia, kad sumažėja taupymo norma, o tai, savo ruožtu, dažniausiai priveda prie ESD didėjimo. Tačiau jeigu investicijos bus naudojamos efektyviai, ilguoju laikotarpiu padidės eksporto konkurencingumas, kas turės teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui.

Šitie keturi kintamieji yra baziniai kintamieji. Herrmann ir Jochem siūlo į modelį įtraukti ir du papildomus kintamuosius:

- **Realioji palūkanų norma.** Didėjanti palūkanų norma brangina skolinimąsi, o tai padidina taupymą ir sumažina investicijas. Reiškia, didėjanti taupymo norma sumažina ESD.
- **Pinigų kiekio P_2 kiekis ekonomikoje.** Anot Herrmann ir Jochem, P_2 kiekis parodo finansų sektoriaus (o kartu ir bankų) išsivystymo lygį. Išvystytas bankų sektorius atverčia efektyvesnių

investicijų galimybes, todėl turėtų padidėti taupymas. Iš kitos pusės, gerėjanti bankų sektoriaus struktūra pašalina buvusius suvaržymus paskolų rinkoje, o tai paskatina didesnę skolinimąsi. Taigi, šio kintamojo reikšmę sunku numatyti.

Remiantis Herrmann ir Jochem sukurtu ekonometrinio modeliu bus atlikta regresinė analizė.

2.2. Fiskalinės ir monetarinės priemonės ESD mažinti

2.2.1. Fiskalinė politika

Fiskalinė politika turi du tikslus. Pirma, fiskalinė politika gali būti naudojama didelei infliacijai arba defliacijai pažaboti. Ekspansyvi fiskalinė politika ($G\uparrow$, $T\downarrow$) gali būti panaudota recesijai įveikti. Iš kitos pusės, defliacinė ($T\downarrow$, $G\downarrow$) fiskalinė politika gali būti naudojama didelės infliacijos mažinimui. Taigi, vienas iš tikslų yra *fundamentalių* pažeidimų prevencijai.

Antra, fiskalinė politika gali būti naudojama sumažinti ekonominius svyravimus, susijusius su verslo ciklu. Ekonomikos bumo metu turėtų būti pakelti mokesčiai arba sumažintos valstybės išlaidos. Tai pristabdytų bumą ir padės išvengti ekonomikos perkaitinimo ir su juo susijusias problemas – didelę infliaciją ir einamosios sąskaitos deficitą. Iš kitos pusės, matydama recesijos artėjimą, vyriausybė turėtų padidinti savo išlaidas ir sumažinti mokesčius, sumažindama „kieto nusileidimo“ grėsmę.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad fiskalinių politikos elementų, išlaidų ir mokesčių, efektas nevienodas. Išlaidų didinimas turės stipresnę poveikį ekonomikai negu mokesčių pakeitimas. Priežastis yra paprasta. Pavyzdžiui, vyriausybė nori paskatinti ekonomikos augimą. Tam tikslui pasiekti ji padidina išlaidas arba sumažina mokesčius. Išlaidų didinimo atveju ekonomikos gaivinimui bus panaudoti visi skirti pinigai. Mokesčių atveju taip nebus. Mažesni mokesčiai didina grynąsias pajamas, iš kurių tik dalis bus išleista. Kita dalis bus panaudota taupymui ir kt. Kadangi mokesčių mažinimo efektas ekonomikos augimui bus ne toks stiprus kaip išlaidų didinimo efektas, norimam ekonomikos augimo lygiui pasiekti bus reikalingas didesnis biudžeto deficitas negu išlaidų didinimo atveju, t.y. tam pačiam tikslui pasiekti mokesčius sumažinimas bus didesnis negu išlaidų padidinimas.

2.2.2. Monetarinė politika

Monetarinė politika gali būti naudojama infliacijos arba pinigų pasiūlos lygiui palaikyti, o taip pat sušvelninti verslo ciklo svyravimus.

Yra keli būdai, kaip centrinis bankas gali sumažinti pinigų pasiūlą:

- Atviros rinkos operacijos. Jos apima centrinio banko aktyvų pirkimą ir pardavimą rinkoje. Jeigu centrinis bankas nori sumažinti pinigų pasiūlą, jis turi parduoti daugiau savo aktyvų. Žmonės, pirkdami aktyvus, atsiskaitys per bankus, t.y. ims savo lėšas iš bankų sąskaitų. Reiškia, bankų balansai centriniame banke sumažės. Norėdami išlaikyti rezervo normą, bankai privalės sumažinti kreditavimą. Tokios operacijos yra efektyvesnės, jeigu vykdomos per privatų sektorių.

- Palūkanų normos didinimas. Komeraciniai bankai gali skolintis papildomų lėšų iš centro banko. Jeigu centrinis bankas padidins palūkanų normą, komerciniai bankai skolinsis mažiau, reiškia sumažės pinigų pasiūla.
- Privalomųjų rezervų dalies didinimas. Minimalių rezervų naudojimas. Komeraciniai bankai privalo laikyti dalį indėlių centriniame banke. Padidinęs rezervo normą komerciniams bankams, centrinis bankas apribos komerciniams bankams skolinimo galimybes, o tuo pačiu metu sumažins pinigų pasiūlą.
- Biudžeto deficito finansavimo keitimas. Centrinis bankas reguliuoja vyriausybės skolos vertybinių popierių kiekį rinkoje. Norėdamas sumažinti pinigų pasiūlą, centrinis bankas, finansuodamas biudžeto deficitą, parduoda daugiau obligacijų (kurias perka šalies gyventojai) ir mažiau vekselių (kuriuos perka bankai).

2.2.3. Fiskalinės politikos efektyvumas esant fiksuotam valiutos kursui

Esant fiksuotam kursui, fiskalinė politika yra žymiai efektyvesnė. Tarkime, kad šalyje vartojimo bumas ir didelė infliacija. Vyriausybė norės sumažinti didelį vartojimą ir infliaciją ir taip pagerinti einamosios sąskaitos balansą. Tikslui pasiekti yra padidinami mokesčiai ir/arba sumažinamos vyriausybės išlaidos. Tai sumažina visuminę paklausą, reiškia, ir importą. Sumažėjusi infliacija padidina eksporto konkurencingumą ir dar labiau sumažina importą. Taigi ESD sumažėja.

Sumažėjusi AD sumažina paklausą pinigams, o tai sumažina palūkanų normą. Sumažėjus palūkanų normai, sumažėja finansinės įplaukos į šalį, o finansinių išteklių išvedimas padidėja. Reiškia, padidėja vietinės valiutos pasiūla ir sumažėja paklausa. Atsiranda finansinės sąskaitos deficitas, kuris, turint omeny didelį finansų rinkos mobilumą, gali būti didesnis negu ESD perteklius. Norėdama išlaikyti fiksuotą kursą, vyriausybė turi sumažinti pinigų pasiūlą (centrinis bankas sumažins pasiūlą supirkęs vietinės valiutos perteklių panaudojant valiutos rezervus). O sumažėjusi pinigų pasiūla dar labiau sumažins vartojimą, kas dar pagerins einamosios sąskaitos balansą. Savo ruožtu, sumažėjusi pasiūla padidins palūkanų normas, o tai šiek tiek padidins finansines įplaukas į šalį, taigi galų gale turėsime einamosios ir finansinės sąskaitos balansą.

2.2.4. Fiskalinės politikos efektyvumas esant plaukiojančiam valiutos kursui

Fiskalinė politika yra nelabai efektyvi esant plaukiojančiam kursui. Tarkime, vyriausybė nori sumažinti visuminę paklausą ir infliaciją. Tam ji padidina mokesčius ir/arba sumažina išlaidas. Sumažėjusi paklausa sumažina importą ir padidina eksportą (sumažėja infliacija). Reiškia, sumažėja ESD. Tuo pačiu metu padidėja valiutos kursas, kadangi padidėja paklausa vietai valiutai ir sumažėja jos pasiūla.

Sumažėjusi visuminė paklausa sumažina paklausą pinigų masei, todėl sumažėja palūkanų normos. Šalies patrauklumas investuotojų akyse smuks, todėl sumažės finansinės įplaukos į šalį, savo ruožtu, padidės finansinių išteklių išvedimai. Reiškia, kad valiutos kursas stipriai smuks. Atsižvelgiant į finansinių išteklių mobilumą, finansinės sąskaitos efektas bus stipresnis negu einamosios sąskaitos efektas. Todėl smarkiai sumažėjęs valiutos kursas padidins paklausą eksportui ir sumažins paklausą

importui. Kadangi eksportas yra injekcija, o importas – pašalinimas, visuminė paklausa netrukus vėl išaugs. Šiuo atveju fiskalinė politika nėra labai efektyvi.

2.2.5. Monetarinės politikos efektyvumas esant fiksuotam valiutos kursui

Esant fiksuotam kursui, monetarinė politika nelabai efektyvi. Pavyzdžiui, šalyje yra didelė infliacija ir vartojimas, kas padidina ESD. Todėl centrinis bankas nori apriboti visuminę paklausą. Tam jis sumažina pinigų pasiūlą, o tai padidina palūkanų normą. Padidėjusi palūkanų norma sumažina vartojimą.

Sumažėjęs vartojimas sumažina importą, todėl sumažėja ESD. Dėl sumažėjusios infliacijos importas sumažėja dar labiau, o eksportas padidėja (padidėja eksporto konkurencingumas, sumažėja importo konkurencingumas). Iš kitos pusės, padidėjusios palūkanų normos padidina finansinių išteklių įplaukas į šalį, todėl padidėja paklausa vietinei valiutai. Investicijų išvedimai iš šalies sumažėja, nes ir vietiniai investuotojai laikys savo aktyvus vietoj dėl didesnių palūkanų normų. Reiškia, pasiūla valiutai sumažės. Išeina, kad paklausa valiutai viršija pasiūlą. Todėl centrinis bankas, norėdamas išlaikyti stabilų kursą, padidina pasiūlą. Tai sumažins palūkanų normas, todėl visuminė paklausa vėl padidės ir pasieks buvusį lygį, kas privers ESD vėl padidėti.

2.2.6. Monetarinės politikos efektyvumas esant plaukiojančiam valiutos kursui

Esant plaukiojančiam kursui, monetarinė politika yra efektyvesnė. Tarkime, šalyje yra vartojimo bumas ir didelė infliacija, kas vėlgi padaro einamąją sąskaita deficitinę. Norėdama pažaboti vartojimą ir infliaciją, vyriausybė imasi defliacinių priemonių – mažina pinigų pasiūlą ir didina palūkanų normą. Defliacinė monetarinė politika sumažina visuminę paklausą, o sumažėjusi paklausa sumažina importą. Iš kitos pusės, sumažėjusi infliacija padidina eksportą. Valiutos kursas išauga.

Tačiau padidėjusi palūkanų norma padidina finansines įplaukas į šalį ir sumažina išvedimus. Padidėja vietinės valiutos paklausa ir sumažėja pasiūla. Valiutos kursas išauga dar labiau. Dėl stipriai išaugusio valiutos kurso eksportas (J) tampa vis mažiau konkurencingesnis, o importas labiau konkurencingesnis (W). Reiškia, išaugęs valiutos kursas padėjo sumažinti visuminę paklausą dar labiau.

2.2.7. Rekomendacijos

Didžiausia ESD grėsmė kyla ekonomikos augimo metu (dėl didėjančio vartojimo ir didėjančios infliacijos). Ekonomikai smunkant, einamoji sąskaita beveik susibalansuoja – mažėja vartojimas ir investicijos iš užsienio. Vartojimas mažėja dėl didėjančio nedarbo, mažėjančio darbo užmokesčio, pesimistinių vartotojų nuotaikų ir t.t. Investicijos mažėja dėl to, kad padidėja šalies rizikingumas investuotojų akyse, šalies perspektyvumas investuotojų akyse mažėja. Dauguma investuotojų vengia papildomoms rizikos, todėl nukreipia savo lėšas į kitas, mažiau rizikingas šalis. Taigi, norint sumažinti ESD, reikėtų imtis fiskalinių ir monetarinių priemonių ekonomikai augant, o ne smunkant. Tam pritaria ir p. Slomanas. Anot jo, defliacinių fiskalinių ir monetarinių priemonių reikėtų imtis antroje

ekonomikos ciklo fazėje. Esant fiksuotam kursui, fiskalinė politika bus efektyvesnė. Plaukiojančio kurso atveju efektyvesnės bus monetarinės priemonės.

Defliacinės fiskalinės priemonės apima mokesčių didinimą ir/arba išlaidų mažinimą. Tokia politika apribos vartojimą (sumažės importas) ir infliaciją (padidės eksporto konkurencingumas, sumažės importo konkurencingumas), todėl ESD turi sumažėti. Ypač veiksmingas instrumentas vartojimui riboti yra PVM. PVM yra vartojimo mokestis, ir jeigu tinkamai naudojamas, yra labai veiksmingas instrumentas vartojimui kontroliuoti. Kiti mokesčiai (Pelnas, Gyventojų pajamų ir t.t.) turėtų būti palikti konkurencingame lygyje, t.y. neturėtų smarkiai viršyti kaimyninių šalių mokesčius. Jeigu Pelno, Gyventojų pajamų ir kiti mokesčiai yra per smarkiai padidinti ir nėra konkurencingi, tikėtina, kad valstybė patirs daugiau žalos nei naudos. Pirma, dideli mokesčiai sumažins šalies patrauklumą tarp užsienio investuotojų, o investicijos yra labai svarbus veiksnys konkurencingumo didinimui. Antra, didelė mokesstinė našta neleis įmonėms daugiau lėšų skirti investicijoms į inovacijas ir kitoms priemonėms konkurencingumo didinimui bei eksporto skatinimui. Trečia, per dideli mokesčiai didina šešėlinės ekonomikos dalį šalies BVP ir dažniausiai nedidina, o tik mažina biudžeto įplaukas. Taigi, ESD mažinti reikėtų didinti PVM, o kitus mokesčius reikėtų palikti konkurencingame lygyje. Valstybės išlaidos, kurios galėtų turėti teigiamos įtakos vartojimui, turi būti sumažintos. Tačiau nereikėtų mažinti (apskritai geriau padidinti) valstybės išlaidas, skirtas infrastruktūros gerinimui, klasterizacijos plėtrai, inovatyvių technologijų plėtrai, pramonės parkų plėtrai, kadangi tokios išlaidos didina šalies konkurencingumą ir patrauklumą, reiškia, turi teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui.

Monetarinės politikos priemonės turi apriboti pinigų pasiūlą. Sumažėjus pinigų pasiūlai, padidės palūkanų normos. Tai pabrangins skolinimąsi, todėl visuminė paklausa sumažės. Galimos priemonės yra privalomųjų rezervų reikalavimų didinimas komerciniam bankams, palūkanų normos didinimas, atvirosios rinkos operacijos (jeigu reikia sumažinti pinigų pasiūlą, CB parduoda bankams daugiau savo aktyvų parduoda komerciniams bankams). Tačiau šitos priemonės yra veiksmingos tada, kada ESD neviršija tvaraus 7-8% lygio ribos. Minėtos monetarinės priemonės yra labiau tinkamos ESD palaikymui tvaraus lygio rėmuose, o ne sumažinimui. Jeigu ESD yra per didelis, vienintelė išeitis, anot daugumos ekspertų, yra valiutos devalvavimas. Devalvavimo efektas – sumažėjusi santykinė eksporto kaina ir padidėjusi santykinė importo kaina. Reiškia, devalvavimas sumažina paklausą importui šalies viduje ir padidina paklausą eksportui užsienyje. Ir importo mažėjimas, ir eksporto didėjimas turi teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui. Tačiau yra nemažai specialistų, prieštaraujančių devalvavimui. P. Slomanas teigia, kad trumpuoju laikotarpiu devalvavimo efektas bus labai silpnas. Anot jo, trumpuoju laikotarpiu užsienio vartotojų paklausa eksportui ir vietinių vartotojų paklausa importuojamoms prekėms yra gana neelastinga, todėl devalvavimo nauda bus nedidelė. Negana to, p. Slomanas teigia, kad, atsižvelgiant į tai, kad eksportas yra injekcija (J), o importas – pašalinimas (W), ilguoju laikotarpiu devalvuota valiuta tik padidins vietinių vartotojų visuminę paklausą, o tai padidins importą, sumažins eksportą (per didėjančią infliaciją) ir tik padidins ESD. Kalbant apie devalvavimą, reikėtų atsižvelgti ir į vietinės pramonės galingumą. Tuo atveju, jeigu vietinė pramonė negali pasigirti

dideliu produkcijos asortimentu ir išplėtotą infrastruktūrą, nauda iš devalvavimo bus dar mažesnė. Devalvavimo idėją palaiko Herrmann ir Jochem – jie devalvaciją mato kaip vienintelę priemonę pernelyg dideliame deficitui mažinti.

2.3. Tyrimo metodo aprašymas

Darbe bus naudojamas regresinės analizės metodas. Regresinę analizę naudosiu siekdamas išsiaiškinti, kaip vyriausybės fiskalinė politika įtakoja einamosios sąskaitos komponentus.

Regresinę analizę ekonomistai naudoja tam, kad rastų kiekybinę priklausomybę tarp kintamųjų išraišką. Ekonominė teorija parodo tik vieno kintamojo efekto kitam kryptį. Tačiau norint parodyti pokyčio kiekybinę išraišką, reikia duomenų ir modelio ryšiui tarp kintamųjų parodyti. Dažniausiai toks modelis yra regresinė analizė.

Regresinę analizę naudojama tam, kad būtų galima nustatyti, kaip nepriklausomi kintamieji įtakoja priklausomą kintamąjį.

Paprasčiausias regresinės lygties pavyzdys yra: $Y = \beta_0 + \beta_1 X + e$. Lygtis parodo, kad Y, priklausomojo kintamojo reikšmės, priklauso nuo X, nepriklausomo kintamojo reikšmių. Duotoje regresijos lygtyje:

- Y – priklausomas kintamasis (Y reikšmės priklauso nuo X reikšmių);
- X – nepriklausomas kintamasis;
- β_0 – konstanta; parodo Y reikšmę, jeigu X reikšmė lygi nuliui. Be to, konstanta padeda išvengti neobjektyvumo problemos modelyje (žr. žemiau).
- β_1 – nuolydžio koeficientas; parodo, kaip pasikeis priklausomas kintamasis (Y), jeigu nepriklausomas kintamasis (X) pasikeis vienu vienetu.
- e – paklaida. Ji apima visus Y pokyčius, kurių negali paaiškinti įtrauktas nepriklausomas kintamasis. Net tuo atveju, jeigu į modelį bus įtraukti visi kintamieji, liks tam tikra dalis priklausomojo kintamojo pokyčių dalis liks nepaaiškinama. Paklaida turi būti įtraukta į regresinę lygtį, kadangi:

Kai kurie kintamieji, turintys labai mažą įtaką priklausomam kintamajam gali būti neįtraukti į lygtį (pvz. dėl to, kad neįmanoma gauti duomenų);

- Gali pasitaikyti priklausomo ir nepriklausomo kintamojo matavimo klaidų;
- Tikroji regresinė lygtis gali turėti kitokią formą (pvz. nelinijinę);
- Žmonių elgseną ne visada galima iki galo suprognozuoti.

Regresijos lygties koeficientams (β_0 , β_1 ir t.t.) rasti naudojamas mažiausių kvadratų metodas (Ordinary Least Squares (OLS)). OLS randa regresijos lygties koeficientus minimizuodama paklaidos kvadratų sumą (sum of squared residuals)

Paklaida yra skirtumas tarp tikrosios priklausomojo kintamojo reikšmės ir priklausomojo kintamojo reikšmės, kurią apskaičiuo mūsų regresijos modelis. $E_i = Y_i - \hat{Y}_i$. OLS minimizuoja $\sum (Y_i - \hat{Y}_i)^2$.

Yra tris priežastys, kodėl regresijos lygties koeficientams rasti naudojama būtent OLS, o ne kita technika.

1. OLS techniką pakankamai lengva naudoti. OLS yra paprasčiausia iš visų panašių technikų ekonometrijoje. Kitos technikos naudoja žymiai sudėtingesnes formules, tuo tarpu OLS reikšmės galima rasti ir be kompiuterio.
2. $\sum e_i^2$ minimizavimas yra teisingas iš teorinės pusės. Mes norime, kad mūsų regresijos linija būtų kuo tikslinė. Paklaida parodo, kaip arti regresijos linija yra nuo tikrosios reikšmės. Paprasčiausiai susumuoti paklaidas ir rasti tokią liniją, kad paklaidos būtų mažiausios, netinka. Taikant tokią techniką, e_i gali būti ir teigiama, ir neigiama. Teigiamos ir neigiamos reikšmės gali susipaprastinti, o tada netiksli lygtis turės labai mažą paklaidą. Šitą problemą išsprendžia paklaidų kėlimas kvadratu. Kėlimo kvadratu atveju nebus susiprastinimo galimybės, kadangi visos reikšmės bus teigiamos.
3. OLS apskaičiuotos reikšmės turi kelias naudingas charakteristikas:
  - a. Regresijos linija, apskaičiuota naudojantis OLS technika, praeina per Y ir X vidurkius;
  - b. Jeigu $\sum e_i^2$ minimizuota, reiškia, kad $\sum e_i = 0$;
  - c. Jeigu bus patenkintos kai kurios prielaidos (išdėstytos žemiau), galima įrodyti, kad OLS yra geriausia technika koeficientams rasti.

Vienas iš regresijos tinkamumo įvertinimo būdų yra determinacijos koeficientas (R^2). Koeficientas negali būti mažesnis už nulį ir didesnis už vienetą. Jis parodo, kokią priklausomojo kintamojo dispersijos dalį paaiškina regresijos sudarytas modelis. R^2 taip pat naudingas regresijų modeliams, turintiems skirtingus duomenų rinkinius, skirtingus nepriklausomus kintamuosius, skirtingas funkcinės formas, įvertinti. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad norint pasirinkti tarp kelių tokių modelių, visų modelių priklausomas kintamasis turi būti vienodas. Kuo aukštesnis koeficientas (kuo arčiau vieneto), tuo geresnis regresijos modelis. Tačiau R^2 yra tik vienas iš kokybės vertinimo būdų, todėl skirti visą dėmesį determinacijos koeficientui nereikėtų. Aukštas R^2 dar nereiškia, kad gauti rezultatai tinka visai populiacijai. Aukštą R^2 galima gauti turint mažą imtį, kuri blogai atvaizduoja visą populiaciją, o taip pat jeigu modelis paremtas bloga teorija.

2.3.1. Regresinės analizės privalumai ir trūkumai

Ekonometrijoje egzistuoja „klasikinių sąlygų“ terminas. Jeigu patenkinamos visos septynios sąlygos, OLS parodo savo stipriąsias puses – **paprastumą, tikslumą, nešališkumą (objektyvumą) ir efektyvumą**. Be to, OLS pateikti rezultatai turės mažiausią dispersiją lyginant su kitomis technikomis. Jeigu sąlygos nėra tenkinamos, OLS rezultatų tikslumas ir patikimumas sumažės. Tokiu būdu reikės pataisyti esamą regresijos modelį arba suformuluoti visiškai naują modelį.

Klasikinės sąlygos yra sekančios:

1. *Regresijos modelis yra linijinis, tinkamai apibrėžtas, prie regresijos lygties pridėtas paklaidos ženklas.*

Regresijos lygtis turi atrodyti taip: $Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + e$.

Tinkama specifikacija reiškia, kad modelis ne tik turi turėti tinkamą funkcinę formą, kurią patvirtina ekonominė teorija. Į modelį turi būti įtraukti visi kintamieji, kurie priklauso lygčiai. Jeigu į modelį nebus įtrauktas kintamasis, kuris turi įtakos priklausomam kintamajam ir koreliuoja su nepriklausomu kintamuoju, turėsime neobjektyvius (biased) rezultatus – pvz., jeigu įtrauktas kintamasis teigiamai koreliuoja su neįtrauktu kintamuoju, įtrauktasis kintamasis turės koeficientą, kuris yra didesnis negu yra iš tikrųjų. Be to, dėl aukščiau minėtų priežasčių, regresijos lygties gale turi būti paklaidos ženklas.

2. *Paklaidos reikšmių vidurkis populiacijoje lygus nuliui.*

OLS parodo savo stiprias puses, jeigu paklaidos įtaka visam modeliui nesistemiška, t.y. jeigu vidutinė paklaidos reikšmė populiacijoje lygi nuliui. Šiai taisyklei įvykdyti į regresijos lygtį reikia įtraukti konstantą (β_0). Konstanta regresijos lygtyje parodo fiksuotą Y dalį, kurią nepaaiškina nepriklausomi kintamieji, o paklaidos ženklas parodo atsitiktinę nepaaiškinamą Y dalį. Taigi, jeigu į regresijos lygtį nebus įtraukta konstanta, greičiausiai turėsime neobjektyvius rezultatus.

3. *Visi nepriklausomi kintamieji nėra koreliuoti su paklaida (error term).*

Šita sąlyga bus pažeista, jeigu į lygtį nebus įtrauktas kintamasis, kuris koreliuoja su vienu iš įtrauktu kintamuoju. Tokiu atveju vėlgi gausime neobjektyvius rezultatus.

Jeigu į lygtį neįtrauksime kintamojo, kuris įtakoja priklausomą kintamąjį, bet nekoreliuoja su įtrauktais kintamaisiais, lygčiai stipriai nepakenksime (neobjektyvumo nebus), tačiau modelio tikslumas bus kiek mažesnis.

4. *Paklaidos reikšmės nėra koreliuotos tarpusavyje.*

Nepriklausomi kintamieji, įtraukti į lygtį, paaiškina sisteminę įtaką priklausomam kintamajam, tuo tarpu paklaida parodo efektus, kuriuos neįmanoma numatyti.

Jeigu e_{t+1} koreliuoja su e_t , paklaida yra autokoreliuota. Jeigu paklaidos stebėjimai koreliuoja tarpusavyje, reiškia jų judėjimas yra prognozuojamas, o tai reiškia, kad neišėjo užfiksuoti visos sisteminės įtakos priklausomam kintamajam.

Autokoreliacijos problema pasitaiko in laikinės eilutės (time-series) modeliuose (skirtingų metų duomenys nurodomi vienam ūkio subjektui, pvz. šaliai). Esant autokoreliacijai, modelio rezultatai bus mažiau patikimi, sumažės rezultatų tikslumas, hipotezių tikrinimas bus nepatikimas. Tačiau neobjektyvumo problemos nebus.

5. *Paklaidos reikšmės turi pastovią dispersiją.*

Regresijos modelyje tikimės paaiškinti vienodą priklausomo kintamojo dispersijos dalį kiekvieno stebėjimo atveju.

Jeigu duomenys bus netolygiai pasiskirstę aplink regresijos liniją, turėsime heteroskedastiškumo problemą. Heteroskedastiškumas sumažina gautų rezultatų patikimumą ir tikslumą, padaro hipotezių tikrinimą nepatikimą. Tačiau neobjektyvumo problemos nebus. Heteroskedastiškumo problema gali atsirasti tarpsekciniuose (cross-sectional) duomenyse (renkami duomenys apie skirtingus ūkio subjektus vienam laikotarpiui).

6. Nė vienas nepriklausomas kintamasis nėra linijiškai susijęs su kitu nepriklausomu kintamuoju.

Pvz., $X_2 = 5 + 2X_1$. Tokiu atveju abu kintamieji juda linijiniu būdu. Norint gauti tikslius rezultatus, OLS privalo izoliuoti individualių kintamųjų efektus, o tokiu atveju izoliuoti efektų nepavyks.

Tokią problemą vadiname kolinearumu. Problema yra tada, jeigu kolinearumas tarp kintamųjų stiprus. Tačiau daugelis kintamųjų ekonomikoje yra daugiau ar mažiau susiję, todėl, jeigu kolinearumas yra ne itin stiprus, tokį modelį galime naudoti. Modelio rezultatai bus mažiau patikimi, taip pat sumažės rezultatų tikslumas, hipotezių tikrinimas bus mažiau patikimas. Tačiau neobjektyvumo problemos nebus.

7. Paklaidos stebėjimai turi būti normaliai pasiskirstę.

Jeigu analizės tikslas – gauti tikslius ir objektyvius rezultatus, šita taisyklė nėra aktuali. Taisyklė turi būti įvykdyta, jeigu į regresinę analizę įtrauksime hipotezių tikrinimą (pvz., tikrinsime, ar koks nors nepriklausomas kintamasis yra statistiškai reikšmingas). Be to, taisyklė aktuali tuo atveju, jeigu analizės metu naudojamas mažas duomenų kiekis (sample). Kuo didesnis mėginys naudojamas analizei, tuo labiau kintamųjų pasiskirstymas artėja prie normalaus. Be to, kuo didesnis mėginio dydis, tuo patikimesni ir tikslesni bus rezultatai.

Taigi, jeigu visos septynios sąlygos įvykdytos, OLS rezultatai bus labai tikslūs ir patikimi. Jeigu neįvykdomos 1-3 taisyklė, atsiras neobjektyvumo problema. Taisyklių 4-6 nevykdymas tokios problemos neišprovokuos, tačiau sumažės rezultatų patikimumas, tikslumas ir hipotezių tikrinimo patikimumas.

3. VEIKSNIŲ, LEMIANČIŲ LIETUVOS ESD, ANALIZĖ IR FISKALINIŲ PRIEMONIŲ PASIŪLYMAI DEFICITUI SUMAŽINTI

3.1. Veiksnių, lemiančių Lietuvos ESD, analizė

Šioje dalyje bus naudojamas regresinės duomenų analizės metodas. Regresijos analizei atlikti buvo naudojamas Herrmann ir Jochem sukurtas ekonometrinis modelis:

$$ES\_BVP = \beta_0 + \beta_1 \ln\_BVP\_per\_capita + \beta_2 Fin\_BVP + \beta_3 Inv\_BVP + \beta_4 \ln\_REVK + \beta_5 P_2\_BVP + \beta_6 RPN + e$$
, kur:

- ES_BVP - einamosios sąskaitos balanso santykis su BVP;
- $\ln\_BVP\_per\_capita$ – logaritmuotas mažiau ir labiau išsivysčiusios šalies pajamų, tenkančių vienam gyventojui, santykis;
- FIN_BVP – biudžeto balanso santykis su BVP;
- INV_BVP – investicijų ir BVP santykis;
- $\ln\_REVK$ – logaritmuotas realusis efektyvusis valiutos kursas;
- P_2_BVP – pinigų kiekio P_2 ir BVP santykis.
- RPN – reali palūkanų norma.

Laukiami koeficientų ženklai:

β_1 – teigiamas;

β_2 – teigiamas;

β_3 – neigiamas;

β_4 - nevienareikšmiškas (gali būti ir teigiamas, ir neigiamas);

β_5 – nevienareikšmiškas;

β_6 – teigiamas.

Norint išvengti heteroskedastiškumo, visi kintamieji, išskyrus $REVK$, RPN ir $\ln\_BVP\_per\_capita$ buvo padalinti iš BVP. Dažnai heteroskedastiškumas atsiranda dėl vadinamojo „size factor“ (dydžio faktoriaus), todėl dalinant minėtų kintamųjų reikšmes iš BVP, toks faktorius yra eliminuojamas. $REVK$ ir $\ln\_BVP\_per\_capita$ toks veiksmas (dalinimas iš BVP) yra neįmanomas, todėl šitie kintamieji yra logaritmuoti. Kaip ir dalinimo iš BVP atveju, logaritmavimas padeda išvengti heteroskedastiškumo modelyje.

1 lentelė. Regresinės analizės išsklotinė (priklausomas kintamasis - einamosios sąskaitos balanso ir BVP santykis)

Kintamasis	Koeficientas	Standartinis nuokrypis	t-reikšmė	p-reikšmė
Konstanta	-1,48224	1,55553	-0,9529	0,3485
Ln_BVP_per_capita	0,0378364	0,0706606	0,5355	0,5964
Fin_BVP	0,128066	0,0858739	1,491	0,1467
Inv_BVP	-0,728783	0,311355	-2,341	0,0263** ¹
Ln_REVK	0,350936	0,278993	1,258	0,2185
P2_BVP	-0,165325	0,123009	-1,344	0,1894
RPN	0,00322357	0,00328135	0,9824	0,3340

Nepaisant to, kad padarytoje regresinėje analizėje tik vienas kintamasis – investicijos – yra statistiškai reikšmingas, visų kintamųjų ženklai neprieštarauja ekonominei teorijai. Kintamųjų, kurių reikšmės yra vienareikšmės, ženklai sutapo su ženklais, kuriuos gavo Vokietijos centrinio banko ekspertai. Tokius ženklus diktuoja ir ekonominė teorija. R^2 reikšmė lygi 0,53. Reiškia, kad regresijos modelis paaiškina 53% priklausomojo kintamojo dispersijos. R^2 reikšmė yra didesnė negu 0,25, kas parodo, kad modelį galima naudoti praktikoje – modelis yra gana patikimas. Be to, atlikti heteroskedastiškumo ir multikolinearumo testai patvirtina, kad modelis yra gana patikimas: heteroskedastiškumo problemos modelyje apskritai nėra, o Ln_BVP_per_capita multikolinearumas modelio tikslumą truputį sumažino. Atliktas Fisherio testas parodo, kad bent vienas iš kintamųjų yra statistiškai reikšmingas, o kartu sudėjus, kintamuosius galima naudoti modelyje. Modelyje tik vienas kintamasis (investicijų santykis su BVP) yra statistiškai reikšmingas. Tikėtina, kad taip yra dėl to, kad analizuotas pakankamai trumpas (2000 – 2008 m.) laikotarpis. Tačiau kintamųjų ženklai neprieštarauja ekonominei teorijai. Be to, ekonominė teorija sako, kad kintamieji turi būti palikti analizėje netgi nepaisant to, kad daugelis jų yra statistiškai nereikšmingi. Taigi, kintamieji privalo būti palikti regresinėje lygtyje ir bus naudojami gautų rezultatų aprašyme.

Gauta regresinė lygtis yra tokia:

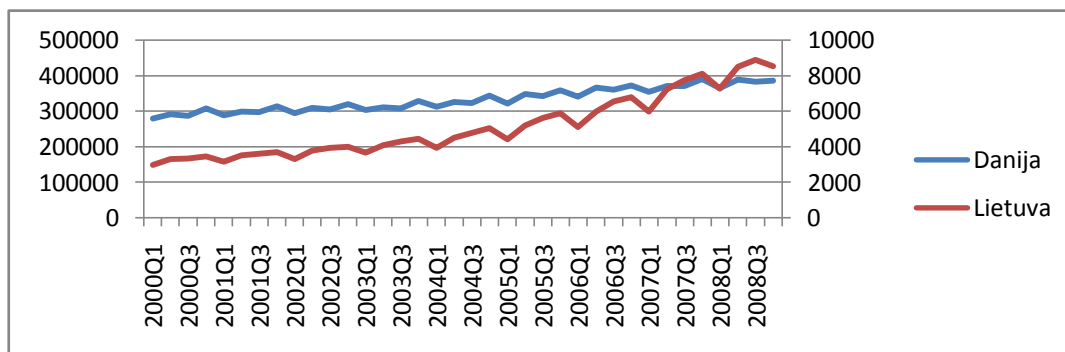
$$ES\_BVP = -1,48224 + 0,0378364 * Ln\_BVP\_per\_capita + 0,128066 * Fin\_BVP - 0,728783 * Inv\_BVP + 0,350936 * Ln\_REVK - 0,165325 * P2\_BVP + 0,00322357 * RPN + e.$$

Pirmojo kintamojo, BVP vienam gyventojui santykio, ženklas atitinka ženklą, kurį gavo Herrmann ir Jochem ir ekonominę teoriją. Iš pradžių dėl itin teigiamų lūkesčių dėl ateities pajamų lygio ir gyvenimo lygio smarkiai išaugo skolinimasis ir vartojimas, kas turėjo neigiamos įtakos einamosios

¹Kintamasis statistiškai reikšmingas su 5% reikšmingumo lygmeniu

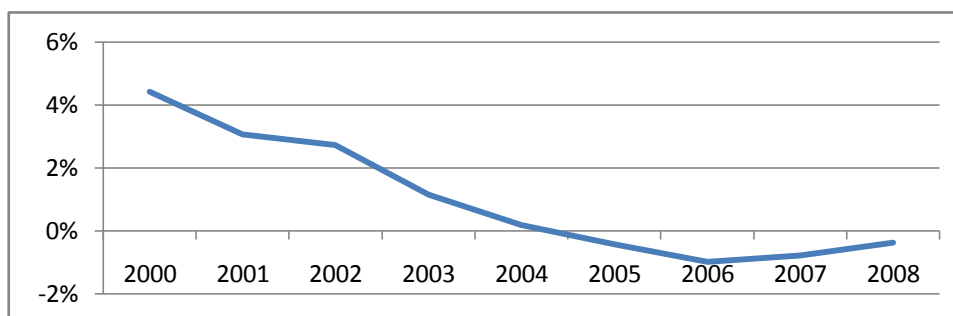
sąskaitos balansui. Tačiau palaipsniui, didėjant pajamoms, vis daugiau lėšų nėra iš karto išleidžiama, o atidedama taupymui. Taigi, didėjančios pajamos (arba mažėjantis skirtumas tarp pajamų lygio Lietuvoje ir labiau išsivysčiusiose šalyse) lėmė didėjančią taupymo normą. Tačiau nepaisant to, kad privataus sektoriaus taupymo norma didėjo, iki šiol ji yra nepakankamo dydžio. Vis dar neigiamą taupymo normą galima paaiškinti tuo, kad pasivijimo laikotarpis Lietuvoje prasidėjo gana neseniai, o tam, kad taupymo norma pasiektų teigiamą ir tvarų lygį, turi praeiti daugiau laiko. Beje, staigus ekonomikos augimas, prasidėjęs 2006 m., dar labiau pagerino lūkesčius ir dar labiau paskatino skolinimąsi. Taigi, vis dar žemam taupymo normos lygiui įtakos turėjo ne tik neseniai prasidėjęs pasivijimo laikotarpis, bet ir 2006 m. prasidėjęs staigus ekonomikos augimas. Abu veiksniai pagerino ekonomikos veikėjų lūkesčius, kas apribojo taupymo normos augimą. Tačiau, vis dėlto pajamų augimas pasivijimo laikotarpiu turėjo teigiamos įtakos taupymo lygiui (tik kol kas mažą), kas patvirtina pasivijimo laikotarpio hipotezę ir rezultatus, kurios gavo Vokietijos centrinio banko atstovai. Kadangi pajamų lygis turi įtakos taupymo normai, tolesnis pasivijimas turėtų dar labiau mažinti ESD. Tačiau pajamų lygio sumažėjimas apribos teigiamą pajamų lygio įtaką einamosios sąskaitos balansui.

12 paveikslas. Pajamos, tenkančios vienam gyventojui Lietuvoje ir Danijoje, Lt (Danijos skalė kairėje, Lietuvos – dešinėje)

Šaltinis: Danijos statistikos departamentas, Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

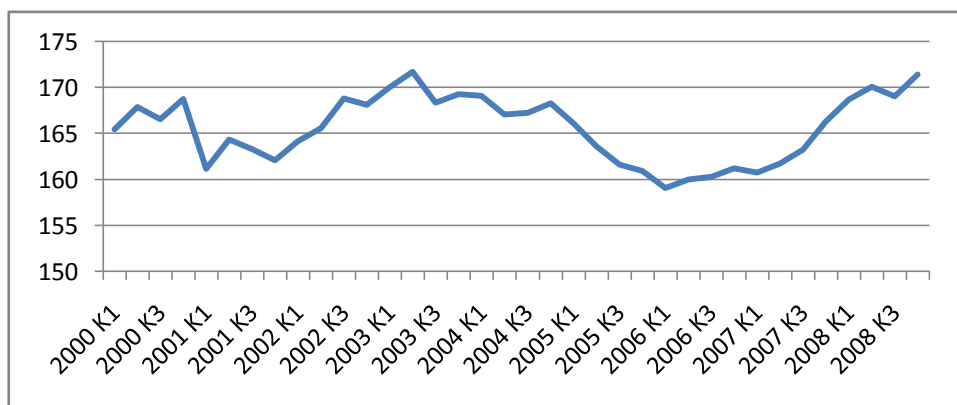
13 paveikslas. Privataus sektoriaus taupymo norma, % nuo BVP

Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Tačiau teigiamą mažėjančio gyvenimo lygio skirtumo efektą einamosios sąskaitos balansui smarkiai apriboja realaus lito kurso augimas. Teigiamas realaus lito kurso ženklas modelyje neturėtų kelti abejonių dėl modelio klaidingumo. Tikslų lito kurso efektą einamosios sąskaitos balansui nustatyti sunku dėl pernelyg didelių kurso svyravimų nuo 2000 m. iki 2008 m. Iš grafiko akivaizdžiai matosi, kad žemas lito kursas pasivijimo laikotarpio pradžioje padėjo išvengti dar didesnio ESD augimo 2004 – 2006 m. tačiau tolesnis spartus lito kurso augimas apribojo teigiamą pajamų lygio augimo efektą. Sparčiai augantis lito kursas sumažino eksportuojamų prekių konkurencingumą ir dar labiau padidino ESD. Lito kurso augimą nuo 2006 m. taip pat galima paaiškinti pasivijimo laikotarpio įtaka ekonomikai. Prasidėjęs spartus augimas padidino Lietuvos patrauklumą tarp užsienio investuotojų. Kadangi finansų rinkos mobilumas šiandien yra labai didelis, spartus ekonomikos augimas paskatino dideles finansinių išteklių įplaukas į šalį. Didėjančios investicijos padidino paklausą litui, kas, savo ruožtu, paskatino spartų lito kurso augimą. Taigi, lito kurso augimas nuo 2006 m. (o to pasekoje – sumažėjęs eksporto konkurencingumas ir padidėjęs importo konkurencingumas) apribojo teigiamą pajamų lygio augimo efektą.

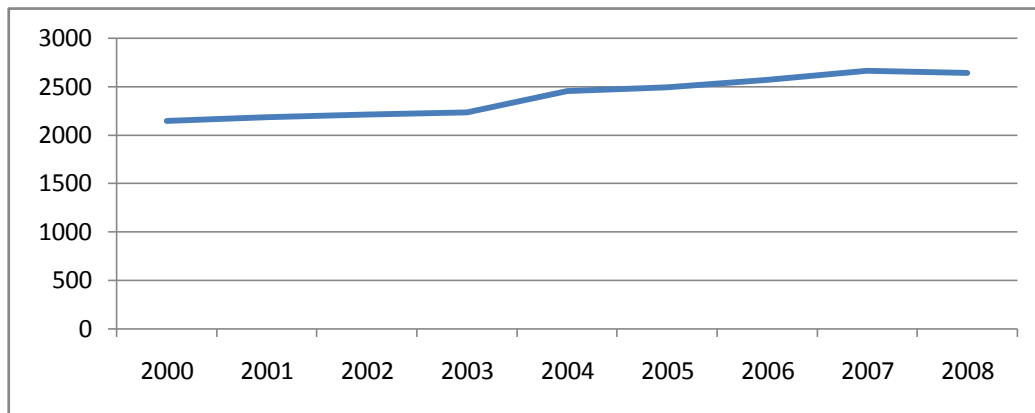
14 paveikslas. Realus efektyviojo lito kurso indeksas

Šaltinis: Lietuvos bankas

Anot Herrmann ir Jochem, kartu su pajamų efektu neigiamam einamosios sąskaitos balansui įtakos turėjo ir investicijos. Beje, atliktoje regresinėje analizė investicijos yra statistiškai reikšmingos, kas tik patvirtina didelę jų įtaką ESD. Investicijų ženklas atitinka ženklą, kurį diktuoja ekonominė teorija ir tik patvirtina maža taupymo normos lygį šalyje pasivijimo laikotarpio metu. Anot Herrmann ir Jochem, didelė paklausa investicijoms pasivijimo laikotarpiu yra visiškai normalus reiškinys, kuris yra susijęs su bendru ekonomikos augimu. Anot jų, jeigu pasivijimo laikotarpiu pajamų lygio skirtumas mažės ir toliau, palaipsniui sumažės ir paklausa investicijoms. Tą galime pamatyti iš grafiko – investicijų augimas sulėtėjo 2007 m. gale.

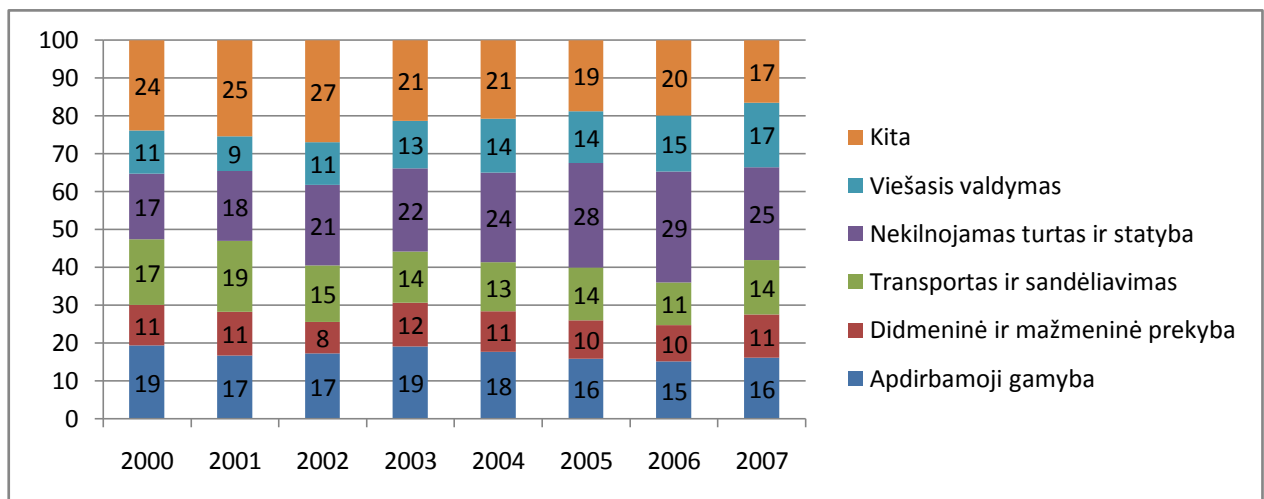
15 paveikslas. Bendrojo kapitalo formavimas, mln. Lt

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Tačiau čia reikėtų pabrėžti, kad didelės investicijos nekelia rūpesčių tik tuo atveju, jeigu jos yra efektyvios, t.y. didžioji jų dalis yra naudojama naujų technologijų įsigijimui, gamybos efektyvumo gerinimui, infrastruktūros gerinimui ir kt. Tokios investicijos ilguoju laikotarpiu pagerins einamosios sąskaitos balansą, kadangi padidins eksporto konkurencingumą. Priešingu atveju investicijų įtaka einamosios sąskaitos balanso gerėjimui ateityje bus ribota. Iš grafiko matome bendrojo kapitalo formavimo (investicijų) pasiskirstymą pagal veiklos rūšis. Matome, kad net penktadalis investicijų yra skirtos nekilnojamojo turto sektoriui. Grafikas akivaizdžiai parodo, kad nemaža bendrojo kapitalo formavimo paskirstyta neefektyviai, todėl ilguoju laikotarpiu investicijų įtaka eksporto konkurencingumui ir einamosios sąskaitos balanso gerinimui bus gana ribota.

16 paveikslas. Bendrojo kapitalo formavimo pasiskirstymas pagal ekonomines veiklas, %

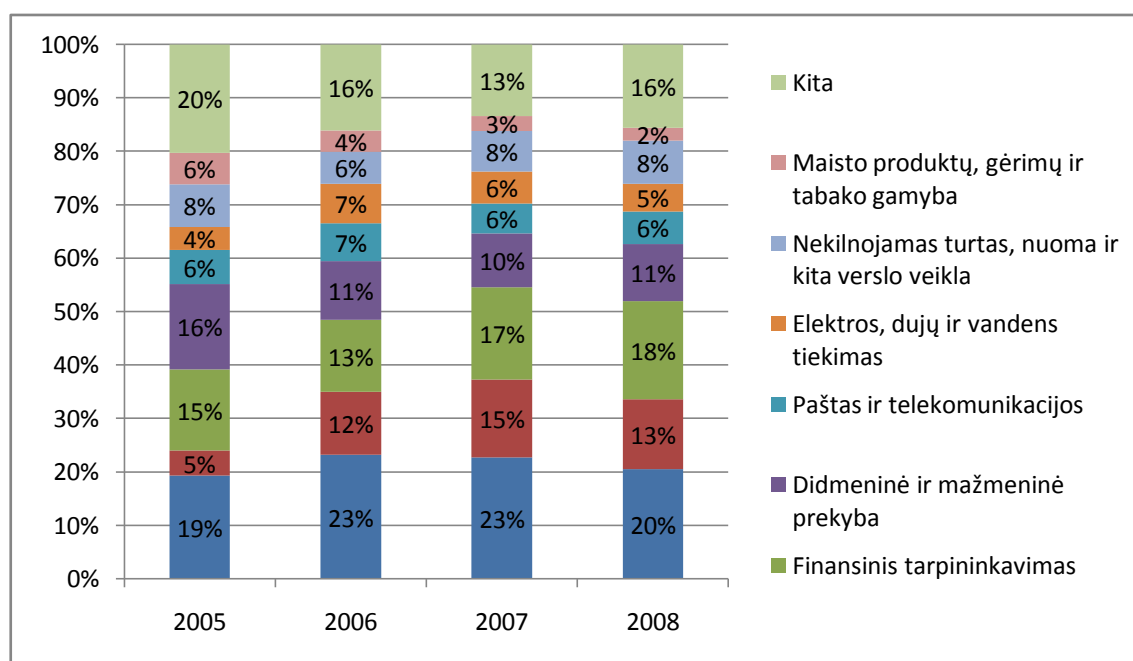

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį ir į TUI. Nors regresijos analizei atlikti buvo naudojamos duomenys apie bendrojo kapitalo formavimą, kalbant apie investicijas apskritai būtina paminėti ir TUI.

Iš grafiko matome, kaip TUI pasiskirsto pagal veiklos rūšis. Kaip ir bendrojo kapitalo formavimo atveju, aiškiai matosi, kad nemaža TUI dalis nėra orientuota į eksporto konkurencingumo didinimą. Pavyzdžiui, finansinis tarpininkavimas apima užsienio motininių bankų pervedimus į Lietuvą tam, kad bankai galėtų patenkinti didelę paklausą kreditams. Didžioji paskolų dalis buvo naudojama vartojimui finansuoti (t.y. importui), o ne eksporto konkurencingumui didinti. Investicijos į nekilnojamąjį turtą taip pat neturi jokios įtakos šalies konkurencingumui. Taigi, investicijų (bendrojo kapitalo formavimo ir TUI) naudojimas kelia nerimą, kadangi nemaža investicijų dalis ateityje šalies konkurencingumo nepagerins. Iš dalies būtent neefektyvios investicijos lėmė lėtą mūsų eksporto struktūros pokytį – iki šiol didžioji mūsų eksporto dalis yra reeksportuojamos ir technologijoms neimlios, sukuriančios mažesnę pridėtinę vertę, prekės. Ateityje tai turės neigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui.

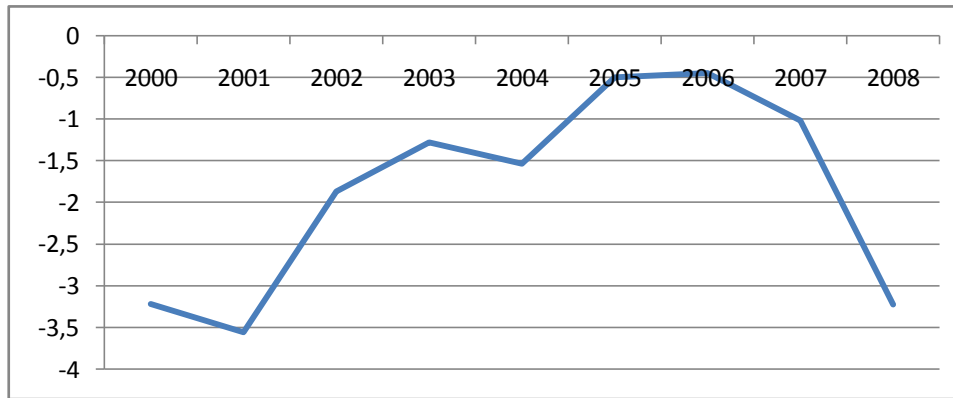
17 paveikslas. TUI pasiskirstymas pagal ekonomines veiklas, %

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Biudžeto balanso ženklas irgi neprieštarauja ekonominei teorijai. Gauti rezultatai patvirtina vadinamųjų dvigubų deficitų hipotezę – biudžeto deficitas prisidėjo prie einamosios sąskaitos balanso blogėjimo Lietuvoje. Teigiamas biudžeto deficito balansas turi teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui, tačiau Lietuvos atveju biudžetas ilgą laiką buvo deficitinis. Tačiau reikėtų pažymėti, kad biudžeto deficito įtaka ESD yra gana ribota, kadangi dažniausiai biudžeto deficitas padidina privataus sektoriaus taupymo normą, o padidėjusi taupymo norma šiek tiek mažina neigiamą biudžeto deficito įtaką einamosios sąskaitos balansui. Iš grafiko matosi, kad biudžeto deficitas ženkliai padidėjo nuo 2006 m. tačiau kaip tik tuo metu buvo pastebėtas ir taupymo normos padidėjimas. Neigiamas biudžeto balansas taip liudija apie žemą taupymo normą, tik šiuo atveju tai liečia viešąjį sektorių.

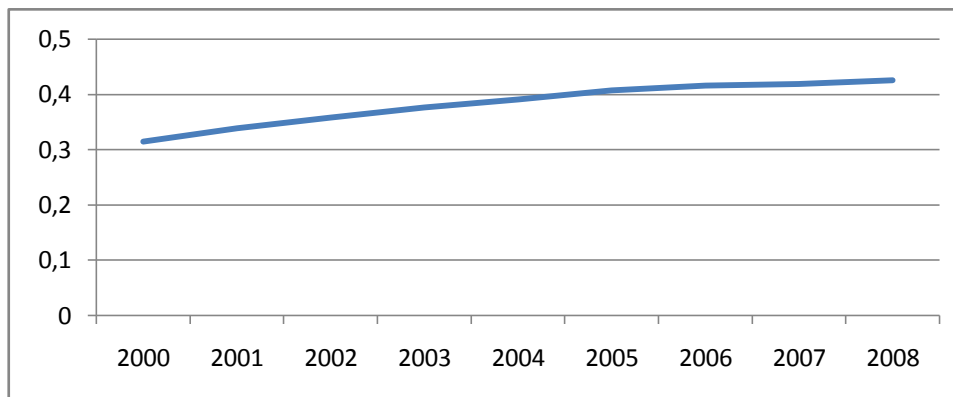
18 paveikslas. Biudžeto balansas, % nuo BVP

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

P_2 koeficientas, anot Herrmann ir Jochem, gali būti tiek teigiamas, tiek neigiamas – iš vienos pusės, bankų sektoriaus plėtra gali atveria geresnės investicijų galimybes ir paskatina taupymą, bet iš kitos pusės spartėjanti bankų sektoriaus plėtra palengvina skolinimosi galimybes, kas mažina taupymo normą. Gautas koeficiento ženklas parodo, kad Lietuvos atveju sparti bankų sektoriaus plėtra pasivijimo laikotarpio metu panaikino skolinimosi barjerus ir padarė skolinimąsi lengvesnį. Tai turėjo neigiamos įtakos taupymo normai ir einamosios sąskaitos balansui. Sparti bankų sektoriaus plėtra iš dalies paaiškina, kodėl taupymo norma pasivijimo laikotarpio metu didėjo nelabai greitai. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad vis dėlto nuo 2006 m. buvo pastebėtas šio koeficiento augimas, galima teigti, kad iš dalies prie jo prisidėjo ir finansinės rinkos išsivystymas.

19 paveikslas. Pinigų kiekio P_2 santykis su BVP, %

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

Gautas realios palūkanų normos koeficientas neprieštarauja ekonominei teorijai. Palūkanų normos didėjimas turi teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui. Didėjanti palūkanų norma pabrangina skolinimąsi, todėl padidėja taupymo norma, o padidėjusi taupymo norma pagerina einamosios sąskaitos balansą.

Taigi, regresijos analizė parodė, kad iš dalies Lietuvos ESD paaiškina pasivijimo laikotarpį po įstojimo į ES. Lietuvos ESD didelės įtakos turėjo intensyvus bendrojo kapitalo formavimas ir mažėjantis pajamų ir gyvenimo lygio skirtumas tarp Lietuvos ir kitų, labiau išsivysčiusių, ES šalių. Mažėjantis skirtumas tarp pajamų ir gyvenimo lygio palaipsniui didina taupymo normą. Tačiau teigiamą didėjančio pajamų lygio įtaką einamosios sąskaitos balansui gana smarkiai apriboja realaus lito kurso didėjimas, kuris, beje, irgi susijęs su pasivijimo laikotarpiu (auganti ekonomika padidino šalies patrauklumą tarp užsienio investuotojų). Kadangi pajamų didėjimas ir valiutos kurso didėjimas kompensuoja vienas kitą, einamosios sąskaitos balansas negerėjo. Neigiama biudžeto deficito įtaką iš dalies kompensuoja privataus sektoriaus taupymo normos didėjimas, kurią, be kitų priežasčių, didėti paskatino ir augantis biudžeto deficitas. P_2 efektas einamosios sąskaitos balansui buvo didžiąja dalimi neigiamas, nes skolinimosi ribų panaikinimas taupymo normą sumažino. Tačiau neigiamą efektą kompensavo tai, kad dėl finansinės sistemos tobulėjimo atsirado efektyvesnės ir geresnės investicijų ir taupymo galimybės. Realios palūkanų normos efektas einamosios sąskaitos balansui, be abejo, yra teigiamas.

Pasivijimo laikotarpis Lietuvoje prasidėjo pakankamai neseniai, todėl teigiamas efektas taupymo normos didėjimui pradėjo matytis tik nuo 2006 m. Dėl trumpo pasivijimo laikotarpio teigiamas efektas taupymo normai buvo nepakankamas ir didelės įtakos einamosios sąskaitos neturėjo. Tuo tarpu ekonomikos dalyvių lūkesčiai nuo 2004 m. augo itin greitai. Pirma, lūkesčių augimą paskatino įstojimas į ES, o antra, lūkesčius dar labiau padidino 2006 m. prasidėjęs staigus ekonomikos augimas. Kartu su lūkesčiais, prasidėjo labai greitas pajamų lygio augimas. Gerėjantis gyvenimo lygis ir gerėjantys lūkesčiai paskatino gyventojus žymiai daugiau vartoti ir skolintis didėjančiam vartojimui finansuoti.

Tačiau šalies pramonė negalėjo patenkinti smarkiai išaugusios paklausos. Lėtas pramonės infrastruktūros vystymosi tempas labai riboja gaminamos produkcijos asortimentą. Lėto vystymosi priežastys yra kelios. Pirma, nepakankamas (ypač iki 2006-2007 m.) neefektyvus ES paramos panaudojimas. Netgi įsisavinta parama dažnai buvo naudojama ne investicijoms į ilgalaikį šalies konkurencingumo didinimą, o trumpalaikėms problemoms finansuoti. Antra, kaip parodo ankstesni pavyzdžiai, nemaža dalis investicijų šalies viduje ir TUI, kaip ir ES paramos atveju, buvo naudojamos ne investicijoms į naujas technologijas ir efektyvesnę gamybą. Todėl eksporto struktūra pakito nežymiai nuo 2005 m. ir iki šiol mūsų eksporte dominuoja ne Lietuvoje gaminamos prekės, o reeksportuojamos (perpardavinėjamos) prekės, tokios, kaip mašinos. Iki šiol nepavyko pereiti nuo technologijoms neimlios produkcijos iki technologijoms imlios, sukuriančios didesnę pridėtinę vertę produkcijos. Eksporto bei pramonės gaminamos produkcijos asortimentas pagerėjo nežymiai. Be to, ekonomikos augimo metu sparčiai išaugo darbo užmokestis. Išaugęs darbo užmokestis sumažino mūsų eksporto konkurencingumą, kadangi eksportuojamų prekių savikaina padidėjo. Jeigu iki 2006 m. mūsų eksportas galėjo konkuruoti dėka savo mažesnės savikainos, tas privalumas išblėso spartaus ekonomikos augimo metu. Taigi, iš vienos pusės, vartojimo bumo metu teko importuoti labai daug produkcijos, kurios mūsų pramonė paprasčiausiai negamina (pvz, elektronika, mašinos ir t.t.), o iš kitos

pusės, eksportuojamos produkcijos konkurencingumas beveik nepadidėjo dėl lėto pramonės vystymosi ir dėl didėjančios savikainos. Prie visų aukščiau minėtų priežasčių prisideda ir infliacija, kuri sumažino eksportuojamų prekių konkurencingumą ir padidino importuojamų prekių konkurencingumą bei valstybės politika, orientuota į vartojimo didinimą. Visos paminėtos priežastys iš dalies lemia Lietuvos ESD didėjimą.

Herrman ir Jochem pažymėjo, kad nepaisant to, kad ESD lėmė natūralūs veiksniai pasivijimo laikotarpio metu, pernelyg dideli deficitai vis tiek kelia nerimą. Jeigu šalį ištiks staigus ekonomikos sulėtėjimas ir užsienio investuotojų pasitikėjimas šalimi per trumpą laikotarpį stipriai sumažės, šalis gali susidurti su nemokumo problema. Herrmann ir Jochem taip pat pabrėžė, kad pernelyg didelis skolinimasis šalies viduje ateityje yra labai pavojingas, kadangi tokiu atveju taupymo norma yra itin žema. Jie taip pat pažymėjo, kad viešojo sektoriaus investicijos (bendrojo kapitalo formavimas) ne visada nukreiptos į ilgalaikį ekonomikos augimą ir konkurencingumo didinimą, o tai ateityje nesumažins ESD iki norimo lygio.

Taigi, dideliame ESD lygiu Lietuvoje turėjo įtakos veiksniai, susiję su pasivijimo laikotarpio įtaka, pernelyg didelis ekonomikos dalyvių optimistiškumas, neadekvatyvi valstybės fiskalinė politika (GPM mažinimas, NPD ir minimalios algos didinimas dar labiau skatino vartojimą), ribotas pramonės infrastruktūra ir lėtai gerėjantis eksporto konkurencingumas. Eksportas pagrįdė didėjo ne dėl augančio konkurencingumo, o dėl pakankamai mažos savikainos ir didelės paklausos užsienyje, susijusios su ES ir NVS rinkų augimu.

3.2. Fiskalinių priemonių pasiūlymai Lietuvos ESD sumažinti

3.2.1. Pasiūlymai mokesčių srityje

Pelno mokestis

Šiuo metu Lietuvoje, lyginant su kitomis kaimyninėmis šalimis, Pelno mokestis yra didžiausias (išskyrus Estiją, bet Estijoje egzistuoja mokesčių atidėjimai). Padidėjęs Pelno mokestis trumpuoju laikotarpiu turės teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui, kadangi dėl didesnio apmokestinimo Lietuvos patrauklumas tarp investuotojų nukris. Sumažėjęs šalies patrauklumas sumažins TUI į Lietuvą iš užsienio, o tai turės teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui, kadangi bus išmokama mažiau dividendų ir palūkanų į užsienį. Tačiau ilguoju laikotarpiu sumažėjusios investicijos turės neigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui, kadangi bus prarasta dalis galimybių padidinti šalies (ir eksporto) konkurencingumą, ir ilgojo laikotarpio efektas bus kur kas didesnis negu trumpojo laikotarpio efektas. Todėl logiška būtų Pelno mokestį sumažinti iki mažiausios reikšmės ES, t.y. iki 10%. Toks tarifas bus kur kas pranašesnis už kaimynų tarifus, padidins šalies patrauklumą (kas ypač aktualu šiandien, krizės metu) ir ilguoju laikotarpiu smarkiai padidins eksportuojamos produkcijos konkurencingumą.

2 lentelė. Pelno mokestis Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse

Šalis	Taikomas Pelno mokestis
Lietuva	20%
Latvija	15%
Estija	21% (atidėtas mokesčio mokėjimas iki paskirstymo momento)
Lenkija	19%

Šaltinis: Deloitte Touche Tohmatsu, The WorldWide-Tax.Com

Gyventojų pajamų mokestis

Šiuo metu mūsų ekonomika ir gamyba yra imli darbo jėgai, o ne technologijoms, ir darbo kaina sudaro labai didelę galutinės pagaminamos produkcijos kainos dalį. Todėl šiuo atveju būtų tikslinga sumažinti Gyventojų pajamų mokestį iki 15% (įskaitant privalomąjį sveikatos draudimą). Be to, GPM moka ne tik nuolatiniai šalies gyventojai, bet ir nenuolatiniai gyventojai. Be kitų pajamų rūšių, nenuolatinio gyventojų pajamų objektas yra ir palūkanos bei dividendai (nors jie apmokestinami atskirai, 20% tarifu). Taigi didelis GPM, nors ir netiesiogiai, tačiau vis dėlto turi neigiamos įtakos šalies patrauklumui, o tai yra dar viena priežastis, kodėl GPM turi būti šiek tiek mažesnis. Iš kitos pusės, mažesnis GPM turėtų paskatinti vartojimą ir paklausą importuojamai produkcijai, bet tokiam efektui minimizuoti galima panaudoti tokį instrumentą kaip PVM. Todėl vis dėlto tikslingiau GPM sumažinti.

3 lentelė. Gyventojų pajamų mokestis Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse

Šalis	Taikomas Gyventojų pajamų mokestis
Lietuva	15% + 6% sveikatos draudimas
Latvija	23%
Estija	22%
Lenkija	18% - 32%

Šaltinis: Deloitte Touche Tohmatsu, The WorldWide-Tax.Com

Dividendų mokestis

Dividendų mokestį irgi reikėtų sumažinti. Čia argumentai tokie patys, kaip ir PM atveju: trumpuoju laikotarpiu didesnis dividendų apmokestinimas turės teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui, bet ilguoju laikotarpiu teigiamą efektą kompensuos žymiai didesnis neigiamas konkurencingumo efektas (konkurencingumas sumažės). Be to, kapitalo apmokestinimas turėtų būti mažesnis negu darbo apmokestinimas dėl didesnės rizikos, kuri atitenka kapitalui. Mažesnis kapitalo apmokestinimas kompensuos dalį rizikos, kurią prisiima investuotojas, nukreipdamas savo kapitalą į Lietuvą. Atsižvelgiant į didelį šalies rizikingumo lygį šiandien, kapitalo apmokestinimas turi būti

nedidelis. Todėl siūlyčiau dividendų mokestį sumažinti iki 10% - 15%. Iš lentelės matome, kad Lietuvoje šiuo metu dividendų mokestis, kuris yra vienas svarbiausių veiksnių užsienio investuotojams, yra labai nekonkurencingas, jeigu palyginti atitinkamo mokesčio tarifus kaimyninėse šalyse, todėl turi būti sumažintas.

4 lentelė. Dividendų mokestis Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse

Šalis	Taikomas dividendų mokestis
Lietuva	20% + 6% sveikatos draudimas
Latvija	15%
Estija	21%
Lenkija	19%

Šaltinis: Deloitte Touche Tohmatsu, The WorldWide-Tax.Com

PVM

Pridėtinės vertės mokestis yra vartojimo mokestis, todėl PVM yra labai veiksmingas įrankis vartojimo apribojimui arba skatinimui. Kadangi vienas iš mano pasiūlymų yra GPM mažinimas, PVM turi būti didesnis, kadangi didesnis PVM kompensuos potencialiai neigiama mažesnio GPM įtaką. Todėl siūlyčiau **bazinį** PVM palikti tokį, koks jis yra šiandien, t.y. 19%. Tačiau papildomai siūlau nustatyti, kad atskiroms produktų rūšims būtų taikomas lygiai toks pat PVM, kaip ir kaimyninių šalių tarifas. Iš vienos pusės, didelis standartinis PVM apribos vartojimą, o iš kitos pusės, lengvatiniai tarifai kai kuriems produktams ir paslaugoms padarys lietuvišką produkciją konkurencingesnę ir padidins biudžeto pajamas.

5 lentelė. PVM Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse

Šalis	Taikomas PVM	PVM lengvata
Lietuva	19 %	5 % šildymui, 9 % rajoninei spaudai
Latvija	21 %	10 % spaudai, medicinos paslaugoms
Estija	18 %	9 % knygoms, spaudai, medicinos paslaugoms, būstui
Lenkija	22 %	3 % ir 7 % kai kuriems maisto produktams ir paslaugoms

Šaltinis: Deloitte Touche Tohmatsu, The WorldWide-Tax.Com

Krizė, ištikusi Lietuvą, priverstė šalį eiti taupymo politikos kryptimi ir siekti subalansuoto biudžeto. Dėl smarkiai išaugusio šalies rizikingumo ir besitęsiančių problemų užsienio finansų rinkose

skolinimasis Lietuvai šiandien beveik nepasiekiamas. Siekdama išlaikyti biudžeto deficitą tvaraus lygio ribose (apie 3% BVP), vyriausybė padidino mokesčius ir sumažino išlaidas (turėdama pernelyg didelį biudžeto deficitą šalis susidurs su įsiskolinimų finansavimo problema. Tačiau, kaip rodo paskutiniai duomenys iš VMI, mokesčių surenkamumas stipriai atsilieka nuo plano. Iš dalies taip yra todėl, kad ekonomika smuko labiau nei buvo planuota, bet iš dalies taip yra ir todėl, Lietuva, padidinusi mokesčius, prarado savo patrauklumą, nes mūsų mokesčiai, kaip parodo lentelės 2-5, šiuo metu yra nekonkurencingi. Antra, pernelyg didelė mokestinė našta išprovokavo šešėlinės ekonomikos augimą, kuri, anot EUobserver, Lietuvoje ūgtels iki 36-39% BVP. Pernelyg didelis mokestinės naštos didinimas sunkmečio metu turės neigiamos įtakos biudžeto pajamoms, o tai, savo ruožtu, reiškia, kad neišvengiamai turi būti karpomos valstybės išlaidos tam, kad biudžeto deficitas neviršytų planuotų 3% BVP. Lentelėje 6 pavaizduotas mokesčių surenkamumas sausio-balandžio mėnesį aiškiai rodo, kad toks atsiliekimas nuo plano yra ne vien dėl to, kad ekonomika smuko giliau nei prognozuota. Blogas mokesčių surenkamumas jau privertė tikslinti pajamas iš mokesčių – planuojamos biudžeto yra sumažintos, o kartu sumažintos ir išlaidos. Todėl ir siūlau pagrindinius mokesčius sumažinti iki konkurencingo lygio. Toks sprendimas turėtų padidinti Lietuvos patrauklumą tarp užsienio investuotojų, padidinti biudžeto įplaukas, sumažinti šešėlinės ekonomikos dalį ir leis daugiau lėšų skirti einamosios sąskaitos balanso gerinimui. Taip pat reikia atsiminti, kad šiandien eksportas yra varomoji Lietuvos ekonomikos jėga, ir mažesni mokesčiai leis verslui daugiau lėšų skirti eksportuojamos produkcijos konkurencingumui didinti (pvz. investuoti į gamybos efektyvumo didinimą).

6 lentelė. Pagrindinių mokesčių surenkamumas sausio-balandžio mėnesį

Mokesčio pavadinimas	Sausio-balandžio mėn.	Balandžio mėn.
PVM	-615 mln. Lt	-142 mln. Lt
Akcizai	-224 mln. Lt	-89 mln. Lt
GPM	-109 mln. Lt	-21 mln. Lt
Pelno mokestis	-172 mln. Lt	-42 mln. Lt

Šaltinis: Valstybinė mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos

7 lentelė. Mokesčių surinkimo planai

Mokesčio pavadinimas	Ankstesnis planas	Patikslintas planas	Skirtumas
PVM	9337,4	7417,4	1920
Gyventojų pajamų mokestis	4906,7	4437,9	468,8
Akcizai	3991,9	3619,5	372,4
Pelno mokestis	2895,6	2135	760,6

Šaltinis: Lietuvos Respublikos finansų ministerija

Akcizai degalams

Lentelėje 6 pavaizduotas ir akcizų mokesčio surenkamumas, kuris, kaip ir kitų mokesčių atveju, atsilieka nuo plano. Todėl siūlau sumažinti ir akcizo mokestį. Žemiau pateikiu priežastis, kodėl akcizų mokestis turi būti sumažintas.

8 lentelė. Akcizai degalams Lietuvoje ir kaimyninėse valstybėse, LTL/1000 litrų

	2010 m. ES nustatytas benzino akcizo minimumas, LTL/1000 litrų	Šiuo metu taikomas benzino akcizas, LTL/1000 litrų	2010 m. ES nustatytas dyzelino akcizo minimumas, LTL/1000 litrų	Šiuo metu taikomas dyzelino akcizas, LTL/1000 litrų
Lietuva	1240	1500	1140	1140
Lenkija	1240	1200	1140	830
Estija	1240	1240	1140	1140
Latvija	1240	1319	1140	1140

Šaltinis: AB „Mažeikių nafta“

Pateikiu konkrečius pavyzdžius, kurie parodo, kaip degalų akcizai įtakoja degalų kainas. 2009-03-06 benzino kaina Lietuvoje buvo 3.05 LTL/litrą, o Lenkijoje – 2.71 LTL/litrą. Skirtumas tarp benzino kainų - 34 ct/litrą. Benzino supirkimo kaina yra labai panaši, o PVM benzinui yra vienodas. Taigi, kainų skirtumą lėmė didesnis akcizas benzinui Lietuvoje – jis yra net 30 ct/litrą didesnis negu Lenkijoje. Kol kas didelės įtakos benzino vartojimui toks akcizų skirtumas neturi, kadangi didžioji dalis gyventojų pilasi benziną Lietuvoje, o Lenkiją pasirenka tik tie, kurie yra arti Lenkijos sienos. Kadangi tokių vairuotojų dalis yra nedidelė, benzino vartojimas, nors ir krenta, bet nežymiai.

Skirtingai nuo benzino vartojimo, padidėjęs akcizas dyzelinui turėjo labai neigiamos įtakos degalų pardavimams Lietuvoje. 2009-03-06 dyzelinas Lietuvoje kainavo 2.61 LTL/litrą, o Lenkijoje – 2.39 LTL/litrą. Skirtumas tarp kainų – 22 ct/litrą. Kaip ir benzino atveju, mažesnes kainas Lenkijoje lemia 31 ct/litrą mažesnis akcizas dyzelinui. Toks skirtumas tarp akcizų, o savo ruožtu ir tarp dyzelino kainos, tarptautinių krovinių vežėjams yra **esminis veiksnys**, lemiantis sprendimą kur piltis degalus. Todėl šiandien vežėjai naudojami mažesnėmis kainomis Lenkijoje ir masiškai pilasi dyzeliną kurą ten, o ne Baltijos regione.

Dėl padidėjusio skirtumo tarp degalų kainų Lietuvoje ir Lenkijoje lietuviškos degalinės darosi vis mažiau konkurencingos, ir degalų pardavimai nuolat mažėja. Kadangi mažėja pardavimai, mažėja ir įplaukos į šalies biudžetą. Lietuvos naftos produktų prekybos įmonių asociacija prognozuoja, kad dėl padidėjusių akcizų biudžetas šiemet nesurinks apie 162 mln. LTL pajamų iš akcizų ir apie 60 mln. LTL pajamų iš PVM, t.y. iš viso apie 222 mln. LTL. Sumažėjusios pajamos į biudžetą reiškia tolesnį išlaidų karpymą siekiant tvarus lygio biudžeto deficito. Todėl, atsižvelgiant į dabartinę situaciją degalų rinkoje, siūlau sumažinti akcizą benzinui iki 1200 Lt/1000 litrų, o akcizą dyzelinui – iki 830 Lt/1000 litrų. Pirma, tai pagerins lietuviškų degalinių konkurencingumą, padidins jų pajamas, o reiškia, ir

įplaukas į biudžetą (kurios gali būti naudojamos eksportui skatinti). Antra, mažesnis akcizas sumažins lietuviško verslo išlaidas, o tai leis įmonėms nukreipti atsilaisvinusias lėšas eksportuojamų prekių konkurencingumui didinti.

Akcizai alkoholiui

9 lentelė. Akcizų alkoholiui tarifai 2007 – 2009 m., Lt/hektolitrą

Akcizo tipas	Iki 2008 m. sausio	Nuo 2008 m. sausio	Nuo 2009 m. sausio
Alui	7	7,7	8,5
Vynui, jeigu alk. konc. ne didesnė negu 8,5%	40	48	53
Kiti fermentiniai gėrimai	150	180	198
Tarpiniams produktams, jeigu alk. konc. ne didesnė negu 15%	150	180	198
Tarpiniams produktams, jeigu alk. konc. didesnė negu 15%	230	276	304
Etilo alkoholiui	3200	3840	4416

Šaltinis: Lietuvos Respublikos akcizų įstatymas

Lietuvoje akcizai alkoholiui didinami ne pirmą kartą. 1997 – 1998 m. G. Vagnoriaus vyriausybė padidino akcizą alkoholiui nuo 30 Lt/hektolitrą iki 43 Lt/hektolitrą, o po to iki 54 Lt/hektolitrą. Tačiau ankstesnis akcizų didinimo ciklas buvo nesėkmingas ir turėjo neigiamos įtakos biudžeto įplaukoms: lyginant su 1998 m, 1999/2000 m. valstybės pajamos iš akcizų buvo po 100 mln. Lt. mažesnės. Kaip parodo ankstesnė praktika, tarifų didinimas smarkiai sumažina biudžeto įplaukas trumpuoju laikotarpiu ir apriboja pajamų didėjimą ilguoju laikotarpiu - po 1997-1998 m. tarifų didinimo prirėkė net 7 metų, kol valstybės pajamos iš akcizų atsistatytų ir pasiektų 1997 m. lygį. Kaip rodo paskutiniai biudžeto surenkamumo duomenys, dabartiniai akcizų didinimai, kaip ir 1997-1998 m., turės neigiamos įtakos valstybės pajamoms. 2008 m. papildomos įplaukos į biudžetą buvo kur kas mažesnės negu buvo planuota. Vietoj planuoto 150 mln. Lt pajamų iš akcizų padidėjimo į biudžetą papildomai buvo surinkta vos 27,3 mln. Lt., arba 127,7 mln. Lt mažiau. 2009 m. mažėjančių pajamų iš akcizų alkoholiui tendencija nesikeičia.

Padidinus akcizus, labiausiai pakilo stipriųjų gėrimų kaina. Gamintojų duomenimis, degtinės kaina padidėjo 2.5 Lt/litrą, alaus – 0.04 Lt/litrą, sidro – 0.09 Lt/litrą, vyno – 0,36 Lt/litrą. Tačiau dėl pakilusios stipriojo alkoholio kainos (kuri, beje, šiandien yra didžiausia tarp kaimyninių šalių) silpnesnių gėrimų realizacija nedidėja – dažniausiai vartotojai nepereina prie pigesnių silpnesnių gėrimų, o pasirenka nelegalią ir neapskaitomą produkciją. Toks vartotojų atsakas į alkoholio kainos didėjimą skatina šešėlinės ekonomikos plėtrą.

Taigi, atsižvelgiant į dabartinę situaciją alkoholio rinkoje, siūlau sumažinti akcizus iki 2007 m. lygio (lentelėje 9 – iki 2008 m. lygio duomenys). Sumažintas alkoholio akcizas vėlgi padidins įplaukas į biudžetą, sumažins šešėlinės ekonomikos dalį. Savo ruožtu, padidėjusios pajamos leis daugiau išlaidų skirti einamosios sąskaitos balansui gerinti.

3.2.2. Pasiūlymai valstybės išlaidų kryptims

Valstybės išlaidų dalyje konkrečių dydžių, kaip mokesčių atveju, nesiūlysiu, tačiau pasiūlysiu valstybės išlaidų kryptis, kurios, mano manymu, turės teigiamos įtakos einamosios sąskaitos balansui. Tačiau iš pradžių panagrinėsiu, kaip veikia kai kurių šalių ekonominės plėtros organizacijos, kurios yra finansuojamos iš valstybės biudžeto. Nagrinėjami pavyzdžiai – Didžioji Britanija, Švedija ir Olandija. Visose minėtose šalyse valstybė skiria labai didelį dėmesį ir finansavimą ekonominės plėtros organizacijoms (Lietuvoje tokia organizacija vadinasi Lietuvos ekonominės plėtros organizacija, arba LEPA. Agentūros steigėjas - Europos komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 2001 m. liepos mėn. LR ūkio ministerija tapo LEPA dalininku, o nuo 2004 m. sausio mėn. – savininku). Norint tiksliau nubrėžti valstybės išlaidų kryptį, vertėtų detaliau išnagrinėti, kaip veikia tų šalių ekonominės plėtros organizacijos.

Didžioji Britanija

Valstybė skiria labai didelį ekonominės plėtros organizacijai, kuri vadinasi UKTI. Pagrindinis dėmesys skiriamas žinioms imlios produkcijos eksportui, pvz. finansinės paslaugos, telekomunikacijos ir kt., ir rinkoms, turinčioms didžiausias augimo galimybes (nuo Brazilijos iki Vietnamo, iš viso 17 rinkų). Labai didelis dėmesys skirtas klasterizacijai tam, kad padidinti eksportuojamos produkcijos konkurencingumą. Kiekvieno sektoriaus eksportuotojams sukuriama atskiras „verslo planas“ su konkrečiais pasiūlymais eksportui didinti į tikslinę rinką. Be to, yra sukurtos specialios programos ir subsidijos tiek smulkiems ir vidutiniams, tiek ir dideliems eksportuotojams. Pati UKTI turi didžiulį atstovybių ir specialistų tinklą visame pasaulyje – 150 atstovybių 100 šalyse. Ekspertai ir konsultantai padeda eksportuotojams visuose verslo ciklo etapuose, duoda nemokamus patarimus, atlieka atskirų sektorių ir rinkų tyrimus, susitaria dėl susitikimų su užsienio rinkų partneriais ir t.t. be to, labai didelis dėmesys skiriamas reklaminėms kampanijoms užsienyje pasitelkiant tiek politikus, tiek marketingo srities bendroves. Reklaminė medžiaga sukurama atskirai rinkai. UKTI veikia labai efektyviai, ir šiandien Britanija yra didžiausias paslaugų eksportuotojas ES. Kompanijos, kuriems UKTI padėjo, uždirbo papildomai apie 3 mlrd. Svarų sterlingų 2007 m. To pasiekti padėjo didelis valstybės dėmesys eksportui ir pakankamai didelis finansavimas iš valstybės pusės.

Švedija

Kaip ir Britanijos atveju, valstybė taip pat didelį dėmesį skiria ekonominės plėtros organizacijai (Swedish Trade Council). Bet skirtingai nuo Britanijos, kur dėmesys skiriamas penkioms paslaugų sritims, Švedija šiuo metu dėmesį skiria vos dviem sektoriams – aplinkosaugos technologijoms ir maistui. Tačiau tikslinių sektorių sąrašas visą laiką keičiasi – šiandien dėmesys skiriamas aplinkosaugos ir maisto eksportui, o ateityje prioritetą bus skiriamas telekomunikacijų, automobilių,

kelių apsaugos, sveikatos ir kt. sektoriams. STC turi atstovybes 50 šalyse. Ekspertai ir konsultantai atlieka panašias funkcijas, kaip ir UKTI specialistai. Kiekvienai kompanijai-eksportuotojai sukuriama atskiras verslo planas priklausomai nuo kompanijos išsivystymo lygio. Dauguma paslaugų smulkiam ir vidutiniams verslui suteikiamos nemokamai. Kaip ir Britanijos atveju, didelis valstybės dėmesys ir finansavimas padėjo kompanijoms smarkiai padidinti rinkos dalis užsienyje, o kompanijų pelnas padidėjo nuo 221 iki 322 mln. Švedijos kronų. Šiuo metu Švedija yra Šiaurės Europos didelės pridėtinės vertės produkcijos eksporto lyderė.

Olandija

Olandijos ekonominės plėtros organizacija dėmesį skiria dvylikai atskirų eksporto sričių, kurios yra labai diversifikuotos (nuo naftos ir dujų eksporto iki aukštų technologijų eksporto). Ypač didelis dėmesys skiriamas smulkiam ir vidutiniam verslui – tokioms įmonėms suteikiamos specialios subsidijos ir dotacijos eksportui plėsti. Prioritetas skrimbamas privačių įmonių plėtrai į aukštą potencialą turinčiose rinkose. Olandų ekonominės plėtros agentūra turi 22 atstovybes užsienyje. Eksporto lėtai taip pat pajungtos daugiau negu 150 Olandijos diplomatinė misijų, bet jų išsidėstymas yra labiau koncentruotas ir neapima tokios didelės teritorijos, kaip Britanijos atstovybės. Organizacijos ekspertai atlieka panašias funkcijas, kaip ir Švedijos bei Britanijos konsultantai. Kiekvienai įmonei, norinčiai eksportuoti, jie sukuria atskirą verslo planą, orientuotą į konkrečią šalį ir konkretų sektorių. Kaip jau minėta, ypač skatinamas smulkaus ir vidutinio verslo aktyvumas. Didelis dėmesys skirtas logistikos paslaugų eksportui.

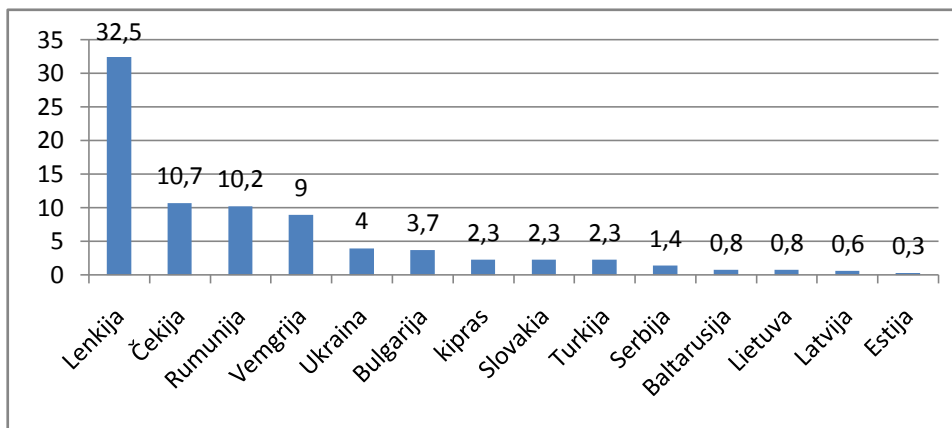
Taigi, kaip matome, Švedija rinkai pateikia aukštos vertės produkciją, bet dėl to, kad prioritetas visą laiką skiriamas tik kelioms eksporto šakoms, šalis nepateikia rinkai didelio eksportuojamos produkcijos kiekio. Olandija gi pateikia didelį aukštos vertės produkcijos kiekį rinkai, tačiau jos eksporto teritorija yra gana koncentruota ir neapima viso pasaulio. Galiausiai Britanija pateikia rinkai aukštos vertės produkciją, eksporto kiekiai yra labai dideli ir apima absoliučiai visą pasaulį. Lietuvai iš pradžių vertėtų pasirinkti Švedijos strategiją, eksportui besivystant pereiti prie Olandijos strategijos, ir galiausiai, eksporto išsivystymo lygiui pasiekus piką, pereiti prie Britanijos strategijos. Bet pirmas uždavinys yra pereiti nuo technologijoms neimlios, sukuriančios mažą pridėtinę vertę, gamybos iki technologijoms imlios, sukuriančios didelę pridėtinę vertę, gamybos. Tą parodo ir atlikta lietuviško eksporto SWOT analizė – Lietuvoje pernelyg žemas dėmesys skiriamas inovacijoms ir klasterizacijai. SWOT analizė parodė, kas valstybė turėtų nukreipti daugiau lėšų į inovacijas, klasterius, investicijas į infrastruktūrą. Taip pat labai svarbu reklamuoti lietuvišką produkciją (žr. 32 paveikslą), o tai tiesiogiai susiję su LEPOs efektyvumo didinimu. Reikėtų didesnę dėmesį skirti LEPOs finansavimo didinimui ir organizacijos efektyvumo didinimui, pavyzdį imant iš Švedijos, Olandijos ir Didžiosios Britanijos ekonominės plėtros organizacijų veiklos. Be abejo, reikia mažinti ir korupciją su biurokratija. Tokia išlaidų kryptis padės mūsų padidinti gamybos efektyvumą, pakeisti prastą eksporto struktūrą ir pereiti prie aukštesnės pridėtinės vertės sukuriančios produkcijos, kartu padidinant bendrą mūsų eksporto konkurencingumą. Savo ruožtu, padidėjęs eksportas pagerins einamosios sąskaitos balansą.

10 lentelė. Lietuvos eksporto SWOT analizė

Stipriosios pusės • neblogo transporto infrastruktūra • neblogo telekomunikacijų infrastruktūra • kvalifikuota darbo jėga • kalbų gausa (anglų, rusų, skandinavų kalbos) • ryšys su rusų ir skandinavų kultūra	Silpnosios pusės • per mažas dėmesys inovacijoms • žemas dėmesys klasterizacijai • organizacijos, atsakingos už eksporto plėtrą, veikia nepakankamai efektyviai • Lietuva ir lietuviškas eksportas mažai žinomi tarptautiniu mastu • darbuotojų trūkumas dėl mažos rinkos • žemas produktyvumas • per griežti darbo reguliavimo įstatymai • geležinkelių tinklas per mažai išplėtotas
Galimybės • logistika ir gamyba Baltijos regione • prieiga prie Skandinavijos ir Rusijos (geras rinkų potencialas) • aukštą priedėtinę vertę sukuriančių šakų (biotechnologijos, lazeriai) plėtra • Skandinavijos finansinės rinkos • pramoninių parkų kūrimo programos	Grėsmės • maži gamybos pajėgumai dėl mažos teritorijos • biurokratija • korupcija • tradicinės eksporto šakos darosi vis mažiau konkurencingesnės • kvalifikuotų darbuotojų emigracija

Šaltinis: Ernst & Young

20 paveikslas. Lietuvos produkcijos žinomumas užsienyje

Šaltinis: Ernst & Young's 2008 European attractiveness survey

Svarbų vaidmenį einamosios sąskaitos balansui turi ir TUI. Nors trumpuoju laikotarpiu balansas gali nežymiai pablogėti dėl išmokamų dividendų ir palūkanų į užsienį, tačiau ilguoju laikotarpiu TUI didina eksporto konkurencingumą ir smarkiai pagerina einamosios sąskaitos balansą.

11 lentelė. Lietuvos patrauklumo TUI analizė

<i>Stipriosios pusės</i>	<i>Silpnosios pusės</i>
• didžiausia šalis Baltijos regione (3,4 mln. Populiacijos ir beveik pusė Baltijos regiono BVP) • 32% darbo jėgos turi aukštesnį išsilavinimą • Lietuva yra kryžkelėje tarp Rytų ir Vakarų rinkų • neblogas infrastruktūros lygis (Vilniaus ir Kauno oro uostai, Klaipėdos jūrų uostas) • paslaugų dalis TUI į Lietuvą palaipsniui didėja, kas parodo, kad žinių ekonomikos dalis pamažu auga • tarptautinių kompanijų filialai (IBM, GE, Philip Morris)	• klasterizacija silpna, nėra aiškos klasterizacijos strategijos • mažas vietinės rinkos potencialas (TUI į Lietuvą prilygsta TUI į Zuricho regioną dydžiui) • bloga mokslų kokybė, kai kurių profesijų specialistų kiekis nepakankamas • Vilniaus oro uosto mokesčiai • bloga geležinkelių infrastruktūra • žemas pramonės parkų išsivystymo lygis • biurokratija • korupcija • dideli socialinio draudimo mokesčiai • griežti darbo santykių reguliavimai • neseniai atlikta mokesčių reforma • per maža tarptautinė šalies reklama, labai mažai dėmesio skiriama šalies įvaizdžio kūrimui
<i>Galimybės</i>	<i>Grėsmės</i>
• mažas atstumas iki Rusijos ir kitų NVS šalių • ES struktūriniai fondai 2007-2013 m. • perspektyvūs IT, lazerių, biotechnologijų, finansų, logistikos sektoriai • talentų paieška Lietuvoje tarp užsienio investuotojų	• pasaulinė finansinė krizė • lėtas ir sunkus TUI pritraukimo strategijos kūrimas (Lietuvos konkurentai labiau pažengę šioje srityje) • kai kurie tradiciniai sektoriai praranda konkurencingumą (tekstilė, chemijos pramonė, popieriaus gamyba) • mažai energinių resursų • neaiški pramonės plėtros strategija • pakankamai dideli kaštai (ypatinga grėsmė nuo NVS regiono)

Šaltinis: Ernst & Young

TUI SWOT analizė parodo panašius rezultatus į eksporto SWOT analizę. Todėl, kaip eksporto atveju, valstybei reikėtų skirti daugiau lėšų infrastruktūrai gerinti, klasterizacijai, pramonės parkų kūrimui, šalies tarptautinio įvaizdžio kūrimui, labai svarbu sukurti gerą TUI pritraukimo strategiją ir pasivyti konkurentus. Didesnės valstybės išlaidos į paminėtas sritis sukurs patrauklų klimatą TUI plėtrai į Lietuvą, kas padidins šalies konkurencingumą ir pagerins einamosios sąskaitos balansą. SWOT analizė aiškiai parodo mokesčių reformos žalą šalies konkurencingumui, todėl kai kuriuos mokesčius

vertėtų sumažinti ir padaryti juos labiau konkurencingus. Tikėtina, kad mokesčių sumažinimas netgi padidins biudžeto pajamas.

Taigi, apibendrinant fiskalinius pasiūlymus, siūlau:

- sumažinti pagrindinius mokesčius iki labiau konkurencingų lygų. Pirma, tai padidins šalies patrauklumą tarp investuotojų, kas pagerins šalies konkurencingumą ir ateityje turės teigiamos įtakos prekybos balansui ir einamosios sąskaitos balansui. Antra, mažesni mokesčiai sumažins našą įmonėms ir leis daugiau lėšų skirti produktyvumui didinti ir kitoms svarbioms investicijoms, kas, vėlgi, ateityje tik pagerins einamosios sąskaitos balansą. Trečia, mažesni mokesčiai sumažins šešėlinės ekonomikos dalį, kuri šiuo metu labai greitai auga ir jau siekia net 30-35% viso BVP. Tikiu, kad mažesni mokesčiai ne pablogins, o tik pagerins šalies biudžeto pajamas, o padidėjusios pajamos reiškia, kad valstybė daugiau lėšų galės skirti eksporto plėtrai ir investicijų pritraukimui į šalį.
- daugiau valstybės lėšų skirti tarptautinio šalies įvaizdžio kūrimui, infrastruktūros gerinimui, klasterizacijai, inovatyvių technologijų plėtrai pramonės parkų plėtrai, TUI strategijos kūrimui ir tolesniam tobulinimui, didinti LEPOs efektyvumą, mokslui, pramonės plėtros strategijos sukūrimui. Tikiu, kad pasiūlytos išlaidos turės teigiamos įtakos tiek eksporto plėtrai, tiek ir investicinio klimato gerinimui;
- atkreipti dėmesį, kaip veikia Švedijos, Olandijos ir Didžiosios Britanijos ekonominės plėtros organizacijos ir, remiantis, jų veikla, tinkamai paskirstyti LEPOs finansavimą.

IŠVADOS

Taigi, savo darbe išanalizavau Lietuvos einamosios sąskaitos komponentų kaitą laikui bėgant, patikrinau, ar šiandien ESD Lietuvai yra problematiškas, atlikau regresinę analizę tam, kad nustatyčiau, kaip pasirinkti kintamieji įtakoja einamosios sąskaitos balansą ir pasiūliau mokesčių dydžius ir valstybės išlaidų kryptį einamosios sąskaitos balansui pagerinti. Gautus rezultatus apibendrinu:

1. Lietuvos einamosios sąskaitos balansui neigiamos įtakos turėjo įtakos blogėjantis prekybos ir paslaugų balansas (importo augimo tempai smarkiai viršijo eksporto augimo tempus) ir blogėjantis pajamų sąskaitos balansas (dividendų ir palūkanų išmokos į užsienį viršijo tokias pačias užsienio išmokas iš užsienio į Lietuvą).
2. Dideli ESD stebimi visame Baltijos regione, didžiausiais – Latvijoje. Šiuo metu Lietuvos, Latvijos ir Estijos deficitai mažėja, daugiausia – dėl gerėjančių prekybos balansų.
3. Didelis ESD Lietuvai yra problematiškas dėl ribotų skolinimosi galimybių užsienyje, apsunkinto pernelyg didelių įsiskolinimų grąžinimo, o taip pat dėl grėsmės lito stabilumui. Pernelyg rizikingas deficito finansavimas (TUI dalis mažėja, kitų investicijų dalis didėja) taip pat kelia nerimą.
4. Dažniausiai didėjantį ESD lemia ne vienas veiksnys, o kelių veiksnių grupė, pvz. vartojimo bumai, lėtesnis prekybos partnerių augimas, didelė infliacija, aukštas valiutos kursas, žema taupymo norma (tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus) ir kt. Naujųjų ES nariu deficitus lemia ir vadinamasis pasivijimo laikotarpis.
5. Atlikta regresinė analizė parodė, kad Lietuvos ESD lemia pasivijimo laikotarpis (tačiau jis prasidėjo neseniai ir jo įtaka kol kas nedidelė), perdėtas ekonomikos dalyvių optimistiškumas, pigios ir lengvai pasiekiamos paskolos, didelė infliacija, sparčiai augantis darbo užmokestis, pajėgumų (ypač darbo jėgos) trūkumas pramonėje, nepakankamas ir neefektyvus ES paramos panaudojimas, neefektyvus TUI ir bendrojo kapitalo formavimo naudojimas bei netinkama valstybės politika, nukreipta į vartojimo skatinimą.
6. Einamosios sąskaitos balansui pagerinti siūlau sumažinti pagrindinius mokesčius (išskyrus PVM) iki labiau konkurencingų lygių. Mažinimo tikslas - padidinti šalies patrauklumą užsienyje, sumažinti mokestinę naštą vietiniam verslui ir leisti daugiau lėšų skirti konkurencingumo didinimui, pagerinti valstybės biudžeto surenkamumą. Valstybės išlaidos turi būti nukreiptos į šalies įvaizdžio kūrimą, infrastruktūros gerinimą, klasterizacijos plėtrą, inovatyvių technologijų plėtrą, pramonės parkų plėtrą, TUI strategijos kūrimą ir tolesnį tobulinimą, LEPOs efektyvumo didinimą remiantis Švedijos, Olandijos ir Didžiosios Britanijos pavyzdžiais, mokslo kokybės gerinimą ir pramonės plėtros strategijos sukūrimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos bankas. *Lietuvos Respublikos mokėjimų balansas*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: http://www.lb.lt/lt/leidiniai/mok_bal/lrmbal_2006m.pdf
2. Swedbank. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga. 2006 lapkritis*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: http://www.swedbank.lt/lt/previews/get/49/1219755627_br2006.11.pdf
3. Swedbank. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga. 2007 spalio*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: http://www.swedbank.lt/lt/previews/get/46/1219755469_br2007.10.pdf
4. Swedbank. *Baltijos šalių makroekonomikos apžvalga. 2008 lapkritis*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: http://www.swedbank.lt/lt/previews/get/268/1227187898_LT_formatas_November.pdf
5. Marc Labonte. *Is the U.S. Current Account Deficit Sustainable. Report for Congress*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: http://assets.opencrs.com/rpts/RL33186_20051213.pdf
6. Reem Heakal. *Understanding The Current Account In The Balance Of Payments*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: <http://www.investopedia.com/articles/03/061803.asp>
7. Reem Heakal. *Current Account Deficits*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: <http://www.investopedia.com/articles/04/012804.asp>
8. Ben S. Bernanke. *The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit*. Žiūrėta: 2009-03-09. Prieiga internete: <http://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/20050414/default.htm>
9. Olivier Blanchard. *Makroekonomika*. (pp. 409-411)
10. John Sloman. *Economics*. (pp. 427-430; 377-378; 488-489; 509; 523; 543; 548; 559-563; 682; 684-686; 688; 690; 693; 699)
11. Roger W. Ferguson, Jr. *US current account deficit – causes and consequences*. Žiūrėta: 2009-04-10. Prieiga internete: <http://www.bis.org/review/r050422b.pdf>
12. A. H. Studenmund. *Using Econometrics. A practical guide* (pp. 6-8; 10; 35-37; 50)
13. Jono Rasimavičiaus ekonometrijos skaidrės
14. S. Herrmann, A. Jochem. *Determinants of current account developments in the central and east European EU member states – consequences for the enlargement of the euro area*. Žiūrėta: 2009-04-20. Prieiga internete: <http://opus.zbw-kiel.de/volltexte/2006/4226/pdf/200532dkp.pdf>
15. Eglė Samoškaitė. *Sausio-balandžio mėn. nesurinkta 1,2 mlrd. Lt mokesčių*. Žiūrėta: 2009-05-08. Prieiga internete: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=21986758>
16. 15min.lt. *Krizės apimtoje ES sparčiai auga šešėlinė ekonomika*. Žiūrėta: 2009-05-08. Prieiga internete: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/57/37199/?fid=2>

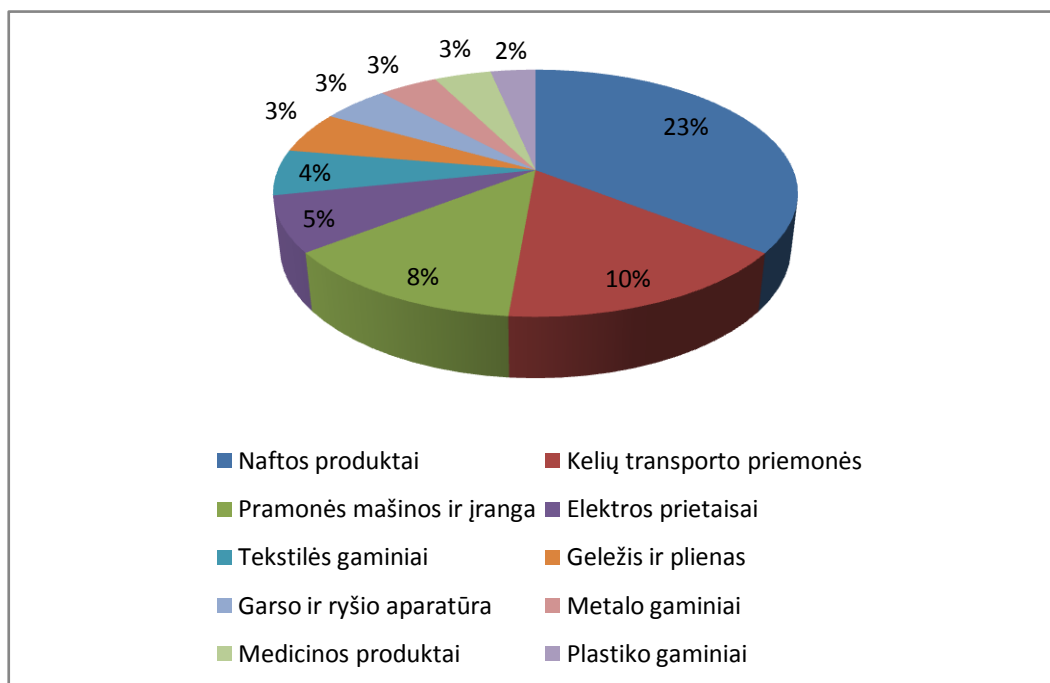
17. LR Finansų ministerija. *Seimas pritarė išlaidų mažinimui*. Žiūrėta: 2009-05-08. Prieiga internete: http://www.finmin.lt/web/finmin/naujienos?erp_item=naujiena_001064
18. Lithuanian Development Agency. *FDI promotion strategy*. Žiūrėta: 2009-05-08. Prieiga internete: http://www.lepa.lt/files/File/Media&Promotion/Library/ERNST/eyldafdiphase1and2v100209_eu.pdf
19. Lithuanian Development Agency. *Exports promotion strategy*. Žiūrėta: 2009-05-08. Prieiga internete: <http://www.lepa.lt/files/File/Media&Promotion/Library/ERNST/eyldaexportsphase1and2v100209.pdf>

PRIEDAI

PRIEDŲ SĄRAŠAS

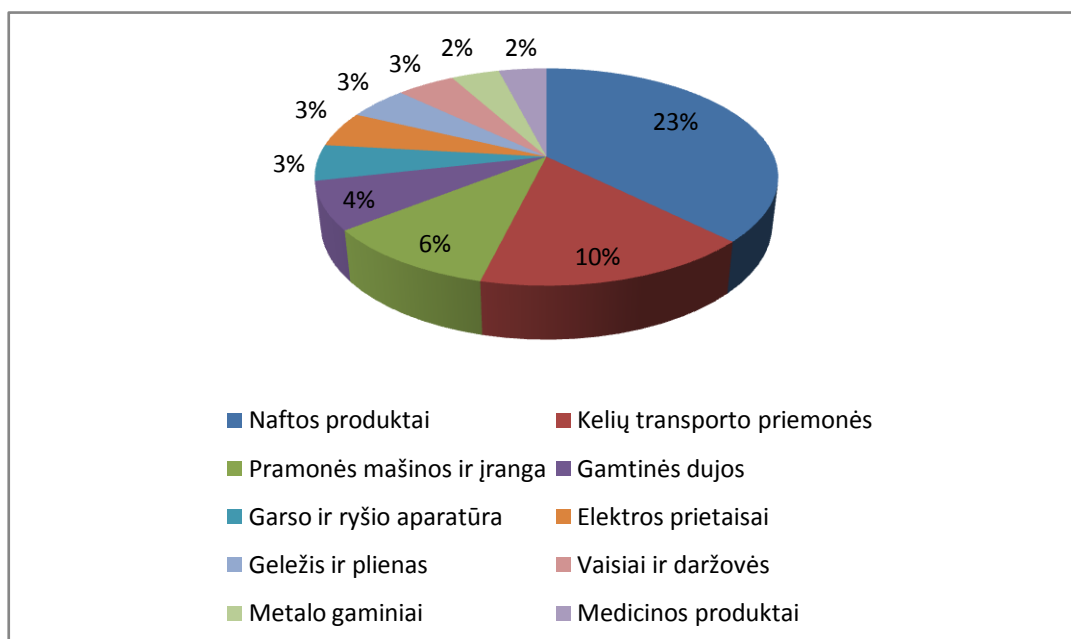
1 priedas	Lietuvos importo struktūra 2005 m.	62
2 priedas	Lietuvos importo struktūra 2008 m.	62
3 priedas	Lietuvos eksporto struktūra 2005 m.	63
4 priedas	Lietuvos eksporto struktūra 2008 m.	63
5 priedas	Lietuvos, Latvijos, Estijos BVP augimas, %	64
6 priedas	Lietuvos, Latvijos, Estijos prekybos balansas, % BVP	64
7 priedas	Metinė infliacija Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, %	64
8 priedas	Vidutinės metinės pajamos Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje, EUR	65
9 priedas	Nedarbo lygis Latvijoje, Lietuvoje ir Estijoje, %	65
10 priedas	Didmeninės benzino kainos su mokesčiais 2009-03-06, LTL/litrą	65
11 priedas	Didmeninės dyzelino kainos su mokesčiais 2009-03-06, LTL/litrą	66
12 priedas	Pagrindinių Lietuvos gamintojų mokesčiai per pirmą ketvirtį, 2007 – 2009, Lt.	66
12 priedas	Regresinės analizės išsklotinė	67

1 priedas. Lietuvos importo struktūra 2005 m.

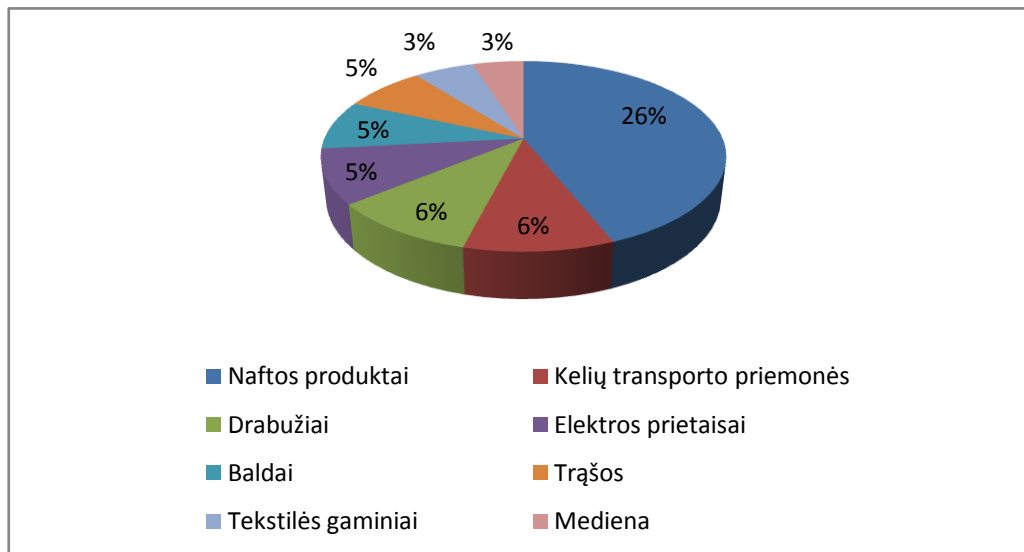
Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

2 priedas. Lietuvos importo struktūra 2008 m.

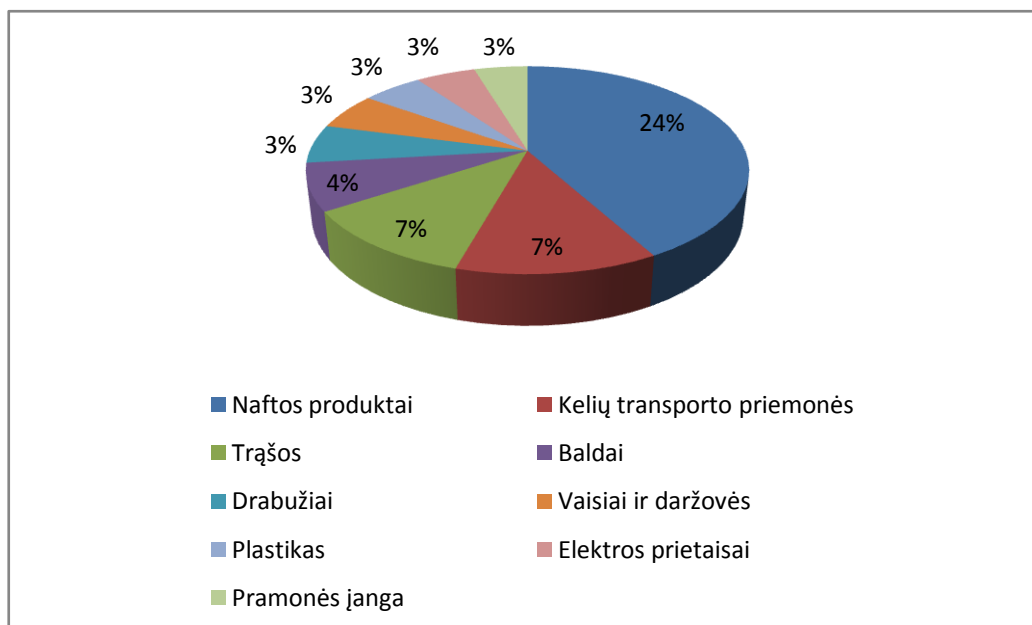
Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

3 priedas. Lietuvos eksporto struktūra 2005 m.

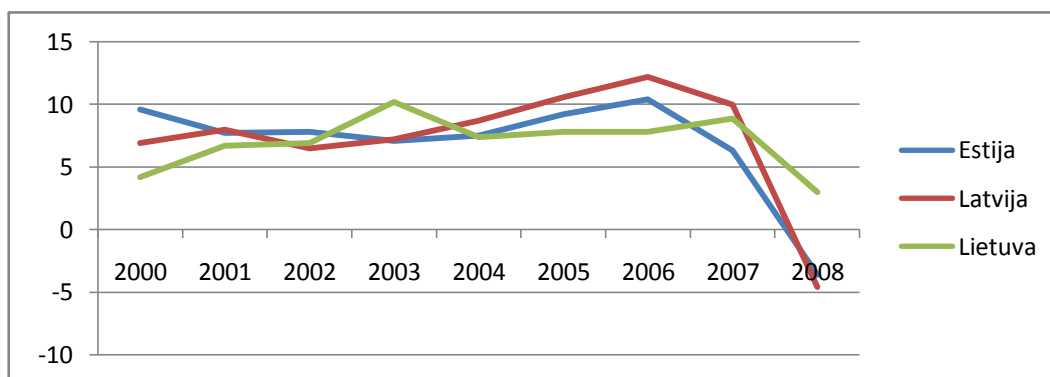
Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

4 priedas. Lietuvos eksporto struktūra 2008 m.

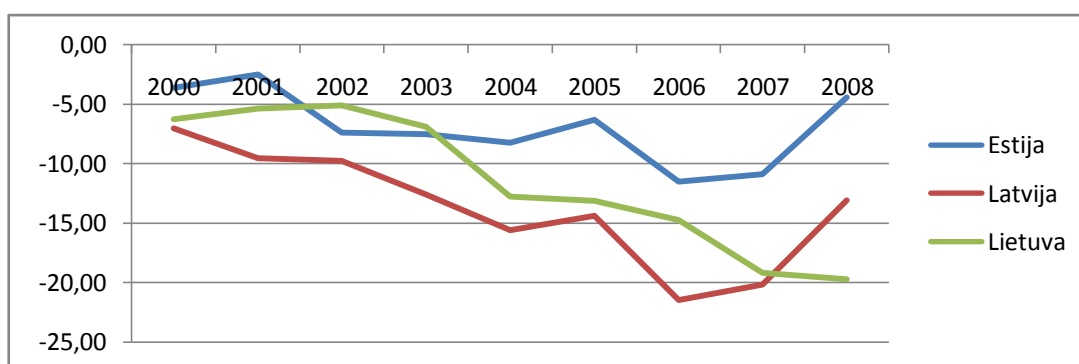
Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

5 priedas. Lietuvos, Latvijos, Estijos BVP augimas, %

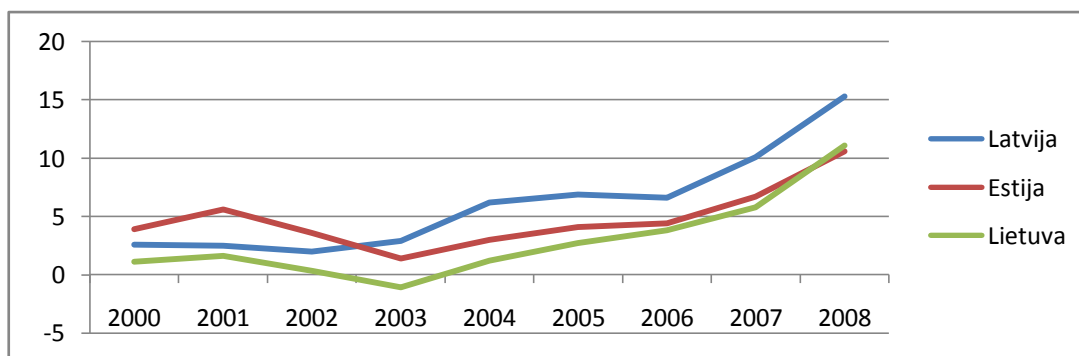
Šaltinis: Eurostat

6 priedas. Lietuvos, Latvijos, Estijos prekybos balansas, % BVP

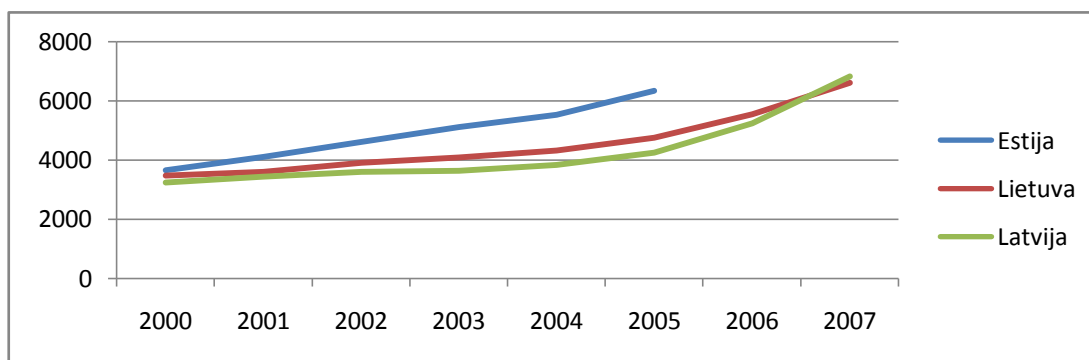
Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Statistikos departamentas prie Latvijos Respublikos Vyriausybės, Statistikos departamentas prie Estijos Respublikos Vyriausybės

7 priedas. Metinė infliacija Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, %

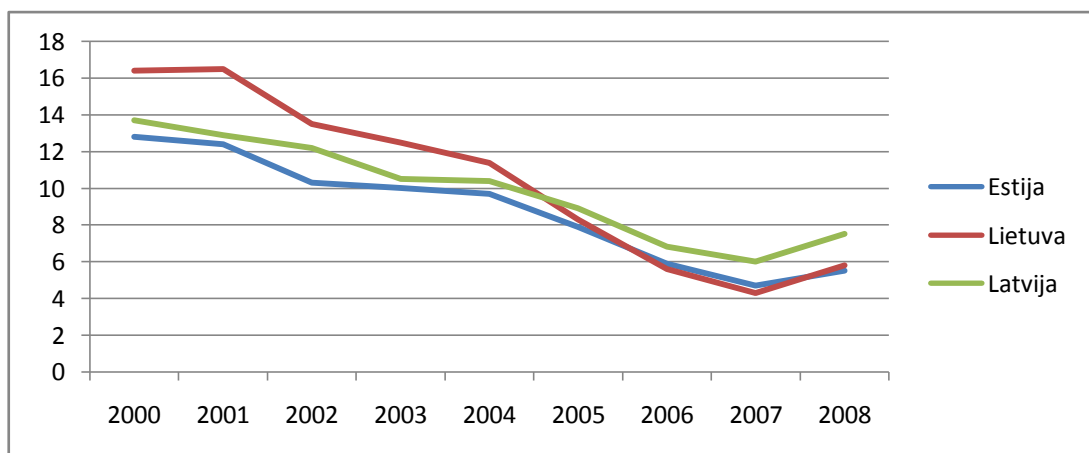
Šaltinis: Eurostat

8 priedas. Vidutinės metinės pajamos Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje, EUR

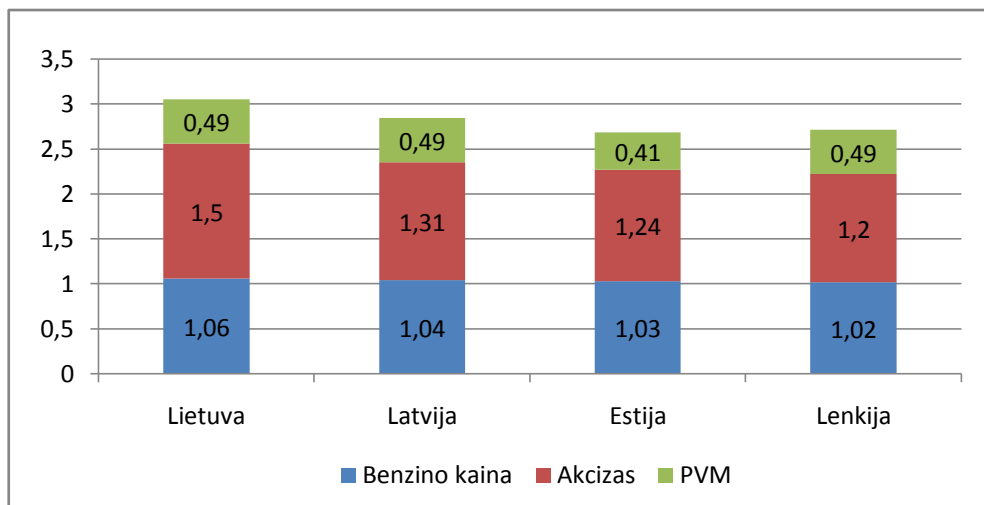
Šaltinis: Eurostat

9 priedas. Nedarbo lygis Latvijoje, Lietuvoje ir Estijoje, %

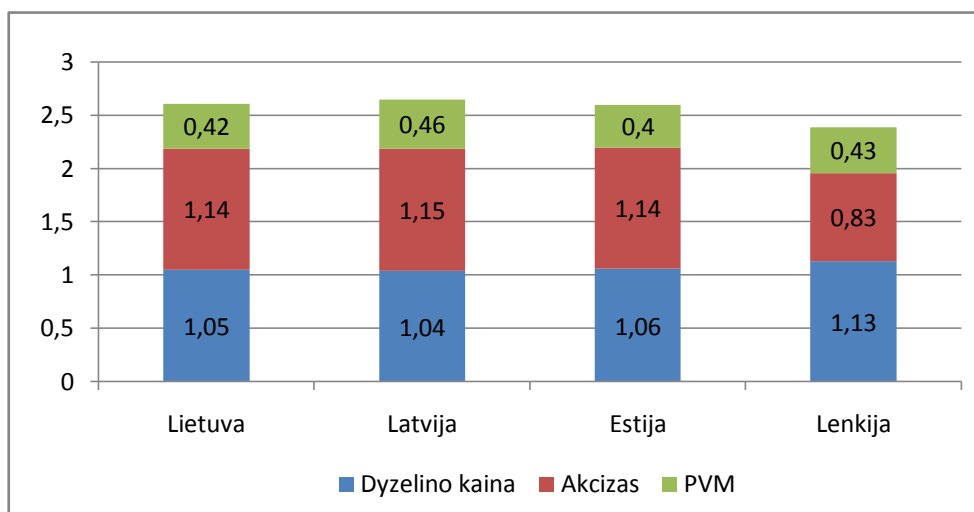
Šaltinis: Eurostat

10 priedas. Didmeninės benzino kainos su mokesčiais 2009-03-06, LTL/litrą

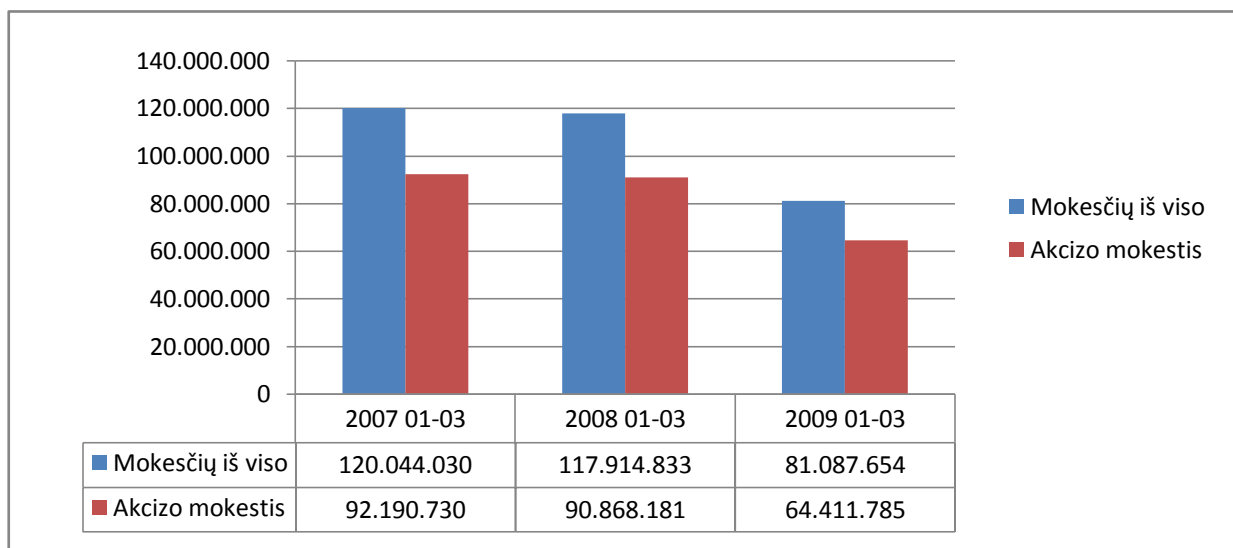
Šaltinis: AB „Mažeikių nafta“

11 priedas. Didmeninės dyzelino kainos su mokesčiais 2009-03-06, LTL/litrą

Šaltinis: AB „Mažeikių nafta“

12 priedas. Pagrindinių Lietuvos gamintojų mokesčiai per pirmą ketvirtį, 2007 – 2009, Lt.

Šaltinis: AB „Stumbras“, AB „Vilniaus degtinė“, AB „Alita“, AB „Anykščių vynas“

13 priedas. Regresinés analizės išsklotinė

Model 1:

OLS estimates using the 36 observations 1-36

Dependent variable: ESD_BVP

	coefficient	std. error	t-ratio	p-value
const	-1,48224	1,55553	-0,9529	0,3485
l_BVP_1_zm_sant	0,0378364	0,0706606	0,5355	0,5964
Fin_BVP	0,128066	0,0858739	1,491	0,1467
Inv_BVP	-0,728783	0,311355	-2,341	0,0263 **
l_REVK	0,350936	0,278993	1,258	0,2185
P2_BVP	-0,165325	0,123009	-1,344	0,1894
RPN	0,00322357	0,00328135	0,9824	0,3340

Mean of dependent variable = -0,0824167

Standard deviation of dep. var. = 0,0426651

Sum of squared residuals = 0,0243832

Standard error of the regression = 0,0289966

Unadjusted R-squared = 0,61728

Adjusted R-squared = 0,53810

F-statistic (6, 29) = 7,79564 (p-value = 4,72e-005)

Log-likelihood = 80,271

Akaike information criterion (AIC) = -146,542

Schwarz Bayesian criterion (BIC) = -135,457

Hannan-Quinn criterion (HQC) = -142,673

Excluding the constant, p-value was highest for variable 8 (l_BVP_1_zm_sant)

White's test for heteroskedasticity -

Null hypothesis: heteroskedasticity not present

Test statistic: $LM = 27,3035$

with p-value = $P(\text{Chi-Square}(27) > 27,3035) = 0,447515$

Test for omission of variables -

Null hypothesis: parameters are zero for the variables

Test statistic: $F(6, 29) = 7,79564$

with p-value = $P(F(6, 29) > 7,79564) = 4,72202e-005$

Variance Inflation Factors

Minimum possible value = 1.0

Values > 10.0 may indicate a collinearity problem

8) l_BVP_1_zm_sant 11,030

3) Fin_BVP 1,765

4) Inv_BVP 5,450

9) l_REVK 1,554

6) P2_BVP 5,380

7) RPN 1,709

$VIF(j) = 1/(1 - R(j)^2)$, where $R(j)$ is the multiple correlation coefficient between variable j and the other independent variables

Properties of matrix $X'X$:

1-norm = 2732,0149

Determinant = 0,011808776

Reciprocal condition number = 9,4810238e-008